

III RIIGIKOGU

3. istungjärk. **Protokoll nr. 59 (25).**

1927. a.

III Riigikogu koosolek 29. märtsil 1927. a.
kell 17.

Kokku on tulnud 92 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Teemant**, välisminister **Fr. Akel**, haridusminister **J. Lattik**, sõjaminister **N. Reek**, töö-ahoolekandeminister **J. Masing**, kohtuminister **O. Tief**, siseminister **J. Hünerson**, kaubandus-tööstusminister **K. Kornel**, teedeminister **A. Kerem**.

Päevakord:

1. Eesti ja Läti vahel 19. oktoobril 1920. a. Riias sõlmitud konventsiooni riigipiiri ja piiriäärse maariba elanikkude õiguste kohta ja 1. novembril 1923. a. Tallinnas sõlmitud täiendava piirilepingu muutmise protokollki kinnitamise seadus — III lugemisel.

2. Eesti ja Briti vahelise rahatransfertide vahetamise kokkuleppe lisaartiklite kinnitamise seadus — III lugemisel.

3. Revideeritud Berni kirjandus- ja kunsti-teoste kaitse konventsiooniga ja selle lisaprotokolliga ühinemise seadus — III lugemisel.

4. Riigiasutustes erasikutele ja -asutustele maaplaanide, hindamise- ja piiridokumentide valmistamise ja õigekstunnistamise seadus — III lugemisel.

5. Tempelmaksu seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

6. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1927./1928. aastaks — II lugemisel.

7. Vene Nõukogude vägede poolt tehtud sõjakahjude ja rekvisitsioonide tasumise seaduse täiendamise seadus — II lugemisel.

8. Riigiteenijate haiguskindlustusseadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**, vahepeal esimees **K. Einbund**.

Sekretäri kohal abisekretär **O. Liigand**, pärast abisekretär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 17.25 min.

Juhataja **R. Penno**: Avan Riigikogu koosoleku. Päevakord on Riigikogu poolt kindlaks määratud.

1. Eesti ja Läti vahel 19. oktoobril 1920. a. Riias sõlmitud konventsiooni riigipiiri ja piiriäärse maariba elanikkude õiguste kohta ja 1. novembril 1923. a. Tallinnas sõlmitud täiendava piirilepingu muutmise protokollki kinnitamise seadus — III lugemisel.

Väliskomisjoni aruandja **A. Rei** kannab ette ja nähtava enamusega võetakse vastu seaduseelnõu pealkiri.

Eesti ja Läti vahel 19. oktoobril 1920. a. Riias sõlmitud konventsiooni riigipiiri ja piiriäärse maariba elanikkude õiguste kohta, ja 1. novembril 1923. a. Tallinnas sõlmitud täiendava piirilepingu muutmise protokollki kinnitamise seadus.

Aruandja **A. Rei** (loeb):

„§ 1. Eesti ja Läti vahel 19. oktoobril 1920. a. Riias sõlmitud konventsiooni riigipiiri ja piiriäärse maariba elanikkude õiguste kohta ja 1. novembril 1923. a. Tallinnas sõlmitud täiendava piirilepingu muutmise protokoll, alla kirjutatud Tallinnas, 23. veebruaril 1927. a. tunnustatakse kinnitatuks.“

Viimases reas pärast „1927. a.“ peab olema komma.

Juhataja **R. Penno**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on § 1. ühes aruandja redaktsioonilise parandusega vastu võetud.

Aruandja **A. Rei** kannab ette ja eraldi hääletamisel võetakse vastu nähtava enamusega § 2 ja § 3.

§ 2. Protokollki ja selle juurde kuuluva nootidevahetuse tekst ja eestikeelne tõlge avaldatakse ühes käesoleva seadusega.

§ 3. Käesolev seadus astub jõusse tema vastuvõtmisega.

Juhataja **R. Penno**: Panen seaduseelnõu lõpuhääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on seaduseelnõu lõpuhääletamisel vastu võetud.

Aruandja **A. Rei**: Teen ettepaneku, seaduseelnõu vastu võtta redaktsiooni komisjoni andmata.

Juhataja **R. Penno:** (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

2. Eesti ja Briti vahelise rahatransfertide vahetamise kokkuleppe lisaartiklite kinnitamise seadus — III lugemisel. Väliskomisjoni aruandja **A. Rei** kannab ette ja eraldi hääletamisel võetakse vastu nähtava enamusega seaduseelnõu pealkiri ja §§ 1 ja 2.

Eesti ja Briti vahelise rahatransfertide vahetamise kokkuleppe lisaartiklite kinnitamise seadus.

§ 1. Eesti ja Briti vahelise rahatransfertide vahetamise kokkuleppe lisaartiklid, mis alla kirjutatud Londonis Eesti saadiku poolt 12. oktoobril 1926. a. ja Briti esitaja poolt 2. oktoobril 1926. aastal, tunnustatakse kinnitatuks.

§ 2. Lisaartiklite ingliskeelne tekst ja eestikeelne tõlge avaldatakse ühes käesoleva seadusega.

Juhataja **R. Penno:** Asun lõpuhääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on seaduseelnõu lõpuhääletamisel vastu võetud.

3. Revideeritud Berni kirjan- duse- ja kunstiteoste kaitse konventsiooniga ja selle lisaprotokolliga ühinemise seadus — III lugemisel. Väliskomisjoni aruandja **A. Rei** kannab ette ja eraldi hääletamisel võetakse vastu nähtava enamusega seaduseelnõu pealkiri ja §§ 1 ja 2.

Revideeritud Berni, kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsiooniga ja selle lisaprotokolliga ühinemise seadus.

§ 1. Ühineda revideeritud Berni, kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsiooniga, alla kirjutatud Berliinis 13. novembril 1908. aastal, ja selle juurde kuuluva lisaprotokolliga, missugune alla kirjutatud Bernis, 20. märtsil 1914. aastal, sel tingimisel, et Eesti, toetudes sama konventsiooni artikkel 25-dale, kasutab õigust literatuurteoste tõlkimise ja draamateoste ettekandmise õiguse kaitse suhtes asetada selle konventsiooni eeskirju nende eeskirjadega, mis ette nähtud 9. septembril 1886. a. Bernis allakirjutatud konventsiooni artikkel 5-das (redaktsioonis, mis sellele artiklile antud 4. mail 1896. a. Pariisis allakirjutatud lisaaktis), kui ka art. 9-da teises lõikes.

§ 2. Avaldada ühes käesoleva seadusega:

a) Berliinis 13. novembril 1908. allakirjutatud konventsiooni ja Bernis 20. märtsil

1914. a. allakirjutatud lisaakti prantsuskeelne tekst ja eestikeelne tõlge;

b) Bernis 9. septembril 1886. a. allakirjutatud konventsiooni artikkel 5-da tekst (redaktsioonis, mis sellele artiklile antud 4. mail 1896. a. Pariisis allakirjutatud aktis), kui ka art. 9-da teise lõike tekst, prantsuskeeles ühes eestikeelse tõlkega.

Juhataja **R. Penno:** Asun lõpuhääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on seaduseelnõu lõpuhääletamisel vastu võetud.

4. Riigiasutustes eraisikutele ja -asutustele maaplaanide, hindamise- ja piiridokumentide valmistamise ja õigekstunnistamise seadus — III lugemisel. Üldkomisjoni aruandja **J. Holberg** kannab ette ja eraldi hääletamisel võetakse vastu nähtava enamusega seaduseelnõu pealkiri ja §§ 1 ja 2.

Riigiasutustes eraisikutele ja -asutustele maaplaanide, hindamise- ja piiridokumentide valmistamise ja õigekstunnistamise seadus.

§ 1. Riigiasutustele lubatakse tasu eest valmistada eraisikutele ja -asutustele maaplaanide, hindamise- ja piiridokumentide ära kirju ning neid õigeks tunnistada.

§ 2. Tasunormid § 1. loetletud tööde eest kinnitab rahaminister kokkuleppel ministriga, kellele allub asutus, kus need tööd valmistatakse.

Need tasunormid ei või olla väiksemad kuludest, mis riigiasutustele nende tööde läbi tekkinud.

Saadud summad kantakse riigi tulude arvele.

Juhataja **R. Penno:** Asun lõpuhääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on seaduseelnõu lõpuhääletamisel vastu võetud.

5. Tempelmaksu seaduse muutmise seadus — II lugemisel. Tempelmaksu seaduse komisjoni aruandja **A. Jõeäär** kannab ette ja eraldi hääletamisel võetakse vastu nähtava enamusega seaduseelnõu pealkiri ning I ja II osa.

Tempelmaksu seaduse muutmise seadus.

I.

Tempelmaksust on vabastatud riigiasutuste ja vabateenijate vahel (Riigiteenistuse

seadus „R. T.“ nr. 149 — 1924. a. § 1) sõlmitavad teenistuslepingud.

II.

Käesolev seadus hakkab maksma vastuvõtmisega.

6. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve (Arutamisel on haridusministeeriumi korrallised kulud.)

1927./28. aastaks Juhataja **R. Penno**: — II lugemisel. Sõna on rkl. Raudkepp'il.

L. Raudkepp (krst):

Väga austatud rahvasaadikud! Kõned, mis on kõneldud haridusministeeriumi eelarve puhul, iseäranis esimesed kõned, eelmise koosoleku kõned, on lõonud õige palju laineid, nagu meie seda täna nägime ja kuulsime... (L. Johanson, stp: Kirjanduse nädal!)... mille harjalt ja vahust on üles kerkinud, nii nagu kreeklaste iluduse jumalanna, väga huvitavad mõtted ja kujud. (Naer.) Aga et merel juhtub udu, siis on need kujud segi läinud, on viirastusi nähtud. Et ma veel ühe loo nimetaksin, mis seda segimineku iseloomustaks: kord läks Saalomoni juurde kaks naist. (Vahelhüüe: O-oo!) Nad olid oma lapsed ära vahetanud, ja Saalomon pidi kohut mõistma, kelle päralt kumbki laps on. Siin näiteks oli juttu „Kindrali pojast“. Nüüd on küsimus, kes on selle kindralipoja isa... (J. Piiskar, stp: Kas härra Raudkepp on ristiisa?)... Kas see kindral istub seal, kus lugupeetud härra Tõnisson istub, või istub ta pahemal pool. (Siseminister J. Hünerson: Keda Teie kahtlustaksite?) ...Sest selle näidendi autor olevat rahvaerakondlane, aga kindral ise — inimene poeg, keda narrastavad sotsialistid. (Naer paremal pool.) Ja kes on siis nüüd see tark kohtumõistja, kes otsustab, kelle poeg see on. (J. Tõnisson, rhv: Härra Raudkepi! — M. Martna, stp: Kas Teie ei tahaks isa olla? — J. Tõnisson, rhv: Tema nähtavasti seda lasteasja tunneb!) On huvitav, mis siin kõnedes juba nimetati. Kõned olid sisult suuremalt jaolt väga huvitavad... (J. Voiman, stp: Ah olid?) ...sellepärast, et siin ilmsiks tulid mitmesugused elu- ja ilmavaated, millel on side kunstiga. Sotsialist härra Johanson näiteks arvas tarvilikuks tsiteerida Kristuse sõnu. Ka kristlastel on selles kunsti küsimuses põhjust kaasa rääkida. Härra Kink, sotsialist, lasi ühe sõna kukkuda, mis väga huvitav, ta rääkis teatri „banaalsetest ja erootilistest operetidest“. Härra Martinson rääkis „oma meestest“, et kirjandus ja kunst on oma meeste asi, et need, kes loovad, ja need, kes arvustavad, on üks sõpruskond. Väga tähelepanuväärivad mõtted.

Nüüd veel tsiteeriksin ühe lugupeetud eelkõneleja sõnu. Selleks võtan kätte „Postimehe“. Härra Tõnisson nimetas oma eelmises kõnes, et „süüdistused, nagu ei seisaks „Vanemuise“ etendus kunstiliselt omal kõrgusel, on täiesti põhjendamatud. Ümberpöörduvalt, seal ei ole mindud suurte hulkade igakordsetele nõuetele vastu, mis vahest õige jämedajoonelisi tükke nõuaksid, mis vahest kõmu ja kõditust ihkaksid, vaid on katsutud just seda pakkuda, mis kultuuriliselt ja kunstiliselt tähtis, mispärast praegusel ajal suuremaid hulke ei saa rahuldada.“ Ja härra Tõnisson oli nähtavasti vaimustatud sellest, mida pakub näitelava, nii et „üsna lust on pealt vaadata ja ühes tunda.“

Neid tsitaate meelde tuletades küsiksin näiteks, kuidas on lugu nii mõnegi uuemaaja näidendiga, ütleme „Ameerika Kristusega“? Kuidas on lugu sellega, et ka „Vanemuise“ näitelaval on püütud pakkuda „kõrgeväärtuslikke kunstitooteid“, nende hulgas ka „Ameerika Kristus“? Kas võib rahvuslik arusaamine siin nii väga rahustuda, kuidas näitelavad, niihästi „Vanemuise“ kui ka „Estoonia“ näitelavad, pakuvad ainult „kõrgeväärtuslikke tooteid“? Kristlasena pean rõhutama, et ühtki rahvakihti ja ta ilmavaadet ei ole nii pilgatud ja porri tõmmatud, kui just kristlaste ilmavaadet näidendis „Ameerika Kristus“, mida just Tartu häälekandja iseäralise kiitusega on soovitanud ja mitu korda alla kriipsutanud, et maksab minna „Vanemuisesse“ ja seal näha ja nautida „Ameerika Kristust“. Kas tõesti rahvuslikku ideed süvendatakse sellega, et teos, milles maha kistakse ja mõnitatakse ristiisku, nagu seda mujal ette ei tule, võetakse rahvusliku idee kilbi alla? Mina usun, et see igatahes on võimatu, ja pean siin tõtt ütleva, et kuidagi viisi seda rahvast, kes ikka on suures enamuses pidanud ristiisku ja on täiesti pieteeti ristiusuliste tunnete vastu, kuidagi viisi ei või rahuldada seda rahvast teos, nagu seda on „Ameerika Kristus“, mida isegi rahvuslik häälekandja Tartus nii väga on ülistanud, kes mitmelgi korral tähendanud, et ta „kaitseb rahva kristlikku ilmavaadet“. Igatahes on see eksisamm, ja selle peale tahaksin tähelepanu juhtida. Ja siin tuleb jällegi küsida, kelle „poeg“ õieti see teos on. Kas ta meeldib iseäranis Tartu rahvuslikkudele ringkondadele, tähendab see „Ameerika Kristus“, või meeldib ta niisama palju sotsialistidele, kes ka armastavad ristiisku teisiti hinnata, kui seda teeb lihtrahva liige või see, kes pieteeditundes hindab ristiisku? Kuigi härra Tõnisson'i poolt rõhutati, et meie Eesti teater püüab olla rahvuslik, leian siiski, et meie kunstiteostest suur osa on ikkagi sõlmitud mingisuguse

internatsionaaliga, kuigi nad tahavad olla rahvuslikud. Ma nimetaksin seda internatsionaali inetuste ja alaväärtuste internatsionaaliks, millega on lepingu sõlminud suurem osa meie kirjanikkudest. Kas ei ole meil niisuguseid teoseid kiidetud, kas ei ole seda teinud Tartu ajaleht niisugusel määral, nagu see ühele keskerakonna ilmavaatele kuidagi omane ei võiks olla? Mispärast ollakse sellega rahul, et see leping on nii kergelt sõlmitud, miks on kõik tingimused vastu võetud ja rahvusliku meelsuse pitsergi alla pandud, ilma et omalt poolt oleks mingisuguseid tingimusi tehtud. Seal poolt on sellele internatsionaalile kõik lubatud ega ole vastu vaieldud rahvusliku arusaamise ja ilmavaate seisukohast, vaid öeldakse: nii nagu teie arvate, nii nagu teie kunstiteose kirjutate, oleme sellega täiesti päri. Siin ongi need kaks last, kelle kohta ei tea, kes nende emad on. (J. Tõnisson, rhv: Pika jutu järele ei kuule meie siiski veel midagi.)

Ma ei räägi siin põhimõttelikult töölisteatrivi vastu. Juba eelmistel aastatel on Vabariigi Valitsus määranud teatud summa töölisteatrile, ja mispärast hakkaksime sellele vastu vaidlema? Tööliste ilmavaade on niivõrd lahkuminev nende ilmavaatest, kes istuvad rohkem paremal pool, ja sildu ehitada nende vahele on väga raske. Võib olla tulevikus hakatakse üksteisest rohkem aru saama ja siis on võimalik, et rahvuslik teater saab olema kõigi kodanikkude jaoks. Haridusministeeriumi eelarvega on ju ühenduses ka teised kultuurilised toetused. Eriti kuulub siia ka kultuurkapital. Kui on puudus toetussummadest ja kui neid kärbitakse haridusministeeriumi poolt, siis saadetakse Pontsiuse — see on kultuurkapitali — juurde. Siit saadetakse omakord jälle Pilatuse juurde. Nii on rändamine Pontsiuse juurest Pilatuse juurde. Pea loodetakse haridusministeeriumi, pea kultuurkapitali peale, ja ei saada ühelt ega teiselt poolt nii palju kui tarvis. Nimelt tõsteti eelarve-komisjonis küsimus üles, kas ei oleks aeg kätte jõudnud avaldada tungivat soovi valitsusele, et kultuurkapitali saadus lähemal ajal kiires korras muudetak. Häälid läksid pooleks. Igatahes näib asi olevat nii, et Riigikogu ringkondades kultuurkapitali kasu peale vaadatakse mitmest seisukohast ja leitakse, et seal on õige palju väärtusi ette tulnud, ning kultuurkapital ei suuda sel näol toetada ja edasi aidata meie kultuurettevõtteid, nii nagu siis mõeldi, kui kultuurkapital loodi. Ühes sellega tekib ka küsimus, missugune side on kirjanduslikkude raamatute vahel, mis ilmuvad, ja koolide raamatukogude vahel. Mul ei ole teada, et oleks siin kokku seatud nende raamatute nime-

kiri, mida võib soovitada noortele. Siin on veel õige palju ebaselgust. Võib olla, et ka siin tuleb niisuguseid juhtumisi ette, nagu rkl. härra Vreeman jutustas, et pannakse rõhku selle peale, kas on raamatukogus näiteks A. Alle teos: „Laul kleidist helesinisest ja roosast seelikust“, ja kas on Visnapuu: „Jehoova surm“ või ei. Kui ei ole, siis tähendab, on see kooliraamatukogu ja pedagoogikanõukogu ajast maha jäänud.

Need, kes seisavad keskkooli töös, tunnevad, missugust meeleolu on näha noortel. See uus kirjandus, mis juba natukene teisem on kui 4—5 aastat tagasi, seda võib öelda, mis natukene hakkab paranema, see ei huvita meie noori sugugi enam sel mõõdul, nagu arvati. Isegi tuleb hääli kuuldavale, kes ütlevad: Meid sunnitakse lugema niisuguseid raamatuid, mis meile on läilad. (L. Johanson, stp: Kes sunnib?) On olemas kirjandusloo õpetajaid, kes eriti soovivad uuemat kirjandust ja nõuavad, et lapsed tutvuneksid kõige uuemate teostega. Aga ka vanemate teoste hulgas võib niisuguseid raamatuid olla. Meie teame, et luuletajate eesrinnas on Visnapuu. Toon paar rida tema luuletustekogust, mida võib olla ka sunnitakse lugema, kuid millest eestlane hästi arugi ei saa:

„Om noore inimese elo nagu vird,
mis hoolimata iist kõik värjad rahib.
Suur omatunne, uhkus palab nagu pird.
Suu, süä nink silm kui soendil lõvvul
ahmib,
mis laseb murda, võtta, viia, mis on ird“.

(K. Virma stp: Kas eisaakskorrata. — O. Gustavson, stp: Ettekanne ise on jumalik.) Te teete nalja. Kas tõesti veel kord? (Hääled: Palume, palume!)

„Om noore inimese elo nago vird,
mis hoolimata iist kõik värjad rahib.
Suur omatunne, uhkus palab nagu pird.
Suu, süä nink silm kui soendil lõvvul
ahmib,
mis laseb murda, võtta, viia, mis on ird“.

(Käteplagin pahemal pool. L. Johanson, stp: Bis, bis!) Selle luuletustekogu kohta ütleb arvustaja „Loomingus“: „Üksikuid kohti maitseed meeleldi nagu kallist veini?“ Kui kallis ja magus see vein oli, mida nautisime? Paljud ei saa ju aru, mis on selle salmi sisu.

Kuidas näiteks see salm võiks äratada niisugust tunnet, nagu oleks joodud kallist maitsevaid veini, see jääb meile mõistatuseks, ja ka neile noortele, kes peavad tutvunema uue kirjandusega. Veel midagi, ma nimetasin algu-

ses, et kristlastel on nii mõndagi öelda kunsti-teoste kohta. Nagu teate, on meie valijate hulgas isikuid, kes teatrist absoluut mingisugust lugu ei pea. Aga jätame teatrid kõrvale, — meie valijate hulgas on teatud ring inimesi, kes austavad siiski muusikat, laulu, kunstiasutusi, mille koorid on laulnud kirikutes jne. „Estonia“ kontsertsaalis on näiteks orel, mille saatel on samas saalis ette kantud väga tõsiseid muusika- ja laulupalasid. Ei saa olla selle vastu. Samuti ei ole kristlastel ka selle vastu midagi, et „Vanemuisele“ toetust antakse või juurde pannakse sama laulu ja muusika edendamise eest. Aga muudes kunstiosades tuleb küll selgesti öelda, et siin teatud ümberhindamine peaks ette võetama, nagu härra Jürman ütles, et meie majanduslik elu tuleb ümber korraldada, et riigimaksud lähemas tulevikus vähenada. Nii tuleks meie kunsti alal ümber hinnata nii mõndagi, et mitte hävitada ja maha kiskuda neid tundeid, mille vastu igal intelligent inimesel ometi teatud pieteet on. Kui näiteks lugeda ridu Hendrik Visnapuu „Kõnelustest Issandaga,“ kas võib leida neis mingit kunstiväärtust:

„Oleks sa püha härg, Issand, söödaks sind ja kasiks,

Sinu sõnikut välja kannaksin...

Näed, olen maoli, Issand, mul on kõht täis hüvä,

Tahan kiituseks sulle rõhkida“?

Meie kirjanikud saavad niipalju toetust riigilt, ei ole siis imeks panna, kui rahva hulgas õige palju häält kuuldavale tuleb: selle eest või selle kasuks pean mina oma penne ka veel maksma, et seda, mis minule püha on, siis sel kujul porri tallatakse. Kui härra Tõnisson siin nimetas, et „Vanemuine“ näiteks ei armasta oma repertuaaris niisuguseid näidendeid, mis suurte hulkade jaoks on, mis oleksid jämedajoonelised, siis lubaksin endale härra Tõnisson'i ütelist küll korrigeerida. „Ameerika Kristus“, mis „Vanemuise“ repertuaaris on olnud, on jämedajooneline kunstiteos. Et siin mitte põhjendamata midagi rääkida, siis võtan paar rida, et mitte liiga kaua aega viita, kuigi härra Tõnisson kõneles poolteist tundi; võin igatahes 5 minutit võtta oma kõnele juurde asjas, mille toetuseks riik annab rahasummaksid välja sel või teisel kujul. „Võitlevad kaks meeskonda — Jumala meeskond kuradi meeskonnaga. Ja see pall — mis ühe kannal alt käib teise kannal alla — on inimese hing. Kaks väravat — üks taeva-, teine põrguvärv... Jalaga tagumikku ja taevavärvast sisse!“ Ja see ei olevat jämedajooneline, see olevat esteetiline. (Naer.)

Ehk veel: ütleme, meie parempoolne ja keskerakondlik ajakirjandus kaitseb ja kaitstes, et rahvalt mitte võtta kristlikku usuõpetust. Sama ajakirjandus, ja ma pean kahjuks nimetama ka Tartu häälekandja, just väga kiitis „Ameerika Kristus“, nii et lapsed õpivad koolis ühte, lähevad siis „Vanemuisesse“ kuulama seda, milles palju kõditavat, kuigi härra Tõnisson seda eitas, mille peale teie mees, härra Kink ütles, et seal mõndagi olevat erootilist ja banaalset. Nimetatud tootes leiame järgmist „kristliku ilma muinasjutu kohta maailma loomisest: Seal kõneldakse soliid kommetega raugast, kes 6 päeva ennast otstarbekohaselt ära vaevanud ja siis seitsmendal päeval häbematu kombel endaga rahul olla.“ Ja veel ühe rea võiksin teile ette kanda... (O. Gustavson, stp: Aga kas Saalomoni ülemlaulust ka midagi?) Saalomoni nime ma juba nimetasin kord, rohkem teie seda enam ei kuule. Härra Kink kriipsutas siin esiti päris hästi seda asjalu alla. Ja kuulake nüüd, see on üks rida „Ameerika Kristusest“. „Ja möödunud ööl seisin neitsi Maria ukse taga ja riiv oli ees“. Seda peab meie noorsugu kuulma, keda Tartus ometi palju on.

Mis puutub arvustusse, siis on see nii, et mehed, kes loovad, need on ka arvustajad, ja see on selge, et üks kaaren teise kaarna silmi välja ei hakka nokkima. Kui käesoleval nädalal väike kogu noori kirjanikke astus välja protestiga vanemate kirjanikkude vastu, siis paistis see mulle väga võõrastavana. Kuid nüüd võin öelda: pada sõimab katelt. Misjaoks see vahetegemine? Siin on tegemist ühise loomingu süsteemiga. On nagu olemas teatud reglament, nagu pseudoklassitsismi ajajärgulgi, mil nõuti, et luuleteos peab ilmtingimata algama pühendusega muusale: „O muusa, sulle pühendan...“ Tänapäev peab tingimata vähemalt üks kord nimetatama „seelikut“, ükskõik kas helesinist või roosat, või sõnnikut, ja kui üks niisugustest lausetest sisse võetakse või mõnesugune pilge usu kohta, siis tähendab see, et teos on täisväärtuslik, siis on nõutav pitser peale surutud, nagu pseudoklassitsismi ajalgi. Näib olevat, et kellelgi ei ole julgust selle vastu rääkida, ei tohi piuksatadagi. Kui härra Anton Jürgenstein „Postimehe“ veergudel tahaks kirjutada selle vastu midagi mõistliku kirjaniku ja arvustajana... (J. Tõnisson, rhv: Ah, mis Teie kõnelete! Teie tahate nüüd insinueerida, et ei juleta „Postimehes“ kirjutada!) Faktid räägivad seda. (Vahelhüüded.)

Juhataja R. Penno: Palun vahelkõne-dega kõnelega mitte pikendada.

L. Raudkepp (krst): (J. Piiskar, stp: Aga kui tooks päris piibli ja loeks sealt mõne ülemlaulu või jälle Jesaia raamatut!) Härra Piiskar, ma nimetasin kord juba, et Teie olete mõnikord teravmõtteline vahelhüüetes, aga siin ma Teie soovile ei või vastu tulla. (J. Piiskar, stp: Ma toon ise piibli! — L. Johanson, stp: Härra Raudkepp, kas meie ei võiks koosoleku kinniseks kuulutada?) Üldse on meie kirjanduse ja kunsti ala välja kujunenud niisuguseks, nagu ta on majandusliku kitsikuse tagajärjel: Kirjutatakse kõmulikult, et aga saada raha. Aga on siiski olemas kirjanikke, nagu näiteks Tammsaare, kes on toetuste peale vaatamata, mida ta vist ei saagi, avaldanud teose, mis on ära teeninud laialdase lugupidamise. (J. Tõnisson, rhv: Võtke sealt üksikud read, lugege ette, vaadake, mis siis välja tuleb.) Tahaksin loota, et ka meie kirjandus paraneb ja niisuguseks kujuneb, et suudab natukenegi või rohkem rahuldada meie noorte ideaalsust. Ma ei tahaks uskuda, et see vool meil on juba olemas. Praegune vool ei olegi päriselt rahvuslik vool, vaid see on internatsionalistlik vool. See on üleminekuäeg. Kui vaadelda näiteks ka neid pilte, mis on Alle teoses ja Visnapuu teoses „Jehoova surm“, siis peab küll ütleva, et meil keskkoolipoisid ei joonista halvemini, ja neid hinnata kui kõrgeväärtuslikke kunstipilte on väga imelik, ning iga iseseisvalt mõtlev intelligent inimene, kellel välja arenenud esteetilised vaated, ei tea, kuidas iseloomustada kõike seda. On ilmunud uus dokument selle kohta, kuidas katsutakse meelega porri tallata seda, mis äratas lastes, usklike ja ülepea kristlikus kodanikus pieteeti. See on minu poolt juba nimetatud „Jehoova surm“. Selles kuulutavad uued mehed Kristuse sohilapseks, ja kõrgema vabaduseidee, inimsuse humaniteedi kandjaks on seal — kurat. Selle sõnaga lõpetan. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Kas see on uus mood — „a a m e n“ asemel „kurat“?)

M. Laarman (põl): Ma lubaksin endale paar sõna endistele avaldustele lisaks tuua. Minu arvates on see siiski rõõmustavaks nähtuseks, et haridusministeeriumi eelarve juures rohkem ja elavamalt sõna võetakse, ja et ta nii ruttu läbi ei libise, nagu esmalt arvati. Vigu hariduspoliitikas on mõnesuguseid, ja neid tuleb kõrvaldada. Nende peale tuleb tähelepanu pöörata, sest muidu, kus vigu ja puudusi ei tunta, siis ei saa neid ka parandada. Sellepärast leiän, et ei ole õigus tähendada, nagu minnakse meil liig pikale läbirääkimistega. Arvan, et meie peaksime siin enesele pikemalt aega lubama.

Kui ma viimasel korral omas lühikeses sõnavõtmises ka omalt poolt kinnitasin seda, millele tähelepanu juhtinud pahempoolsed kõnelejad härrad Piiskar ja Usai, et meil hariduspoliitikas puudusi on ja seal järjekindlus puudub, siis tõin omalt poolt selleks mõningaid näiteid. Nüüd härra Usai tähendas, et ta minu ülesastumisest ei ole selgesti aru saanud. Muu hulgas ütles härra Usai ka, et mina olevat isiklikuks kallalekippumiseks tema vastu välja astunud. Pean tähendama, et mina ja härra Usai isiklikult tuttavad ei ole, ja ei ole minul temaga kunagi mingisugust kokkupuutumist olnud, et ma isiklikuks oleksin võinud minna Usai vastu. Ma tõin siin Petserimaa kooliolud selleks kujukaks näiteks, selleks, et meil hariduspoliitikat ühtlaselt ei aeta, et meil mitmesugused mõõdupuud valitsemas, ja soovitasin, et haridusministeeriumi juht sinna oma tähelepanu pööraks ja kooliolusid katsuks parandada. Sinna ei saa mina parata, et härra koolinõunik Usai ühtlasi ka Riigikogu liige on ja Riigikogu liikmena peab esinema, kui Petserimaa hariduspoliitika kõne alla võetakse. Kui härra Usai asemel oleks mõni teine üles astunud, siis ei oleks saanud öelda, et see isiklikuks minemine oleks olnud. (J. Vain, stp: Ükskõik kes seal istub, aga õieti tuleb ikka valgustada!) Härra Usai tahtis tähendada, et tema koolinõunikuks olemise ajal Petseris kooliolud märksa paranenud, ja et tema seal kui reformaator olnud. Kahjuks tõi minu parteiliige härra Vreeman minu viimastele märkustele tähtsaid lisandusi, ja härra Usai neid muuta või tagasi ajada ei saanud. Minule jäi täiesti arusaamatuks, milline see härra Usai „rahvuslik kasvatus“ õieti on. Tema kõne selles asjas oli ebamäärane ja tume. Kui härra Usai oma instrueerimist Petseri koolide kohta ette tõi, siis ei saanud küll mina sellest aru, mis see pidi tõendama. Minu peapõhjendus käis selle kohta, et üks inimene ei saa kahte isandat teenida, ja et selge on, kui härra Usai siin istub, siis jäävad Petseri koolid instrueerimata. Siin oli meile laua peale pandud „Maaomavalitsuse“ viimane number. Kui härra Usai võtaks vaevas sealt lahti lüüa lehekülj 90, ei ma eksisin — lehekülj 89, seal on kujukalt ette toodud, kuidas Petserimaal kooliolud on ja kuidas seal kooli inspekteeritakse. Seal leiata selged andmed, kuidas seal koolinõunik on siiaaani inspekteerinud. Muude hulgas leiame meie seal, et Petserimaal on üldse 72 kooli, ja kas teie teate, neid koole on revideeritud 1926. a. 27 korda. See on, härra revident ei ole vaevas võtnud kolmandikku koolidestki läbi käia. (A. Usai, stp: Vaadake haridusministeeriumi aruannetest!) Kahjuks mul neid ei ole. Mina ei ole „Maaomavalitsuse“

toimetuses tegev ja ei ole järelikult ka vastutav selle sisu eest. Kuid need siin on ametlikud andmed, ja mul ei ole põhjust neid vähem uskuda, kui härra Usai suusõnaliselt seletusi. Nimetatud aruandest leiame meie, et Harjumaal on olnud 1926. a. 123 revideerimist, see on 109 protsenti. Üheksal juhtumisel on teist korda koole revideerimas käidud. Läänemaal on ligi kaks korda, see on 183 kooli revideerimas käidud. Põhimaal aga 21,4%, Saaremaal 107%, ja millegi pärast on Tartumaal see arv väiksemaks jäänud — 68%. Sellepärast oleme siin sunnitud alla kriipsutama neid mõtteid, mida härra Piiskar ja härra Usai ette kandsid, nimelt, et koolipoliitika juhtimisel tuleks haridusministril kindlamat kurssi pidada, peaks natukene kindlama käega olema, et niisugused väärnähtused kaoks. Härra Usai tahtis oma kõnes käia tuttava hotentoti moraali järgi, kui teine sinu naise pintslit paneb, siis on asi täbar, aga kui ise seda tehakse, siis ei tule seda tähele panna, siis on see lubatud asi. Kuid mina arvan, sarnane mõtteavaldus võib kõik muu olla, aga õiglane pole ta mitte. Kui nüüd härrad Piiskar ja Usai nõudsid, et haridusministeeriumil peaks kangem käsi olema, ja et ühtlane joon läbi peaks käima tema tegevusest, siis käigu see ka Põhimaale kohta. Siin mina ütlen, et Usai peaks aga lendama oma koha pealt. Oleks raudset luuda tarvis, et ära puhastataks ametkohad halbade ametnikkudest. (E. Jonas, stp: Noh, sisse kukkumise oma andmetega.)

M. Martna (stp): Väga austatud Riigikogu liikmed! Härra Laarman'i kõnega jõudsin meie lootuse järele kõrgeist luule- ja kunstijärgust natuke kaugemale. Mina ei kavatse mitte kunsti ja luule alale minna, jätan selle parem teiste hooleks.

Mina tahan karskusliikumise toetamisest kõneleda. Juhin selle peale tähelepanu, et meie riigi majanduselus ja riigi eelarves on alkoholimüügil väga suur osa. Ja alkoholi mõju meie rahva peale on hävitav. Seni anti alkoholi sissetulekust üks osa, mõned miljonid karskusliidule karskustöö tegemiseks. Karskusliit on selle rahaga õige agaralt tööd teinud, ega pole seda higerätikusse sidunud, vaid on selle abil võrdlemisi suure hulga organisatsioonide ellu kutsunud ja neid karskustööle edasi aidanud. Nüüd, käesolevas eelarves on riigivalitsus karskusekrediitide kärpinud. Mina kardan, et see kärpimine karskustööle suurt kahju teeb. See töö on niisugune, mis edasi tegemist, mis jätkamist vajab. Kui see töö seisma jääb, kui seda rahapuuduse pärast edasi teha ei saa, siis on suur osa senitehtud tööst niihästi kui kadunud, ja see raha, mis

selle peale kulutati, ei ole seda vilja kandnud, mis tema kanda võiks, kui seda tööd edasi võiks teha. Sellepärast tegin mina juba eelarve-komisjonis ettepaneku, karskusliidu krediiti tõsta. Krediiti on määratud ainult 1.500.000 marka, ja peale selle 500.000 marka Eesti haridusliidule, mis nüüd otsekohe anda on otsustatud. Panen ette, karskusliidule krediiti ühe miljoni võrra, see on 2.500.000 tõsta. Mõnelt poolt soovitatakse, et mõlemad summad, see on ka karskusliidule eriti määratud 500.000 marka, karskusliidule antaks, ja et karskusliit seda jagaks, nagu seni. Kuid mina ei taha selle poolt ega vastu kõneleda. Kõnelen ainult sellest osast, mis peale mainitud 500.000 marga karskusliidule määratud, see on 2.500.000 mk., tähendab Riigikogu peaks sellele, mis eelarvesse juba üles võetud on, 1 miljon marka juurde lubama. Mina arvan, et seda paratamata vaja on teha. Meie valitsus ei tee omalt poolt alkoholi vastu võitlemiseks midagi, vaid alkoholi müük, valitsuse monopoli-poliitika läheb omasoodu edasi. Mis selle vastu seni tehtud, on karskusliidu poolt tehtud, ja seda tööd peaks Riigikogu karskusliidule ka edaspidi võimaldama. Ma ütlen, teataval määral, sest 2.500.000 marka pluss 500.000 marka — see on see summa, mis haridusliidule eriti määratud — kokku 3 miljonit marka, see oleks ju ikkagi vähem sellest, mis karskusliit seni on saanud. Ma loodan, et Riigikogu selle ettepaneku vastu võtab.

Ma ei taha aga veel lõpetada, vaid mul on veel midagi öelda. Ühe Riigikogu rühma häälekandja on oma tänases numbris kirjutuse avaldanud, mis ühelt poolt karskusliidu vastu ja teiselt poolt sotsialistliku partei või sotsialistide vastu sihitud on. Selle kirja kohta, mis ilmus pealkirja all „Noor sotsialismuse kroonu kulul“ teeksin ma kõigepealt keelelise paranduse. Ma olen Riigikogu liikmete juures selles suunas küll vanameelsena tuntud, kuid tahaksin tähelepanu selle peale juhtida, et meil ei ole — tänu taevale — kroonikandjad, pole meil siis ka „kroonut“, vaid on riik ilma kroonuta. (A. Tupits, põl: Meie lehes „kroonut“ ei tunta.) See kirjutus olevat ühe „Vaba Maa“ kaastöölise poolt kokku seatud andmete varal, mis see kaastöölise ametiasutustest saanud. Nagu toimetuse oma seletuses kirjutuse lõpul ütleb, ei olla kõiki andmeid avaldatud, vaid ainult osa, sest kõigi andmete eest ei tahtvat, nagu ma aru sain, toimetuse vastutust oma peale võtta... Kirjutuse sisu on see, et karskusliit ja sotsialistlik liikumine olla kambas. Karskusliit saavat raha, ja sotsialistid tegevat selle rahaga valitsusevastast poliitikat...

See on sellepärast seda imelikum, et ka tööerakond ise opositsioonis seisab ja ka tema opositsioon on ju valitsuse vastu! Tööerakond võib vast öelda, et ta ei tee opositsiooni riigi rahaga. Mina ei taha seda uurima hakata, aga opositsioon jääb ikka opositsiooniks. Siin aga teeb tööerakondlik opositsioon sotsialistidele etteheiteid, et sotsialistid on valitsuse vastu! (A. Schulbach, töer: Teie, härra Martna, ei vastuta iga sõna eest, mis „Rahva Sõnas“ on ilmunud, ja tööerakond ei saa mitte vastutada iga sõna eest, mis „Vaba Maa“ ilmub.) Mina ei ole ju sotsialistlik partei ega „Rahva Sõna“ toimetuse, mina olen lihtsalt Riigikogu liige Mihkel Martna. (Siseminister J. Hüner-son: Noh, ikka palju rohkem!)

Kuid see on teataval määral juba pehmen-damine, kui üks „Vaba Maa“ toimetuse liige nii öelda ridade vahelt mõista laseb, et see niisugune kirjutus on, mille eest toimetuse vastutust oma peale võtta ei taha. (J. Lehtman, as: Öeldi, et erakond ei vastuta.) Selles suunas või selles suhtes on meil asjad ikka segased olnud. Tööerakond ütleb, et „Vaba Maa“ ei olla erakonna häälekandja. Aga kuidas sellest aru saada, kui erakonna tähtsamad mehed seda lehte toimetavad? (M. Laarman, põl: Seal on kristlik vaim valitsemas.) Ega kristlik vaim seda ka heaks tunnista või! Kristlik vaim on vähemalt avalikkuse ees otsekohene ja sel kombel talitades õõnestaks ise oma aluseid.

Tööerakond ja „Vaba Maa“ on mõlemad meie kõigi teades väga sagedasti Inglise tööparteiaga endid võrrelnud. Tähendab: tööerakond tunnistas sotsialistlikku varjundit, sest Inglise tööpartei on puht sotsialistlik partei. Ja kui meie tööerakond end sellega identifitseerib, siis on tal seal midagi, mis temale meeldib. Meie näeme ju ka, et „Vaba Maa“ isegi Inglise tööpartei liikmete kirju avaldab. Ma ei usu, et need kirjad otsekohe kirjutajate poolt saadetakse, vaid kirjakauba bürood teevad seda. Kuid see laseb ometi mõista, et tööerakond sotsialismi juurest lillesid noppida armastab! Oma esimestel päevadel ja aastatel tegi ta seda ju koguni avalikult. Meil on endisest ajast lendlehti ja kirju käepärast, kus tööerakond enese „ka sotsialistlikuks“ tunnistas.

Nüüd näib aga asi sealpool nõnda olevat, et tööerakonna lehes sotsialismi eest nagu vana kurja eest hoiatatakse. Sest mida muud peab selle kohta ütlema, kui me mainitud kirjast loeme — siin kõneldakse nimelt sotsialistlikkudest noorsoo organisatsioonidest, mis olla „veel pahempoolsemad, kui vana sotsialistlik partei“. Näiteks: „Rünnaku“ sotsialism näib aga sotsialistliku partei omast tublisti

pahemale kalduvat.“ Milles see kriteerium seisab, seda meie muidugi ei tea! Edasi: „Nagu senine kogemus näitab, on sotsialistliku partei noorsoo organisatsioonid läbikäiguhooviks olnud kommunismile. On juhtumisi olnud, kus terved organisatsioonid „väljaõppinult“ kommunistide poole üle läinud.“ Jätame esiotsa noorsotsialistide „pahempool-suse“ ja küsime, kas on karskusliikumisel, nagu ta Eestis seni tuntud on, midagi ühist sotsialismiga? Ei, see on täiesti kodanlik liikumine ja ulatub isegi baptistide ja adventistide ettelugijate kaasabini, metropoliitidest ja piiskoppidest rääkimata. Või tahab keegi öelda, et tõsine sotsialist karskusliikumise juhina oleks metropoliidi abil karskust arendama hakanud? — Meie sotsialistlik partei on selle liikumisega leppinud ja on kaasa aidanud nimelt sellepärast, et meie partei veel küllalt tugev ei ole iseseisvat, sotsialistlikku karskusliikumist ellu kutsuma ja elus hoidma. Kui mitte kõik minu parteisõbrad, siis suurem osa nendest teavad väga hästi, et karskusliikumine proletariaadi seas sotsialistlik peaks olema ja niisugusena võiks see paremat vilja kanda. Me teame, et teistes maades, kus sotsialistlik liikumine tugevam, on ka proletaarlik karskusliikumine tugevam, seda võime näha Saksamaal, Shveitsis, Austrias, eriti aga Soomes jne. Eesti karskusliikumine on täitsa kodanlik liikumine. Muidu ei näeks meie ju mehi, nagu Jaan Tõnisson, Peeter Põld jne., selle liikumise eesotsas. Kui aga lugu nõnda on, et selles rahvuslikus karskusliikumises ka sotsialistid tegevad on, kas tohiks see siis kellegi arvates keelatud või põlastamisvääriline olla? Kas tohiks see põlastamisvääriline olla, kui sotsialistlikud karskustegelased proletariaadi ridades sotsialistlikul viisil karskustööd edendada püüavad? Ma arvan, see peaks ka tööerakonna karsklaste lähtekohalt vaadates isegi soovitatav olema, sest karsklane sotsialist võib proletariaadile paremini südamesse kõneleda, kui mõni kodanlane. Kui aga sotsialistlikud karskustegelased saavad oma töö eest palga karskusliidult ja kui nad sellest oma palgast oma partei liikme- raha maksavad, kas see on siis tööerakonna arvates sündmata tegu? Kas võib inimene ennast demokraadiks nimetada, kes sotsialiste sellepärast kahtlustab? Kui aiateibaga näidatakse sandarmitele „võta kinni, vaata, seal ta läheb!“ Ei saa aru, kuidas ühe partei häälekandja, kes end ometi demokraatlikuks parteiks peab ja tunnustada tahab, sel kombel sandarmi või pealekaebaja ülesandel enda peale võtab? Missugusel viisil on noorsotsialistide organisatsioon end hädaohtlikuna näidanud, hädaohtlikuks teinud kommunismi suhtes? Ma tunnen inimesi, kes noorsotsialistide ridadest

on läinud, kui ma mitte ei eksi, „Päevalehe“ ja „Vaba Maa“ toimetusse, kust nüüd mahategemise tööd tehakse nende vastu, kes noorsoo organisatsiooni on jäänud! Üks osa Brokusmäe noori, kes seal omal ajal ütles: „Meie tahame vana kultuuri maha kiskuda ja uue kultuuri ehitada!“ need on meilt nüüd kadunud, ja nende hulka kuulusid eelmaintud kultuurikangelased. Mul olid juba sel ajal kahtlused, nüüd ehitavad need mehed uut kultuuri, ei mitte enam Brokusmäel ega Tõnismäel, vaid kuskil mujal mäel, arvatavasti neil mägedel, kus „Vaba Maa“ ja „Päevalehe“ kantsid seisavad. Mainitud kahtlustuskirjas on noorsotsialistide organisatsioonid suurekstegeva klaasi alla võetud, et öelda võiks: vaadake, mis nad teevad! Ühtlasi sellega denuntseeritakse aga karskusliitu: vaadake, noorsotsialistid saavad oma raha ja juhatuse karskusliidust! Karskusliidu senine vaimlik juht, Villem Ernits, kuulub ju küll meie parteisse, aga mina arvan, et keegi inimene Riigikogus siiski seda ütleva ei või tulla, et karskusliikumine Villem Ernitsa juhtimise all oleks näidanud sotsialistlikku joont! Otse ümberpöörduvalt, karskusliikumine, olgugi et ta nimekaudu sotsialisti juhatuse all seisab, on täielikult kodanlik liikumine olnud.

Iga demokraatlik partei peab ometi seda põhilausest tunnustama, et kodaniku poliitiline kuuluvus või ilmavaade teda ometi ühele või teisele ametikohale kõlbmatuks ei või teha! Need etteheited, mis selles kirjas noorsotsialistidele ja karskusliikumisele selles mõttes tehakse, on kooskõlas selle häbemata, rumala võitlusega, mis meie näeme sihitud olevat sotsialistlikkude kooliõpetajate ja igat liiki ametnikkude vastu. Meie väikses demokraatlikus riigis, mis pidi olema töövabariik, ei sallita sotsialiste-ametnikke-kooliõpetajaid, neid kiusatakse taga ja lastakse lahti, nende olemisvõimalus hävitatakse. Iga demokraatlik erakond peaks ometi niisuguste sihtide ja kavatsuste demoraliseeriva poliitika vastu olema. Sellepärast meie kooliõpetajad ja ametnikud oma poliitilist meelsust avalikult tunnustada ei julge. Nad kardavad, et nad omad kohad kaotavad. Nüüd näidatakse ühe kodanliku partei poolt sõrmega noorsotsialistide organisatsioonide peale, need olevat valitsuse vastased! (O. Gustavson, stp: Härra Laarman tuleb ja räägib tööerakondlaste peale ka juba.) Neid ei tohi siis teenistuskohetadel sallida, nende leivalauda juhitakse kitsamaks tegema, nende leivakotisuu kinni panna. Aga, mu härrad, kas ei ole mitte ka sotsialistid maksude maksjad? Kas ei ole sotsialistid ja töölised, kes ka alkoholilisi jooke tarvitavad, millest riigikassa raha saab, ja millest karskus-

liit väikese osa omale on saanud? Ma arvan, selle vastu ometi vaielda ei saa. Praegu elame kirjandusnädala tähe all. Ka Riigikogus oli oma kirjandusnädala tunnikene... Kuid imekspanemisega näeme, et kodanlikud organisatsioonid tunnustavad, — minu parteiseltsimees Ast olla lageda taeva all, nagu ka saalides kõnekoosolekutel jne. jne. kirjanduse kasuks rääkinud ja kirjandust soovitanud... Ma ei ole neid kõnesid kuulnud, aga mina sooviksin, et Ast sotsialistina oleks kõnelenud. Ja kui kodanlik ajakirjandus teda siiski tunnustab ja teda kiidab, siis ütlen, — niisugune vahekord on kodanlikust lähtekohast vaadates õige! Kui aga seltsimees Ast'i kallale minnakse ja temale hakatakse ette heitma, et ta kasutab kirjandusenädalat sotsialistina kõnelemiseks, siis oleks see niisama pöörane, kui mis mainitud kirjas noorsotsialistidest öeldud.

Austatud Riigikogu liikmed! Meie kõik teame, et noored on vastuvõtlikud igasugustele ideelistele ja aatelistele püüetele. Karskusliikumine on ka üks niisugune püüe. Heameelega näeme, ja sotsialistid võivad rõõmuga tervitada, et sotsialistlik noorsugu kaldub karskuse poole. Nüüd aga tullakse etteheidetega, et karskuse rahaga tehtavat kihutustööd. Iga aus inimene peaks aga soovima, et seda veel rohkem sünniks. Isiklikult pean ütleva, meie, sotsialistid, oleme liig tagasihoidlikud, meie sotsialistid-kooliõpetajad ja -ametnikud ei ole oma seisukohti nõnda väljendanud, kui seda vaja on. Kui meie teisiti oleksime talitanud, siis ei oleks niisuguste pealekäämistega mitte juletud tulla. Meie eneste tagasihoidlikkust kasutatakse meie vastu... Mina isiklikult tahan ikka oma noortele parteisõpradele nõu anda, et nad oma pahempoolsest püüdest kinni peaksid ja ka meid, vanemaid, kui see tarvilik, pahemale poole tõmmata katsuksid. Võib olla, meie oleme tõepoolest natukene liig parempoolsed. See on meie... (J. Tõnisson, rhv: Noh, mis Teie nüüd kõnelete!) Ma kõnelen just seda, mida Teie praegu kuulete. (J. Tõnisson, rhv: Kahjuks! Vahelhüüeparemalt poolt: Noh, see on Riias käimine, see on Riias õpitud, Riia kool!) Ma annan Teile oma sõna, et ma tahan kõnelda ja valjemini kõnelda, ja mitte nii tagasihoidlik ei taha olla, nagu 1905. aastal, kus Teie oma suu nii täis võtta võisite... Ma tahan oma noortele sõpradele ikka nõu anda, et nad igalpool ütlevad ja tegutsevad, nagu sotsialistidele kohuseks.

Juhataja **R. Penno**: Faktiliseks märkuks on sõna rkl. Usai'l.

A. Usai (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma ei eksinud mitte, kui ma avaldasin mõtteid, et väga isiklikuks minnakse, kui

Petserima kooliasju arvustatakse ja eriti mind. Siin rkl. Laarman kasutas ära „Maaomavalitsuses“ toodud andmeid, kus on näidatud, et 1925./26. a. on revideeritud Petserimaal 27 kooli. Mul on olemas ametliku aruande ära-kiri, mis on omalajal saadetud haridusministeeriumile, ja kust on näha, et 1925./26. a. oli Petserimaal 91 õppeasutust. Nendest on revideeritud üks kord 82 ja kaks korda 6 kooli, nii et revideeritud on 88 kooli. See on ametlik ära-kiri, kust need andmed on võetud, ja kui teie ei usu, võite haridusministeeriumis algdokumenti vaadata. Kui lõppude-lõpuks arvatakse, et ka algdokument valetab, siis ma ei suuda midagi ette tuua.

Juhataja **R. Penno**: Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Anderkopp'il.

A. Anderkopp (töer): Rkl. härra Martna arvas tarvilikuks meie erakonna aadressil ja selle lehe aadressil, kus mina peatoimetaja olen, mõningaid märkusi teha. Mina pean ütleva, et härra Martna'l täna ajakirjandusega kerge päev ei ole. Täna hommikul hakkas ta „Päevalehega“ peale ja jõudis pärast lõunat lõpuks „Vaba Maa“ juurde välja. (Riigivanim J. Teemant: Kes teab, mis veel õhtul sünnib?) Kes teab.

Mina ei tahaks siin erakonnaasju õiendama hakata, vaid tahaksin faktilise märkusena ette tuua mõned üksikud seletused selle informatsiooni puhul, mis täna hommikul „Vaba Maas“ ilmus. Pean tähendama, et iga ajaleht toob oma informatsiooni ja iga sõnumit, mis ajalehes toodud, ei saa ühe või teise erakonna arvele panna. (J. Vain, stp: See väärrib umbes seda, mis informatsioon Petserima kohta ütles!) Niisugust informatsiooni leiame igast lehest ja kui Teie, sotsialistid, oma uue „Rahva Sõna“ kätte võtate, siis näete seda igapäev. Kuid igat sõnumit ei saa ometi erakonna arvele panna. (M. Martna, stp: Minul ei ole uut „Rahva Sõna“.) Teie ridades igatahes selle lehe toimetaja on, ja Teie kirjutate seal samuti!

tähendab ametlikult? Ametlik bulletään see ei ole, ametlikku bulletääni mina ei ole saanud. (J. Tõnisson, rhv: Seda pahem!) Ma arvan, et sellega see küsimus vastatud on.

Mis karskustöösse sisuliselt puutub, siis võin öelda, et meie lehe toimetuses istub palju rohkem aktiiv karskustegelasi, kui teie juures, sotsialistid, ja selle lehe toimetuses, mis „Rahva Sõna“ nime all ilmub.

A. Sprenk (tp): Kui Riigikogus midagi tuleb kõne alla, mis tööliste tarvis on, siis nähakse parempoolsete rühmade poolt selles ikka suurt tonti. Nii oli siin kõne all, et töölisteatrile ka toetust anda, siis leidis härra Tõnisson, et see olla isegi hädaohtlik, et töölisteatris kantakse ette niisuguseid tükke, mis riigile hädaohtlikud on. Aga kui töölise seisukohalt kodanlikku teatrit vaadata, siis võib olla, on see ka hädaohtlik. Aga nüüd räägitakse, et „Estoonia“ ja „Vanemuine“ aitavad kunsti tõsta. Aga meie teame, et töölistel pole võimalust neis teatrites käia. Selleks puuduvad töölistel sellekohased riided ja mis niisuguste viletsate palkade juures võimatu muretseda, kuna seegi võimalus puudub perekonnale ülespidamist muretseda, sellepärast on ka kodanlik teater töölistele võõras, ja need ettekanded ei vasta tööliste ilmavaatele. Kui öeldakse, miks töölistel käivad kinodes, siis on see arusaadav. Teatris peavad aga olema head riided, kuna kinosse võib minna üleriides, ja see on see põhjus, miks töölistel käivad ennem kinodes.

Kui on töötatöölised käinud palumas, et neile võimaldataks tööd, siis on parempoolsed öelnud, et pole kuskilt raha võtta, et meie riik on hädaohus, ja et makse ei või tõsta. Aga kui 8 miljonit tahetakse „Estooniale“ anda lõbutsemise jaoks, siis selleks on riigil raha. Töölistele töö muretsemiseks aga ei ole. Sellest võime väga selgesti näha, et meie parempoolsed rühmad ei taha kuskil töölistega rehkendada, ja rõhutavad sellega, et tööline oleks nagu väljaspool seadust. Aga meie seisukord on niisugune, et töölistel kelle õladel

et hoolitsetakse lõbustuste eest ja ei panda tähele häda ja viletsust, mis praegu tööliiskonnas valitseb. Kui töolistest jutt on, siis ei taha teie seda igakord kuulata.

Mina ei taha siin palju rääkida, sest on juba palju räägitud, ja sellest ei saa töölised sugugi kasu.

Sellepärast arvan mina, et „Estoonialt“ ja „Vanemuiselt“ tuleb summasid kärpida ja töolisteatrile juurde panna.

Tallinnas on tegutsemas kaks töölis-teatrit, üks on uuem ja teine on vanem, karskusselts „Valvaja“ juures. Töolisteatrid on viletsates tingimustes. Publik võtab rohkesti töolisteatrile etendustest osa, sest seal tunneb tööline enese kodus olevat. Et „Draamastuudio“ on teatrikool, kus valmistatakse ette kunsti kandejõude. Aga lootes, et „Draamastuudiod“ mõnigi töolisteatrisse tuleb, kui nad seal oma ameti ära on õppinud, sellepärast pooldan „Draamastuudiod“ ja teen ettepaneku „Draamastuudiod“ lisaks määrata 500.000 marka toetuseks, nii et endisega kokku tuleks 700.000 marka. Ka töolisteatrile, mis asub karskusselts „Valvaja“ juures, määrata 200.000 marka toetust. See tuleb „Estoonialt“ ja „Vanemuiselt“ maha võtta.

A. Grimpel (tp): Praegused vaidlused on kunstipoliitika tuulutamine. Kõik tunnistavad ühemeelselt, et meie kunst ei edene, olgu kirjandus, lavakunst või missugune tahes. Tuleb küsida, mis pärast ta ei edene? Milles asi seisab, et ta ei edene? Ei pruugi kaugemale minna, tuleb vaadata kõigepealt just siia, mis pärast siin asi ei edene. Mis pärast üldine poliitiline asi ei edene? Mis pärast see tagurpidi läheb? Mis pärast valitseb meie valitsevate erakondade ridades riid, Kruuseman ajab Einbund'i välja. Einbund Kruusemani. (K. Tonkman, põl: Aga kuidas Teie välja ajasite?) Vaadake, kui see kõrge poliitika ei edene, mis suured härrad teevad, siis ei saa ka see edeneda. Millest on see tingitud? Seda tuleks sellest otsida, et mehed, kes on saanud etteotsa, ei taha taganeda oma seisukohtadest. Nad hoiavad kramplikult oma seisukohtadest kinni. (Vahelhüüe.) Meil ei ole parteid olnud. Sellest on tingitud, et kui vaatame praegusel korral teatrite küsimust, siis näeme, et teatrite sisemises elus on suured riid ja lahkkelid. Vanad näitlejad, primadonnad või printsessid ei taha oma aupaistet lasta kaduda, sellepärast on vaenulikud uute jõudude vastu, ei lase uusi jõude sisse tuua, kartes et nad siis oma aupaiste kaotavad. Nad aga ei võimalda sellega kunsti arenemist, edendamist, vaid panevad selle seisaku ette. Kuid sealjuures talitatakse väga lihtsalt, pöo-

ratakse riigikassa poole, öeldakse, et kunst muidu ei edene, kui andke toetust, meil on raha vähe, ja rahvas ei tule meie kunsti vaatama. Küsiks, mis kunst see on? Muidugi ei saa rahvas seda hinnata ega vaatamas käia, kui seda ei lasta edeneda, ei lasta kaugeltki uusi tegelasi juurde, vaid jäädakse vanade juurde. Selles asi seisabki. Kuid meil ei taheta sellest aru saada, aetakse lihtsalt ühekihi poliitikat.

Härra Tõnisson puudutas töolisteatrit, tähendades, et selles etendatakse tükke, mis ei vasta rahvuslikule ideaalile. Võtame kõne alla näidendi „Kindrali poeg“, missugune põhimõte on sellel. Härra Raudkepp ütles, sellel ei olevat ei ema ega isa, ei teadvat kes tema ema või isa on. Võiks öelda, et need ringkonnad, kuhu härra Raudkepp kuulub, ja ka härra Raudkepp on osalt selle näidendi isad. See tükk on välja kasvanud neist ringkondadest ja sealjuures natukene ka sotsidest, ma rõhutan, mitte sotsialistidest, vaid sotsidest. (K. Päts, põl: Mis see siis on?) See on see, nagu härrad sotsid siin harrastavad. Sellest seisukohast välja minnes võtsidki nad selle oma kaitse alla. Asi seisab selles, et härra Tõnisson ei taha ega suuda aru saada selle näidendi põhimõttest. Selles näidendis on palju efekti, kuid ma arvan, et seal on küll vaevalt niisugust, mis ärataks inimesi klassivaenule. (M. Martna, stp: On üks segane asi.) Ma usun, Teile peaks ta õige selge olema. (L. Johanson, stp: Päril kommunistlik tükk. K. Päts, põl: Seda võiks kuskil ajalehe joone all kirjutada.) See küsimus on siin üles tõstetud, teised on selle üle sõna võtnud, ja mina arvan, et ka mina võin seda küsimust arutada. (Vahelhüüe.) Seda tükki ei saa sugugi võtta kihutustükina. Kui härra Tõnisson ise ei oska näidendeid hinnata nende ideede järele, siis võiks pöörata sotside poole — mida kiidavad sotsid heaks, see on ka härra Tõnisson'ile hea. Mina jälgisin siin tõusikute palees Vabaduseplatsi ääres filmi „Metropolis“, mis pidi suur töolistele film olema ja näitama, missugune tööliste elu on ja kuidas ta olema peab, ja seda filmi ruttasid kiitma nii tööerakonna, rahvaerakonna, kui ka sotside lehed. (L. Johanson, stp: See oli meil kuulutus!) Ei olnud kuulutus, see oli joonealune. (J. Vain, stp: Mitte joone peal.) Kui seda tükki vaatame — mis on seal siis õieti tööliste kohta näidatud?

Juhataja **R. Penno**: Pean Teie tähelepanu juhtima selle peale, et meil on praegu arutamisel haridusministeeriumi eelarve... (J. Vain, stp: Ja tema räägib kuidas ta kinopilte vaatas ja töolisteküsimu-

sega tutvunes!) ...ja Teie kõnelete „Kindrali pojest“, mille kohta siin mingisugust summat ei ole.

A. Grimpel (tp): „Kindrali poeg“ on teatritükk, ja kõne all on teatrite toetamise küsimus.

Juhataja **R. Penno**: Juhatajaga ei ole Teil õigust vaielda.

A. Grimpel (tp): Tähendab, „Metropolis“ ei olnud ka mingi niisugune tükk, mis oleks töölisi või teatavat kihti üles kihutanud teise kihi vastu. (L. Johanson, stp: Missugune eeskava on „Bi-ba-bos“ praegu?)

Kui siin härra Raudkepp ette tõi, et meie kirjandus on läinud ropenduse alale üle, luges tsitaate ette ja tähendas, et seda pooldada ei saa jne., siis peab küsima, kes neid autoreid toetab? Teadagi, et valmistama peab ikka niisugust kirjandust, mis sellele kihile vastuvõetav, kellele seda tehakse, siis peab siin ütleva, et just ropendamine ongi sellele klassile kõige vastuvõetavam olnud — kui kirjanikud hästi ropendada oskavad, siis on rahakotid alati avatud. (L. Johanson, stp: Mis Maks ja Lex praegu teevad?) Mina ei ole neid vaatamas käinud, kui Teie käite, eks teate siis paremini. Härra Raudkepp kõneles siin veel, et kirjandus nädalal noorkirjanikud tulnud on protestiga vanemate kirjanikkude vastu. Aga miks siis sarnased vastolud? On ometi neil ühesugused huvid, ühesugused arusaamised — miks nad siis riidlevad? seab Raudkepp küsimuse ülesse? Mina küsiksin, mis vahe siis Tallmeistri ja Raudkepi vahel on? Miks nemad kisklevad ja riidlevad? Mõlemad nad on pastoriid, mõlemad tahavad rahvast taevariiki viia, aga riidlevad omavahel ja ei saa kokkulepet. Tähendab, samasugune vahe on nende vahel. Härra Raudkepp ehk tahab rohkem rahaliselt asju ajada, härra Tallmeister võib olla tahab teisiti, nii siis kisuvad üksteise käest rahakotti ära. Võib olla noored kirjanikud, kui riik neid ei toeta, lähevad vanadest lahku, sest vanad oskavad hästi ropendada, ja noored arvavad, et kui meie nii ropendada ei oska, siis hiilgame vähemalt selle läbi, et loeme -urmid, -armid, -surmid, jne. ette, ehk härrad hindavad meid ka kõrgemalt ja annavad meile ehk ka toetust.

Kõigepealt tuleks anda võimalusi kõigile teatritele edenemiseks, ei saa ühte teatrit alla suruda ja teisele, mis härradele rohkem vastuvõetavam, suurt summat toetuseks anda, teisi välja surmates. Elu käib oma harilikku rada ja selle peale vaatamata, et takistus tehakse, kõrvaldab ta need teelt ära.

J. Piiskar (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma ei kavatsenud tänasel haridusministeeriumi eelarve arutamisel üldse sõna võtta muuks, kui et teha ühe väikese parandus-ettepaneku ühe summa ühest kohast teise paigutamiseks. Need kõned aga, mis haridusministeeriumi eelarve puhul on peetud, algades juba läinudnädalast koosolekust, ma mõtlen nimelt härra Tõnisson'i suurt kõnet ja ka neid, mis täna samas stiilis on edasi kestnud, sunnivad paratamatult kui mitte vaidlema — sest ei ole lootustki ühe koosoleku kestes kõigi nende küsimuste ja väidete juures peatuda, mis tõepoolest allakriipsutamist väärik-sid — siis ometi tähendama mõne üksikasja peale neis võtetes ja meetodites, mida on tarvitatud ja käsitatud, eriti kunstist ja kirjandusest kõneledes. On harva võimalus olnud kuulda sarnast sallimatut ja otse vaenulist, naerukspanevat arvamist, kui see välja paistis härra Raudkepi kõnest sel puhul. Ma pean sedasama ütleva ka härra Tõnisson'i kõne kohta: niisugust sallimatust, niisugust „sul ei pea olema teisi jumalaid minu kõrval“ seisukoha arendamist pole hulk aega kuulnud.

Ma tuletaksin härra Tõnisson'ile meelde kõigepealt neid aegu, kui Tartus hakati looma „Vanemuiset“, kui oldi ise vähemusrahvas ja hakati looma vähemusrahvuse teatrit teise rahvuse ikke all. Mis siis härra Tõnisson ütles? (J. Tõnisson, rhv: Ega siis töölisingkond mõni vähemusrahvus pole!) Härra Tõnisson püüdis halvaks-panevalt kõnelda ka vähemusrahvusest, kui ta vaidles Vene vähemusrahvuse esitaja seisukoh-tadele vastu, ja ta kõneles halvaks-panevalt ka töolisteatrit, ette tuues, et seal olla sihi-likke tükke ette kantud, et rahvast kokku tõmmata. Aga härra Tõnisson, mis ütles härra Raudkepp? Tartu „Vanemuine“ andvat samuti tõmbetükke. Kui Teie, härra Tõnisson oma stenogrammid võtaksite ja kõrvu asetaksite Kitzberg'i „Kauka Jumalaga“, siis leiaksite äärmiselt palju sarnaseid jooni, aga need jooned Teie kõnes ei kõnele ei kirjanduse, kunsti, teatri, ei rahvusliku kultuuri ega ka rahva hingeolulise ühtluse kaitseks, mille eest Teie välja astute. (J. Tõnisson, rhv: Missugune kaugas seal on?) Ma soovitaksin Teile, härra Tõnisson, oma stenogramme ja „Kauka Jumalat“ lugeda ja siis istuge maha ja mõelge küsimuse üle järele ja kõigepealt oma reedese kõne üle.

Kordan veel, et niisugust kultuuri peale ülevalt alla vaatamist, ja niisugust eriti teatri-vaenulist kõnet, kui härra Tõnisson'i kõne eile õhtul oli, ei ole üle hulga aja kuulda olnud: Ainult „Vanemuine“ on, mis tähele-

panu väärrib. Kuulsime seda, mis lugupeetud endine „Vanemuise“ juht härra Menning on püüdnud nii „Postimehe“ kaudu, kui ka teisel teel teatavaks teha, paremini ja uskuma panevamalt asju käsitades. Ei maksa meelde tule-tada neid üksikuid ülevalt alla pillutuid lau-seid ja seisukohti. Aga see on ka täiesti aru-saadav, sest ei ole meie ju nüüd enam vähemus-rahvas, oleme samasuguses seisukorras, nagu teised suurrahvad. Härra Tõnisson küsib, mis on ühist vähemusrahvuste ja tööliste vahel. Seal on niipalju ühist, et enamusrahvus, valitsev rahvus on ja vähemusrahvused on need, keda valitseatakse. Meie kodanlikud erakon-nad härra Tõnisson'iga eesotsas, kelle esita-jad on kõnelenud teatritest ja kes kodanlikku-dele teatritele toetuse andmist on pooldanud, need on valitsevad kihid, ja tööliklass on see, keda püütakse valitseda. Kui härra Tõnisson ütleb, miks töölistel oma teatrit vaja on, tõstame oma teatrid tarvilikule kõrgusele, las töölised tulevad sinna, siis jätab ta selle küsimuse lahtiseks, kas töölised sinna tulevad, kas on neil võimalust sinna tulla, ja kas nad tahavad sinna tulla praeguse repertuaari juu-res. Härra Tõnisson arvas, et „Kindrali poeg“ on sihilik. Kas siis „Ameerika Kristus“, „Mogri Märt“, „Tondid“ jne. vähem sihi-likud on? On need sisutud operetid, mis ette kantakse, vähem sihilikud? Milles seda sihi-likkust nähakse? Ka nende kohta võib öelda, et need on sihilikud. See on praeguste teatrite tendents, kui sarnaseid asju harrasta-takse, aga neid, mis töötavatele rahvahulka-dele midagi ütleksid, mis puudutaksid neid probleeme, mille vastu seal huvi tuntakse, neid peetakse sihilikkudeks, isegi siis, kui need mujal ettekantavatest mitme võrra kirjandus-likult väärtuslikumad oleksid. Nii näeme, et siin pole küsimus selles, et üks teater on ala-väärtuslik, et ühes ringkonnas alaväärtuslik-kust taotletakse, vaid millegis muus. Kui võtame „Töölisteatri“ lavastused, need vähe-sed, mis on olnud, siis võib öelda, et need kok-kuvõtetult kaaluvad rohkem, kui ühegi teise teatri lavastused. Neil seal on operetid ja palju rohkem kirjanduslikult alaväärtuslikku materjali, kui „Töölisteatri“. Härra Tõnis-son ütles, et „Töölisteatri“ kirjanduslikult kõik esimese järgu kraam ei olla. Kuigi lugu nii oleks, pole siiski õigust ega tarvet ühel teisele etteheiteid teha. Kui seda siiski tehakse, siis selleks, et sellest luua suitsukatet ja muud mitte midagi, et sallimatusele, hoolimatusele, püüdele seda kihti, mis eriliselt halbades olu-des, selle tõttu kultuuriliselt rasketes tingi-mustes, kes sellel alal esimesi samme astumas, — et sellele kihile mitte midagi anda ja siis ette tuua, nagu härra Tõnisson siin tegi,

otse akrobaatilisel kaelamurdvaid väiteid, et oma „ei“ ütlemist põhjendada.

Edasi tahaksin ma ka mõne sõnaga peatuda härra Raudkepi omapäraste väljenduste juures. Härra Raudkepp on meie kirjandusest niisu-guses arvamises, et meie kirjandus on sarnane, mille eest hoiduda tuleb, ja imestab, kuidas juletakse seda ometi soovitada lugemiseks jne. Kui niiviisi üksikuid lauseid välja noppima hakatakse, et meie kirjandus ei ole muudkui üks „pirr ja parr“, siis lubage ka minule tsitee-rida üht raamatut. (Haridusminister J. Lattik: Kas Teie arvamise järele need üheväärilised on?) Minu ees on suur raamat, tahaksin uskuda, et seda raamatut ka härra Raudkepp lugenud on ja tunneb. Siin on Saalomoni ülemlaul... (Haridusminister J. Lattik: Sots loeb piiblit!)

Juhataja **R. Penno**: Härra haridusmi-nister, palun Teid Riigikogu liikmete vastu mitte niisuguseid sõnu tarvitada.

J. Piiskar (stp): Ma ei kõrvuta neid, luban üksikuid lauseid välja võtta, mis järg-mised: „Toetage mind viinaplaskudega, tehke mulle ase õunte juurde, sest mina olen haige armastusest.“ — „Tema pahem käsi on mu pea all ja tema parem käsi hakkab mu kaela ümber.“ — „Sööge, mu sõbrad, sööge ja jooge joobnuks armatsemisest.“ — „Noored ja vanad!“ see ei ole enam Saalomoni ülemlau-lust, see on Jesaja raamatust: „Noored ja vanad, alasti ja kingata ja palja“ — seda roppu sõna ma ei tarvita, — „Egiptuse rahva häbiks.“ (Aruandja L. Raudkepp: Piiblis on isegi „kurat“ sees.)

Härra Raudkepp on roppust leidnud meie kirjandusest ja tahab seda kõrvale heita. Ta peaks siis ka selle raamatuga samuti tegema, nagu moodsate raamatutega. Vaadake, niisu-gused on need kristlaste võtted. Ma arvan, et ma ülekohut ei tee, kui ma teie tähelepanu juhin Matteuse evangeeliumi selle peatüki juurde, kus igas salmis leidub: „Häda teile, teie variserid, teie salalikud, kes jne. jne.“ Vaadake, kui teie sarnaselt tulete kirjanduse ja kunsti juurde ja teatri juurde, siis ei jää sealt tõepoolest midagi järele, sest näete isegi, et Teie raamatute raamat... (Aruandja L. Raudkepp lööb käega.) Kui Teie selle raamatu peale käega lööte, siis jätame selle. (Aruandja L. Raudkepp: Teie sõnade peale löön käega.) Ons see siis see meetod, millega meie noort kirjandust ja kunsti peab vaatlema! Ei, see on inimese meetod, kes ühtki abinõu ei vali, kes tarvitab igasuguseid võimalusi selleks, et kanda taha panna ja selili paisata, kes kõik abinõud lubatuks peab, et eesmärgile saada. (Vahelhüüe aruandja L. Raud-

kepi poolt.) Ma muretsesin piibli siis, kui Teie olite kõnetoolil, kui Teie ei oleks neid otsitud tsitaate ette toonud, siis ei oleks ka mina piiblit tsiteerinud. Minu ülesanne oli näidata, kuhu jõutakse sarnaste süüdistuste ja võtetega. Ja kui Teie olete vaimud välja kutsunud, siis ärge pange pahaks, kui teised sama meetodit tarvitavad. (Vahelhüüe aruandja L. Raudkepi poolt.) Kui Teil see „Kindrali poeg“ nii südame peal on, siis lugege seda kõigepealt kui kirjanduslikku teost, siis räägime „Kindrali poja“ üle kui inimesed, kes kirjandusest lugu peavad, aga ei tule sarnaste omapäraste imelikkude võtetega.

Neid lühikesi märkusi lõpetades tahaksin tulla eelarve juurde selleks, et teha ühe väikese paranduse. See parandus ei muuda eelarvet sisulikult summade mõttes, vaid nagu tähendasin, tahab ühe summa ühest osast teise paigutada. Eelarve-komisjonis on võetud haridusministeeriumi eelarvesse peatükk, kus riigi koolivalitsuse keskasutuse eelarves on §34, hariduslike kulude all — toetus Eesti haridusliidule 500.000 mk. ja Eesti karskusliidule 1.500.000 mk. Minul on aga teada, et eelarve alamkomisjonis on selles samas osas need summad olnud natukene teisiti, nimelt Eesti karskusliidule 1.000.000 mk. ja 500.000 mk. õpetajate karskuskasvatustuliidule, peaausjalikult karskustöö jaoks noorsoo hulgas ja õpetajaskonnas. Ligikaudu sama summa, umbes 400.000 mk., on läinud aastal saanud õpetajate karskuskasvatustuliit, ja sellepärast näib minule, et see summa võiks õigustatud ja põhjendatud olla. Teen siin ümberpaigutamise ettepaneku. Ühes sellega, et selles paragrahvis on ette nähtud toetus Eesti haridusliidule, tahan ma, rohkem küll isiklikus asjas, teatavaks teha, et üks ajalehtedest on kallale kippunud haridusliidule, nagu seisvat selle juhatus personaal-unionis sotsialistliku parteiga. Et mina olen haridusliidu juhatuses siis pean arvama, et see etteheide just minu pihta käib ja et see „personaal-union“ praegusel ajal, kus meil kultuuriliste küsimuste ja kultuuriliste organisatsioonide toetamise asjus tagasikiskuvale seisukohale on asunud, haridusliidu toetusele saatuslikuks võib saada, siis teatan, et ma olen oma lahkumispalve haridusliidule ära saatnud ja sellepärast ei tarvitse see „personaal-unioni“ küsimus mööduandev olla haridusliidule toetuse määramisel.

Juhataja **R. Penno**: Kuulutan veerandtunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 19.25 min.

Pärast vaheaja jätkub koosolek kell 19.45 min.

Koosolekut juhatab esimees **K. Einbund**.

Sekretäri kohal abisekretär **O. Liigand**.

Juhataja **K. Einbund**: Sõna on korra kohta juhatusel liikmel Penno'l.

Abiesimees **R. Penno**: Teen ettepaneku, homme kell 10 pidada Riigikogu koosolek, võttes päevakorda:

1. Kohtupristavite taksi seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

2. Tempelmaksu seaduse muutmise seadus — III lugemisel.

3. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1927./1928. aastaks — II lugemisel.

4. Vene Nõukogude vägede poolt tehtud sõjakahjude ja rekvisitsioonide tasumise seaduse täiendamise seadus — II lugemisel.

5. Riigiteenijate haiguskindlustusseadus — II lugemisel.

Juhataja **K. Einbund**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

J. Tõnisson (rhv): Austatud Riigikogu liikmed! Esmalt olgu mõned väikesed asjad selgitatud.

Rkl. Kurtschinsky katsus, nagu ta ise ütleb, akadeemiliselt seletada, kuidas tal õigus olnud nõuda Vene rahvusteatrit jaoks toetust. Sellejuures katsus ta ametlikult andmete põhjal seletada, nagu oleksin mina Vene rahva kohta käivad arvused andmed ekslikult ette toonud. Mina ütlesin oma kõnes: „Meie rahvalugemise andmed 1922. a. seletavad elanikkude jaotusest rahvuse järgi, et meil eestlaste arv absoluutselt ja suhteliselt on kasvanud: 1922. a. oli eestlasi 92,4% rahva üldarvust, nii siis vähemusrahvusi 7,6%. Siia hulka kuuluvad venelased, sakslased, rootslased, lätlased ja juudid. (P. Baranin, vn: Seda keegi ei kuulnud!) Kuidas ei kuulnud, siin on stenogramm. (Vahelhüüe.) Siin oli ekslikult järele kirjutatud! (P. Baranin, vn: Mina kuulsin ka!) Mina ütlesin nii, nagu ma lugesin, ja seda võivad ka teised kinnitada. Ma lugesin selle ette ametlikult väljaandest: „Rahva demograafiline koosseis ja korteriolud Eestis.“ lehekülj 32. „Elanikkude jaotus rahvuse järele 1881.—1922. a.“: „Eestlaste arv on absoluutselt ja suhteliselt kasvanud igal rahvalugemisel. 1881. a. 89,8% rahva üldarvust; 1922. aastal 92,04% rahva üldarvust. Juurdekasvu näitavad statistika andmed 1881.—1897. aastani 0,6%, 1922. aastal 0,8% jne... Väikest suhtelist kaotust, võrreldes eelmise rahvalugemisega on näha venelaste arvus: 4% pealt 3,8% peale“... Need on ametlikud andmed, lehekülj 32, mida mina ette kandsin. Kõik need „aka-

deemilised“ seletused, mida rkl. Kurtschinsky heaks arvas minu aadressil ette tuua, on sellega likvideeritud.

Mis nüüd on siin üksikud Riigikogu liikmed minu kõne puhul väitnud, seda ei hakka ma üksikasjaliselt tagasi tõrjuma. Kui aga üks sotsialistlikkudest kõnelejatest võimalikuks arvas juttu teha sellest, nagu oleksin mina nibetest, erootilistest operettidest soovitades kõnelenud, siis tähendasin mina juba vahelhüüdes, kui lubamatu ja inetu niisugune esinemine on. Kas tõesti keegi vastu oma paremat teadmist võiks niisugusel kujul insinueerida!

Teiselt poolt ei saa rkl. Martinson'i kõne puhul tähendamata jätta, et lihtsalt uskumatu on, mis siin kõik võidakse ette tuua. Täna-takse Jumalat, et nüüd ometi tahetakse meil teine konservatoorium sulguda, kust välja on tulnud kunstnikke. Võib arvata, missuguses vaimlikus seisukorras meie peame olema, kui rahvasaadikud niisuguste kõnede jaoks kõnetooli tarvitavad.

Mis rkl. Piiskar siin kõneles minu „teatri-vaenulikkusest“ ja „kultuurivaenulikkusest“, siis peab arvama, et see tahtis vist „nali“ olla. Kuid ilma vaimukuseta. (J. Piiskar, stp: Vaimu on ainult Teil! Kust nüüd teised vaimu saavad!) Ma pole just seda öelnud. Aga igauks ärgu tulgu oma vaimurohkusega kiitlenu, kui ta seda mitte tegelikult ei tõesta! See on igatahes selge, et siin meie üksteisest aru ei saa, kui sarnasel kujul katsume tabada teist ilma mingi asjaliku aluseta. Kui aga Riigikogu liikmed oleksid tahtnud minule olulikul vastu vaielda, siis oleks tulnud ühe või teise küsimuse asjus vastamisi käivaid seisukohti selgitada, et ühisele arvamisele jõuda. Näib aga, et seda tehtud ei ole. Ei ole tehtud seda sellepolest, et kui kõneldakse rahvuslikkusest, siis püütakse seda nii keerata, nagu oleksin mina kõnelenud kõmisevate sõnadega rahvuslikkusest. Ei ole mina siin muud kõnelenud kui rahvuslikust teatrist ja selle alalhoidmise tarvidusest. Olen sealjuures tähendanud, et meil peaksid olema loomulikult toetatud kõigis meie maakondades suuremad teatrid. Oleks loomulik, et meil katsutaks kohalike kultuurikeskkohti aidata, et nad suudaksid ajutistest raskustest üle elada. Sest ei ole saladus, meie oleme rahvuslikult vaeseks jäänud. Meie laiemad hulgad ei suuda oma isetegevuse abil, oma kultuuriallikaid, mis endisest ajast pärit, mitte küllalt edukalt edasi viia. Ei suuda isegi alal hoida. Kui aga laseme kõik kokku variseda, ega see üleschitamine nii kerge ei ole. Meie peaksime võimalikuks tegema toetada Pärnus „Endlat“, Valgas „Sädet“, Viljandis „Koitu“. (J. Vain, stp: Aga miks mitte

„Ugalat“?) „Koitu“ või „Ugalat“ — neil on mõlemil omad katsed, aga „Koit“ on üks vanematest Eesti seltsidest ja tema on küllalt tööd teinud. Teisel ei ole aga muud, kui üüritud ruumid. (J. Vain, stp: Ega meie nüüd ajalugu ei saa toetada, meie peame ikka teatrit toetama!) Need kultuuri traditsioonid nõuaksid, et peaksime toetama Narvas „Võitlejat“, peaksime Võrus „Kandlele“ vastu tulema. Ja see ei oleks ülearu kulutatud raha. Sest ega meie siis oma kultuur-traditsioone ei tohi katkestada, kui meie rahvana ja iseseisva riigina tahame edasi elada. Kuid nagu seletatud, meil ei ole eelarve-korras võimalik summasid vabaks teha. Eelarve-komisjonis tehti kõik, et leida mõned miljonid kultuurilisteks otstarveteks. Kuid kõik asjata. Sellepärast ei ole mina siin ka nende kohalikkude teatrite toetuse heaks iseäranis tulle läinud. Sest ma loodan — neid toetatakse vahest kultuurkapitalist niipalju kui võimalik.

Kui meil aga võimalik ei ole kohalikke teatrid riiklikult toetada, siis oleks ometi selge, et meil kui rahval peaksid olema vähemalt üksikud teatrid, nagu „Estoonia“ ja „Vanemuine“, mida meie alal hoiame. See oli seisukoht, mida ma rahvuslikult seisukohalt kaitsesin. Öeldakse — sellel ei olevat sisu. Töölitateatrid pidavat toetust saama niisama kui rahvuslikud teatrid. Kas aga sellel siis mingit sisu ei ole, kui meie kõneleme rahvusliku teatri toetamisest?! Kas siis tõesti rahvuse mõiste ilma sisuta on?

Kui meie ütleme, et rahvas on elundlik tervik, siis kujutame enestele ette, et ühisest verest arenedes, ühisest mullapinnast tõustes, tihedalt seotud ühise tõu kaudu, ühendatud kultuuri läbi, ühendatud murede ja rõõmude läbi ajaloos, ühiste paleuste läbi tiivustatud, nõnda liituvad meil üksikud kokku elundlikuks tervikuks, mis rohkem on kui üksikute inimeste summa. See elundlik tervik annab igale rahvaliikmele, niisamuti nagu kogu riiklusele sootu uue sisu, rohkem ja rikkamalt kui kõigi üksikute isikute kogusumma seda pakkuda võiks. Otse algjõuliselt... (J. Piiskar, stp: Ürgjõuliselt ikka!) ...mõjub rahvas kui tervik ise tegevuses, mis ei jäta oma edasikiskuvat, oma ülendavat hooandmist avaldamata ka üksikute kohta. Kui nüüd meil sotsiaalsest või poliitilisest seisukohast rahva keskel erinemine tekib, siis on see esile kutsutud ikka ainult teatavate huvide, teatavate stiimuluste ja mõjurite läbi. Ometi jääb järele veel palju muid huviseid, just ülemaid kultuurihuviseid, mis kõigile ühtlased on. Meie ei saa, kas meie seda tahame, või mitte, olematuks teha kõiki neid sisemisi sidemeid, mis meil kõigil ühised ja mis meid sotsiaalsetest ja poliit-

tilistest vahedest hoolimata siiski üksteisega ühendavad.

Väikese rahva juures ei saa isegi erandlikke huvisid mitte lahus rahuldada. Igatahes üldiste huvide rahuldamisel lahus ei saa suurt ära teha. Meie arv on nii väike, et kui teie tahate nüüd iseäralikku sotsialistlikku teatrit üleval pidada, — nagu rkl. Martna siin ähvardas, et hakkab sotsialistlikku kultuuri tegema suure hooga, — siis hakatakse sellega ainult lahutust looma kõigil neil aladel, mis meil muidu ühtlased ja ühised on. Kui kaugele nende väheste jõududega jõutakse... (M. Martna, stp: Aga võiksime öelda, et meie tahaksime kultuuri tegema hakata.) ...Mis Teie seal kultuuri teete: ainult üks plaks ja sorr tuleb välja, muud midagi. (M. Martna, stp: Nagu Teie 60-aastane tegevus!) Mina oma tegevusega olen osalt juba ajaloo päralt. Tulevad pärast mind teised, kes otsustavad, kas mina oma tööga midagi väärt olen või mitte. Teie ei saa oma inetute sõnadega, mida Teie sealt loobite, minule midagi ära teha. (M. Martna, stp: Härra Tõnisson, sotsialism on vähemalt vanema ajalooga.) Ega Teie selles sotsialismis ei tea kuipalju ära ei ole teinud! Kui Teie tahate tõtt tunnistada, siis peate tunnistama... (J. Piiskar, stp: Härra Tõnisson on rahvaerakonnas palju ära teinud!) ...Vaadake, Teie olete ikka järele jooksnud peaausjalikult Saksa sotsiaaldemokraatiale... (M. Martna, stp: Vaat', vaat', Teie ei olegi järele joosta osanud.) ...Mina ei ole tahtnud. Kui tahate teada, siis on peale härra Martna meie sotsialistide hulgas siin ainult paar sotsialisti, kes marksismist midagi teavad... (M. Martna, stp: Aga kuidas Teie seda hinnata teate?) ...Mina tean seda sellepärast, et ma marksismi tunnen paremini kui mõned teie teoreetikud. Ja võin öelda, et tunnen ka marksismi arvustajaid, kes teavad, kui auklik see ideeline ehitus on, mille peale see asi on rajatud... (M. Martna, stp: Neid arvustajaid tunnete Teie muidugi paremini!) ...Arvustajaid tunnen muidugi paremini, sellepärast et ma neile eelduse annan, kuna nemad on ka palju muud tundma õppinud ja otsustavad palju põhjalikumalt kui üksikud adeptid, kes järele jooksevad Saksa sotsiaaldemokraatiale, sellepärast et nad muust sotsialismist suurt ei tea! Siin on kõnelnud Inglise sotsialismist. Mis on Inglise sotsialism? Kas Inglismaal on palju marksismi? Ei ole! Sotsialismi aga on seal küll. Inglise sotsialistid on selgesti välja öelnud, et nemad marksismi kitsarinnalise õpetusega ei taha ühineda... Kultuurilmas on peale Saksa kultuurimaade enamasti kõik marksismist tagasi tõmbunud, kuigi ka osa venelasi seda veel

tunnistab. (M. Martna, stp: Aga seal hirmsas internatsionaalis tõmbame kõik ühes!) ...Sealgi Teie suurt oma marksismiga ära ei tee!

Juhataja K. Einbund: Kõneleja, ma peatan Teid, Teie kõneae on täis. Rkl. Tõllasepp annab oma küsitud sõnaõiguse Teile üle.

J. Tõnisson (thv): Vaadake, lugu on nõnda, et meil aetakse sotsialismi taga seal, kus sotsialismil mingisugust vahet kodanlusega ei ole. Kui meie sotsialistid tõesti oleksid niipalju kultuurinimesed, kui nad parteinimesed on; kui nad oleksid haritud, nii nagu nemad on treeneritud partei poolt, siis leiaksid nad palju ühist nende kultuurinimestega, kes nende vastased on poliitikas kui ka sotsialismis. Siis leitaks ühise tegutsemise võimalus kultuuri alal; ei taheta lõhkuda seal, kus ei ole sisemisi vastolusid. (M. Martna, stp: No, see on nüüd jälle see õige rahvuslik alus.) ...See on rahvuslik alus, millest Teie aru ei taha saada, sellepärast et Teie pea on treeneritud selleks, et opositsiooni teha! (L. Johanson, stp: Teie ju ise tülitsete nendega. — Näitab paremale poole.) ...Mitte sellepärast, et kõne all rahvuslik alus oleks, vaid sellepärast, et meil nendega muid lahku minekuid on, kui kõik mahutatakse ühte patta, mis seal siis sünniks!? See on loomulik, kui meie võitlust peame sellepärast, et meie ei taha kõike vastu võtta, vaid meil on teised sihid... Kuid niisugune tülinorimine ja lõhkumine otsekohe sihilikult, see ei kõlba. Kui meie püüaksime rahvusliku elu huvi nimel maha salata kõik, mis on sotsiaalseid nõudeid ühel või teisel ringkonnal, siis võidaks kõnelema tulla, et mina olen ajast ära, ei ole ajaga kaasas käinud. Kuid seda meie ei tee. (L. Johanson, stp: Igalpool on töölistel omad kultuurilised organisatsioonid!) ... Kultuurilised organisatsioonid võivad olla, aga mitte selleks, et oma sotsialistlike huvisid seal taga ajada, kus neil erihuvisid ei ole! Arvate teie, et saate võistelda töölisteatriga „Estoonia“ vastu — laske lahti, tõmmake takka! Aga teil ei ole mingisugust jõutagavara, vaid tulete nõudma riigilt raha, et aga saaks oponeerida! (Vahelhüüe J. Voimani, stp poolt.) ...Noh, mis Teie seal nii kuri olete?! Teil ei ole midagi öelda, sellepärast lähete nii tigidaks! (J. Vain, stp: Teie norite ka raha juba neljandat tundi!) ...Mina ei ole kuskil opereerinud võõra rahaga, alati olen seda teinud oma rahaga! (M. Martna, stp: Ma ei kõnele Teile isiklikust rahast, vaid riiklikust!) Vaadake, kui teie võtate need sum-

mad vajalikuks otstarbeks, siis võin öelda, et mul seal oponentidele midagi ei ole. Siin kõnelen ma aga selles mõttes, et teatrit niiviisi katsuda ühekülseks „kõnede asjaks“ teha — töölisesitajatele ja ka teistele vaevalt sünnib. Katsume ometi asju, mis seal halvad on, parandada, aga ei ole tarvis hävitada!

Kui nüüd nii ühekülgselt asja võtta, siis on arusaadav, et tulevad oma nõudmistega ka teised ringkonnad, nagu härra Raudkepp, kes oma kõnes tähendas, et näitelava olgu meil kontrolli alla võetud kristliku rahvaerakonna seisukohalt. Kui ma kõnelen sellest, kas näitelava üldiselt kunsti kõrgusel on, siis ei saa ma nõuda, et üldistes kunstiteostes üks või teine osa erandita kõikidele vastuvõetav oleks.

Missugune kirjanik siis õieti kõikidele vastuvõetav on?! Kui hakkaks näiteks „Vanemuise“ näitelava juhatus maha kiskuma üksikuid sõnu, et kooliõpilased kiusatusse ei satuks, millega see siis lõpeb!? Mis saaks, kui paneme tsensori ametisse, kes taltsaks teeks kõik kunstiteosed! Kui meie kõneleme, kas teater on oma toodetes sihilik ehk tendentsiõõs, siis ei tohi me ometi liiale minna. (J. Piiskar, stp: Aga kui „Kindrali pojaga“ sedasama tehti!?) Mis Teie seal hõõrute üksikuid tooteid, sellest ometi muud välja ei tule kui natuke tolm! (Naer.) ...Ma kõnelen tendentsist. Seal ei ole üksikute sõnadega tegemist, vaid tendents on see, mis seal kõike omaviisi pöörab ja hõõrub; see, mida teie ei saa ühestki filtrist läbi ajades kõrvaldada, kui tahate üksikuid kärpimisi ette võtta.

Sellelt seisukohalt välja minnes võin öelda, et meie oma kultuurpüüetes peame tõesti katsuma sellele alusele jääda, mis tabaks kogu rahva eluhuviseid, see tähendab, mis oleks rahvuslik. Ma ei kõnele rahvusest mitte zooloogilises mõttes, et meil siin rahva all ainult eestlasi tuleks mõista. Olen siin Riigikogus kõnelenud just riigirahvuse seisukohalt ja võin öelda, et „rahvuslik“ tähendab minul siin seda, mis on kogu rahva eluhuvile sihitud. (M. Martna, stp: Mina tahaksin seda ka nõnda mõista, aga igakord ei saa seda nõnda.) ...Sedaviisi olen mina siin „rahvuslikku“ mõistnud. Katsuge sellest ka nõnda aru saada. (M. Martna, stp: Ma olen katsunud.) ...Igatahes olen ma sellelt lähtekohalt kõnelenud. Kui meil mõni hea teater näiteks Tallinnas on, mida riiklikult toetatakse, siis saavad ka teistest rahvustest kaaskodanikud väga hästi seal käia. Kui mitte muidu, siis vähemalt ooperi ajal. (E. Kink, stp: Kas politseiga sisse viia või?) ... Noh, mine kõnele sellega!

Kui meil on teater, kuhu sisse minnes igaüks teataval määral rikastumist leiab, kas ei ole

see siis parem, kui et istutaks väikestes ja võimatutes, kuhu keegi ei taha sisse minna! (J. Piiskar, stp: Aga rahvast oli täis.)

Vaadake, kui aluseks selle „täiuse“ võtate, siis katsuge, kui pikalt see vastu peab! (J. Piiskar, stp: Kas Teie räägite „Vanemuise“ kogemuste järele?) ...„Vanemuise“ kogemused ei ole ühtlased. Seal on aegu, mil eksitusi tehtud. Kui Teie aga kõnelete „Vanemuise“ tõusust omal ajal, siis Teie ei saa salata, et minul need asjad tuttavad olid. Sest mina olin üks neist, kes asja liikuma panid. Kui pärast on puudusi olnud ja tagurpidi mindud, siis ei maksa ometi seda, mis praegu on, halvaks teha. Kui katsume kogu rahva seisukohalt hinnatavale kultuurialusele jääda, siis saame varsti üksteisest kergemini aru, selle asemel, et sihilikult otsida teise sõnadest seda, mida seal ei olnud.

Rahvusliku teatri mõiste ei ole tühi kõmin, vaid temal on sisu, millest maksab kinni hoida. Sellelt seisukohalt tuleks meil aga järjekindlalt tegutseda selleks, et meie mitte sihilikult ühe kui teise kihi huvide seisukohalt seda maha ei kisuku, mis peab ühine olema.

Kui seda silmas pidada, siis ei ole võimalik esitada sarnaseid ettepanekuid, nagu siin on tehtud, et meie suuremate teatrite toetused peavad maha kärbitama ja juhutama sinna, kus nüüd sotsialistid neid toetusi tahaksid näha.

Seesugust lõhkumist kultuuri alal ei saa ükski poliitiline vaade põhjendada. Pean ütleva, et ka karskuse asjus tahetakse siin jumalamuidu lahutada seda, mis peaks ühendatud olema. Siin on Tallinna lehe kaudu lendu saadetud tuulest võetud seletus, nagu oleks karskusliit Tõnisson'i eesistumisel tegutsenud „transformaatorina, kes kroonu raha sotsialistlikuks propagandaks ära kasutanud.“

Et mina töötan karskusliidu eesotsas ja et kroonu raha sotsialistliku propaganda peale ära kasutatud, seesugust arvamist ei või olla. (M. Martna, stp: Seda ei või küll öelda! Hulgalsed vahelhüüded pahemalt poolt.) ...Oleks huvitav kuulda, missugused valitsuse esitajad on sarnast uskumatut juttu ajanud! Lugu on aga tõelikult nii, et mina olen karskusliidus Eesti iseseisvuse ajal õige väike osa etendanud. Sest „kaudsete karskuse“ poolehoidjate pealetung oli suur. Kui oleks tahetud vastu hakata, siis oleks pidanud seal ägedalt sõdima. Kuid meie, vanemad tegelased, kes mitukümmend aastat oleme karskusliidul töötanud, lasksime asju esialgu nõnda minna, nagu lükati „kaudsete“ poolt. Seal poolt asuti asjale suure õhinaga kallale. Pandi kõik pasunad hüüdma. Kuid juba mõne aasta pärast jäi asi soiku, ja „kaudne“ karskustöö vaikus.

Oli loomulik, et meie, vanemad mehed, Peeper Pöld, M. J. Eisen ja mina, — esialgu jääme reservi. Olime keskkomitees küll, aga ei hakanud teistega mitte ärevuses maadlema. Arvustasime eelarvet ja nõudsime vanade karsklaste traditsioonide kohaselt, et mitte ainult riigirahadega ei tegutsetaks.

Ei oleks sugugi mõistlik olnud, kui meie oleksime teinud opositsiooni iga hinna eest. Sellepärast oleme meie kuni viimase ajani kõik karskusliidus rohkem kõrval seisnud.

Alles viimastel aastatel on mind mitu kord juhtivate karskustegelaste poolt karskusliidu esimeheks kutsutud, et tööl rohkem autoriteeti oleks, nagu nad ütlesid. Loodeti, et mina võiksin seal hoogu anda. Kuid mina ütlesin, et mul esiteks ei ole aega; ma ei saa alati Tartus olla, ei saa seal tööd teha. Teiseks ei leia mina veel soodsat pinda tegutsemiseks.

Nüüd aga, kus kõikidel, kes karskusasjaga tegemist teevad, teada on, et meie, vanemad, oleme kõrval seisnud — nüüd seda avalikkuse ette kiskuda, nagu raisataks karskusliidus minu eesistumisel kroonu raha, see on väide, millele nimetust ei leia! (A. Anderkopp, tütar: Ega seal asi ikka päris korras ei olnud. Mitte Teie pärast.)

Kuidas nüüd lugu seal muidu on, sellest võidakse kõneleda, kuid seda pean mina nüüd küll tähendama, et sarnane jutt niisama põhjani ekslik on, kui haridusliidust kõneleda, nagu aetaks seal sotsialistlikku poliitikat! Mis seal varem tehtud on, seda mina ei tea, aga kui läinud aastal haridusorganisatsioonide asemikud olid mind seljataga haridusliidu juhatusse valinud ja mind esimeheks kutsuti, siis olen seitsaadik katsunud oma vähese aja kohaselt seal tegutseda. Selle juures on seal minu teada mitmesugusest poliitilisest leerist inimesi kaasa töötanud. Näiteks on kassa asjus, kust see „kroonu raha“ läbi peaks käima, mis karskusliidult saadakse, seal kassameistriks tööerakonnast härra Schulbach... (A. Anderkopp, tütar: Ega tema igat penni ei kontrolleri!) ... Tema see peakontrolör just on. Tema on isegi büroos, kust kõik asjad läbi käivad, ja tema on see, kes kõiki rahaasju hindab, kõik arved läbi vaatab ja kinnitab! (A. Schulbach, tütar: See on päris õigus!) ... Nii ei ole seal sugugi sellest juttu olnud, mis ilmavaade kellelgi on. Sest karskuse- ja hariduseasjus on minul seesama vaade, mis ühistegelises asjus: poliitilised vahed ei tohi seal mingit osa etendada. (J. Vain, stp: Ühistegelised ettevõtted on juba maksnud põllumeestele kihutustöö eest raha.) ... Vaadake, mina ütlen seda, mis minu vaade on. Mis üks või teine ühistegelise asutus on

teinud, ega see ei tähenda põhimõttelikkult seisukohamuutmist minule!

Kultuuripüüded ja ka karskuspüüded saavad alles siis täiesti edeneda, kui seal kõik ringkonnad ühes töötavad, poliitiliste lahkiminekute peale vaatamata. Seal on aga siis loomulik, et kui tahetakse koos töötada, siis ikka ilma, et hakataks arvama, mis see või teine südames mõtleb. Ainult selle peale olen ma vaadanud, et kui keegi hakkab karskusalal, kultuurialal oma poliitikat edendama, siis ütlen — see on kurjast, seda ei tohi olla! Olgu keegi sotsialist oma südames, aga kui tema haridusliidu tegevuses on, siis tohib ta ainult haridusliidu seisukohalt tegutseda! (M. Martna, stp: Sellepärast et Teie poliitika käsi seal on väga hästi käinud!) ... Mis Teie tahate siis?! Ei, teisiti meie ei või! Sest siis ei saa meie koos töötada... See peab nüüd minu kõnelemise aeg olema, kuna nemad mul selle ära viidavad! — Lugu on nõnda, et sellelt seisukohalt oleme tegutsenud haridusliidus, meie karskusliidus, ilma et meie oleme kuidagi viisi süüdistada katsunud poliitikat tegemist ühelt või teiselt seisukohalt, ühe või teise isiku poolt. (Vahelhüüe M. Martna, stp poolt.) ... Mis mina siis kõige selle juures olen võitnud, või mis mul sellest kasu tuleb, et ma haridusliidus katsusin kaasa töötada?! Kui tahate, annan lahkimiskirja sisse, nagu härra Piiskar! Kui minu töö haridusliidu juhatuses ei ole soovitatav, lähen ära! (M. Martna, stp: Minu märkus ei ole Teile isiklikult, vaid igale isikule, kes kodanlikust leerist tuleb.) ... Mis Teie tahate sellega öelda?! Siis ei saa ma sellest hästi aru. Teie kõnelege igapäeva tema keeles! Kuid ega proletaarlastega kõneledes ei saa tähendada, et teie karskusliidus näete proletaarliku kultuuri asutust. Kultuuri alused on meil üldiselt kindlad ja selged, ja sellel alusel meie tegutseme.

Sellepärast on loomulik, et siin ei hakata vahet tegema üksikute inimeste pärast ühe või teise kultuuri või karskusorganisatsiooni vahel. Siin on sihilikult käsile võetud näiteks õpetajate karskuskasvatuse liidu toetus. Juba eelarve alamkomisjonis olevat informeeritud alamkomisjoni liikmeid, nagu nemad eelarvekomisjoni üldkoosolekul seletasid, kuidas karskustöös ainuüksi õpetajate karskuskasvatuse liit midagi ära teeb, kui üldse midagi tehakse. Selle tagajärg oli, et alamkomisjoni liikmed soovitasid eraldada 500.000 marka õpetajate karskuskasvatuse liidule iseseisvalt, et seda toetust mitte anda karskusliidu toetuse kaudu. Eelarvekomisjonis võisin üksikud andmed ette tuua selle kohta, kui ekslikud need seletused on. Võin siin ligemalt kinnitada, et igasugune jutt

õpetajate karskuskasvatusliidu harukordsetest teenetest põhjendamata on. Õpetajate karskuskasvatusliit töötab iseseisvalt lahus karskusliidust ainult mullu suvest saadik. Varem tehti seda sama tööd karskusliidu instrukterite kaudu, organiseeriti kasvavat noorsugu jne. Läänud aastal said nad toetust eraldi 41 ja pool tuhat marka kuus. Nad on võinud jätkata seda tööd, mis varem on tehtud. Neil on liikmeid seal liidus 112 kooliõpetajat ja nad on võinud omi soove ja nõudmisi maksta panna karskusliidus, sellepärast et 112-liikmelise seltsi või ühisuse juhatusel on 2 esitajat karskusliidu kesktöimkonnas, kes võivad seal eelarve valmistamisel, kui ka muude vahetõrgete kujundamisel mõjukalt kaasa kõnelda. Seal on ka väikseid isiklikke põhjusi, mis inimesi käima panevad. Karskusliidu esimees on selle peale tähendanud oma seletuses, ja ka teised kesktöimkonna ringkonnad rõhutavad, et viimasel ajal tehakse kihutustööd eriti ühe isiku algatusel, kes oli sunnitud karskusliidust lahuma. (J. Piiskar, stp: See on ka kohvijutt!) ...See mees ja mõned teised tahtsid oma kõnedega ka mind veel pöörata. Nemand püüdis selgeks teha, kuidas asi karskusliidus paha olevat. Kui jutustatakse, kuidas seal tegutsetakse, siis peab küll imestama, kuidas juletakse välja tulla niisuguste liialdatud seletustega. Ei saa siin üksikuid asju ette tuua, kuid kui neid ette tuua, siis see mõnele küll armas kuulda ei ole! Kui aga niisuguste tühjade juttude pärast hakatakse ühiseid asju lahutama, mis siis sellest välja tuleb!? Karskusliitu on organiseerunud 40 tuhat inimest. Seal on muidugi teatavad voolud olemas. Ja ei saagi nõuda, et ainult üks vool maksta pandaks. Peab ütleva, et kõik niisugused voolud on tarvilikud ühiskondlikus töös, nad ergutavad ja arendavad seda tööd. On tähtis, et niisugused voolud endid saaksid maksta panna, sest see annab tööle uut elu ja hoogu.

Sellelt seisukohalt välja minnes ei ole saadud kõike ühtlustada. Ega siis sellepärast ei ole veel karskusliit kahju saanud vaid tervenemise protsess on praegu karskusliidus käimas. Neile on tarvis toetust anda, ja seda toetust peab riik andma. Loomulik, et seal peab riik kaasa aitama juba sellepärast, et karskusliidust mitmesuguste ringkondade esitajad osa võtavad. Seal võtavad osa noorsoo karskusliidu esitajad, õpetajate karskuskasvatusliidu esitajad, naiste karskusliidu esitajad, haridustöö esitajad jne. Igasugused voolud on seal esitatud.

Kõiksugu seltsid on seal esitatud — las' nad oma vahel katsuvad jõudu, et leida seda teed, mis edasi viib! (A. Anderkopp, tõe: Aga kui murravad....) ...Ei murra — see

on täiesti ilmsüütu asi! Ja küll need, kes vanematest seal karskusliidus töötavad, teavad, kuhu see riiklik toetus tuleb juhtida!

Sellepärast arvan mina — maksta peab jääma see eelarve-komisjoni otsus, millega anti kõik need summad karskusliidule! Ei ole mingit põhjust neid summast teisale juhtida, sest siis oleks naiste karskusliidu esitajad palju enam õigustatud suuremat summat omale nõudma, ja oleks vast teised ringkonnad seda samuti õigustatud nõudma.

Nagu ma ütlesin, on tarvis ka meie suuremaid teatreid toetada, sellepärast et meil kõigil siin ühised huvid on. Ja sellepärast arvan mina — kuigi siin läbirääkimised on vahel teravusi avaldanud — sel puhul peab ikkagi arusaamisele jõutama, et meie sõeludes ja arvustades ei tohi iseenast hävitada. Sellelt seisukohalt arvan mina, et meie üldised kultuurilised püüded peavad leidma toetust, heasoovilikku riiklikku toetust, ilma et siin, nagu üks-teise kiuste, hakkaksime kõike hävitama. Haridusministeeriumi eelarves tulevad vastu võtta need summad, mis eelarve-komisjon on mahutanud üksikute kultuurnõuete rahuldamiseks, sellepärast, et uusi summast meil vabaks teha ei ole! (L. Johanson, stp: On küll: eelarve ülejääk!) Ära võtta toetust sealt, kuhu seda tõesti tarvis on — seda ei saa!

Sellejuures võin mina öelda — see on täiesti põhjendamata, nagu oleksin mina vähemusrahvuste vastu tahtnud vaenulikult kõnelda. Võin ainult seda öelda, et mina olen avalikult kõnelenud. Mina ei karda ühtki arvustust ühe ega teise poolt, ei tee mingisugust demagoogiat, et ühele või teisele meeldida, vaid ütlen välja, mida ma õigeks pean!

Ja sellelt seisukohalt ütlen, et kui vähemusrahvuse esitajad tulevad ja kõnelevad oma õigusest — nõuda nii- ja niipalju —, siis ütlen, et mingisugust „õigust“ neil siin ei ole. Ja kui siis sealt poolt öeldakse, et see õigus ei ole kuskil kirjutatud, see ei ole muud kui moraalne kohusetunne, mis sunnib vähemusrahvustele vastu tulema, siis on see sootu teine jutt ja minu väljaastumine on seega oma sihi kätte saanud! Ei kõnelda enam, et meil on õigus nõuda, vaid öeldakse: meie tahame areneda, meile on tarvis vastu tulla! See on juba teine kõne.

Ometi ei saa meie ka kõlbliku kohusetunde pärast liig kaugele minna. Kui meie Petseriimaale anname paarsadatuhat toetust ja jätame Võru ilma; kui meie kõik teised maakonnad jätame ilma toetuseta, kas siis saadakse öelda, et meie venelastele teeme liiga!? Ja seal nüüd jälle teatava kihutuse mõttes kõnelda, kuidas muulaste lehtedest tänagi loete, nagu oleksin

mina vaenu tahtnud vähemusrahvuste vastu külvata, see on demagoogiline võte! Ega see aga minu peale mõju ei avalda. See demagoogia peab ükskord lõppema! Meie kõneleme kui mehed üksteisega! Ja seal saadakse siis aru, et meie ei ole sunnitud vastu tulema ei vähemusrahvustele ega töölisteatriatele ainult sellepärast, et võidaks ühte või teist arvata. Meie oleme veendumisel, et teisiti ei saa.

Selles tundes olen kõnelenud ja lõpetan. (L. Johanson, stp: Palunud ka keegi ei ole: on õigus saada —hääletage maha, kui tahate.)

Juhataja **K. Einbund**: Sõna on väljaspool järjekorda haridusministril.

Haridusminister **J. Lattik**: Väga austatud rahvasaadikud! Haridusministeeriumi eelarve juures on lugupeetud rahvaesitajad ohtralt sõna tarvitanud, ja mina teen nende kõnede kohta ainult üksikuid märkusi. Kõigepealt pean vastama härra rkl. Johanson'i väite peale, nagu oleks haridusminister andnud ajalehele informatsiooni karskusliidu tegevuse kohta. Täheandan, et karskusliidu tegevus ei käi minu kontrolli alla, ja et ka karskusliidule minev raha ei saa kuidagi minu kontrolli all olla, siis ei ole ma mingisugust informatsiooni ajalehetele andnud ja ei ole seda minu käest ka tahtnud. (Vahelhüüded pahemalt poolt.) Teil ei ole mingisugust õigust tulla minule etteheiteid tegema selles asjas, sest karskusliit ei käi minu alla, vaid see kuulub rahaministeeriumi juurde, ja minu käest ei ole keegi informatsiooni tahtnud, ja mina ei ole seda ka kellelegi andnud.

Rahvasaadikud on pikemalt peatunud teatri küsimuse juures. Niipalju kui meeles, olid ka läinud aasta eelarve arutamisel elavad läbirääkimised just teatri küsimuse juures. See on tunnistuseks, et meie rahvaesitajad sellest küsimusest eriti huvitatud on. Pean heameelega konstateerima, et siin ei ole rühmadevahelistele seisukohtadele asutud, vaid kõnelenud on rahvaesitajad, kes ühel või teisel viisil asjaga ühenduses seda tunnevad ja kellel asi enam-vähem südame lähedal. On tekkinud kaks voolu. Ühelt poolt öeldakse, et meie teatri tulevik peaks nii kujunema, et ühe keskteatri ümber koonduksid kõik teised, saades sellelt valgust, mis üle terve maa ulatub. Teiselt poolt on arvamist avaldatud, et teatrid peaksid kõik üksikult teatud määral toetust saama. Siis on veel kolmandat mõtet avaldatud, et peaksime toetust andma ka vähemusrahvuste teatriatele. Ma arvan, et kui meie oma teatri asjas tahame midagi sügavat ja kindlat luua,

siis peame arvesse võtma ikkagi meie vaimlikku ja majanduslikku jõudu, sellega arvestama. Haridusministeerium on arvamisel, et meie võime eelarves toetada üht teatrit, üht konservatooriumi ja üht muuseumi, kuna teised teatrid peaksid saama toetust kultuurkapitalist. Vististi peaks meie teatriküsimus tulevikus nii kujunema, et Tallinnas oleks koondatud ooper, laul ja sõna, kuna Tartus võiks eriti sõna koondada. „Vanemuise“ eluõigust ei ole ministeerium kunagi eitanud. Ma esitan lähemas tulevikus Vabariigi Valitsusele kultuurkapitali seaduse muutmise seaduseelnõu, et Vabariigi Valitsusele anda laiemad võimupiirid kultuurkapitali summade kasutamiseks, ja sealt võivad siis tarbekorral üksikud teatrid toetust saada. Rahvusliku teatri kohta pean ma täheandama eriti Vene teatri kohta, kas on selle toetus täielikult põhjendatud. Meil on palju „Estonias“ ette kantud just Vene rahvuslikke oopereid, ka täna laulavad „Estonias“ Vene ooperilauljad. Härrad Riigikogu liikmed, kunst peaks meid ikkagi ühendama, kui ta meid ei ühenda, siis loomulikult on lahkuminekul paratamatud.

Edasi peatuksin üksikute Riigikogu liikmete kõnede juures. Nimelt härra rkl. Usai tõi ette ja kurtis, et Petserimaal on meie koolide seisukord väga halb. Ma pean täheandama, et aastate jooksul on 200 miljonit ehituslaenudeks koolimajade peale välja antud. Sellest juba 175 miljonit välja antud. Haridusministeerium on alati valvel olnud, ja on näidanud, et meie tahame igat penni, mis meil vaba on, just koolimajade ehitamiseks kasutada. Petserimaal on ehitatud 6 koolimaja. 5 riigi toetusel, üks valla poolt. Praegu ehitatakse uut gümnaasiumi. Nii et Petserimaa koolimajade eest ei ole halvemini hoolet kantud. Kuidas aga kohapeal koolimajade ehitamisel majade tegevuse järele on valvatud, selles ei saa keskvalitsus vastutav olla. Näiteks võivad uutel majadel laed sisse kukkuda, ega selles ei või ometi keskvalitsust süüdistada. Siin on just kohalik järelvalve nõrk olnud.

Mis puutub härra Usai kõnesse, kus ta arvustas haridusministeeriumi tegevust, siis pean kahetsema, et härra Usai, kui koolitegelane, nii nõrgalt välja tulnud. Kui üks teine rahvasaadik seda teeks, ei oleks see mulle nõnda valus olnud. Koolinõunik aga, kui kooli tegelane, kui tema mingisuguse asjaga välja tuleb, arvustab, peavad temal ka vastavad teated olema. Ma ei saa härra Usai'le mitte vastata, sest tema ütleb, et koolipoliitika alal puuduvat stiil, kuid mis stiil see on, selle jättis ta ütlemata. Ma leian tema arvustustest ühte asja, et ta ei ole tuttav sellega, mis haridusministeeriumis kooli alal tehakse.

Vastates härra Laarman'ile, kes tõi ette Petserimaa koolinõuniku küsimuse, võiksin öelda järgmist: kui mina asusin haridusministeeriumi etteotsa, siis oli Petserimaa koolinõuniku ja maakonnavalitsuse vahel vahekord halb. Mulle pandi ette Petserimaa koolinõunik ametist tagandada, kuid ma ei saanud seda teha andmete põhjal, mis mul olid. Omalt poolt olen kohapeal neid lahkuminekuid järele kuulnud, püüdnud mõlemaid pooli lepitada. Kui härra Usai Riigikogusse tuli, läks vahekord jälle teravaks. Härra Usai käis minu juures ja küsis minult, kuidas mina selle peale vaatan, kas tema võivat koolinõunikuks edasi jääda või mitte. Meie leppisime kokku, et tema koolinõunikust ära astub ja Riigikogusse edasi jääb. Tema nimetas ka tähtaja. (Vahelhüüe.) Küsimus seisis selles, kas tema võis koolinõunikuks edasi jääda või mitte. Aga tükk aega pärast seda kokkulepet saatis härra Usai mulle kirja, milles tema teatab, et tema tahab sellele kohale edasi jääda ja esitas ka põhjused. Ma saatsin selle kirja Petseri maakonnavalitsusele edasi seisukoha võtmiseks ja sain vastuse, et Petseri maakonnavalitsus sellega nõus ei ole, nõuab koolinõuniku lahkumist.

Härrad rahvasaadikud, meie oleme kõik poliitikategelased, aga kui meie vastutusrikale kohale astume, siis peame meie aktiivsest erakonna poliitikast ennast lahti ütleva, kahel pool hästi tegutseda ei saa. Mina arvan, et rkl. Usai sellest vastavad järeldused teeb ja seda asja oma kõige paremas mõttes lahendab.

Edasi, rkl. Laarman tegi ettepaneku, kustutada Pärnu koolinõuniku koht, tähendab see summa, mis praegu selleks ette nähtud. Mina olen selle vastu, sest et see koolinõuniku koha loomine tuli Pärnu maakonnavalitsuse enese poolt. Pealegi ei ole mingisugust mõtet seda summat kustutada, sest koolinõunikute instituudi ümberkorraldamine on praegu pävakorral.

Edasi tahaksin vastata rkl. Vreeman'ile, kes siin esines protestiga, nagu oleks haridusministeeriumi esitaja temale ebatäpseid andmeid ette toonud. Asjaolu on järgmine: seal on ettepanek tehtud Võru seminari remondisummast 300.000 marka võtta ja anda Võru haridusseltsi koolile tema tarvete heaks. Haridusministeeriumi esitaja on komisjonis seletanud, et Võru haridusseltsil on 600.000 mk. omas eelarves ette nähtud ja sellepärast ei ole neid summasid tarvis anda, ja pealegi ei anta riigi eelarve korras erakoolile toetust. Ma arvan, siin on väikse eksitusega tegemist. Haridusministeeriumi esitaja ei ole kunagi seletanud, nagu oleks riigi eelarvesse erakooli toetamiseks võetud 600.000 marka. Seda ei ole ka tehtud.

Need oleksid väikesed märkused üksikute Riigikogu liikmete kõnede kohta. Ma ei saa mööda minna veel ühest tähendusest Petserimaa kohta. Omal ajal süüdistas rkl. Holberg üht Petseri koolidirektorit, see oli vist eelarve I lugemisel, kellel olid koolipoisid pea lõhki lõõnud ja uulitsale maha jätnud. Pärast seda kõnet astus kõnetooli rkl. Usai ja veeretask selle süü Petseri ühisgümnaasiumi juhataja peale. Siis süüdistati ühes ajalehes haridusministrit, et kool olevat langenud, ja minister ei tea, mis sünnib. Pärastpoole on rkl. härra Holberg Petseri direktorile kirja saatnud, milles ütleb, et ta teda ei ole mõelnud, vaid hoopis Laura kooli direktorit, kes 1920. a. seal ametis olnud. Siisamaani ei ole aga härra Usai seda asja õiendanud, ja süü langeb selle direktori pea peale, kelle pea tööpooldest lõhki ei ole löödud. Sarnane süüdistus ei tohiks püsima jääda. (M. Laarman, põl: Aga nüüd öeldakse, et ühe direktori pea olevat lõhki löödud?!)... See on 1920. a. olnud, mul ei ole andmeid selle kohta. (Vahelhüüe: Usai'le tungiti kallale!) Härra Usai ei või ometi siis, kui temale kallale tungitakse, enesekaitseks mõnda kolmandat isikut võtta ega sõrmega näidata, et see on süüdi.

Lõpuks mina peatuksin veel härra Piiskar'i viimase kõne juures. Mina pean ütleva, see oli ajalooline sündmus. Mina olen 8 aastat parlamendi tegevusest osa võtnud, ja meil täna esimest kord loeti siin piiblit, ja luges üks tööliste esitaja pühakirja. Mul poleks midagi selle vastu, kui seal poolt pühakirja loetaks, aga küll pean mina ütleva, et see viis, kuidas täna pühakirjaga taheti kaitsta meie kirjanikke, et see viis õige pole. Mis on sündinud? Aruandja Raudkepp on süüdistanud meie noorkirjanikke, et need oma teostes on tarvitanud teotavaid kõnekäane, ja ta on ette lugenud tsitaate. Mina sarnast polemiseerimist tsitaatidega ei pea õigeks, sest iga tsitaadi peale võib teise tuua, mis selle esimese ümber lükkab. Nüüd ilmub aga meie noorkirjanikkude päästjana härra Piiskar siia, et piibliga neid kaitsta. Mina ütlen, kui halba seisukorda meie noorkirjanikud sellega pandakse. Neile heidetakse ette, et nad on halvasti kirjutanud, nüüd tuuakse aga piibel ja öeldakse, pühakirjas on ka nii kirjutatud, poisid, laske aga selles sihis edasi. Kas meie kirjanikud on seda ära teeninud? Piiblis on ju ka teisi asju, oleks võinud ju neid ette tuua, aga nüüd on igalühel meist tunne, et meie kirjanikud ei oska muud teha, kui roppusi kirjutada. Ja neile on öeldud, et pühakirjas kirjutatakse ka nii mahlakalt.

Kui härra Raudkepi kõne oli nõrk sellepärast, et ta tarvitas tsitaate, siis oleks vastu-

vaidleja selgeks pidanud tegema, et kirjanikud on paremini kirjutatud, aga mitte piibli võtma, ja näitama, et siin on nii kirjutatud, ja teie võite ka niiviisi kirjutada. (L. Johanson, stp: Härra haridusminister väänab Riigikogu liikmete ütelusi.) Härra Piiskar tõi piibli ja luges sealt kõige mahlakama koha ette. (L. Johanson, stp: Valitsuse liikmele ei tee see au ka. See on järjekorraline tuututamine.) Mina pean ütleva, et kui teie nüüd seltsimehe sissekukkumist sellega tahate katta, et ütlete, valitsuse liige väänab, ei päästa see midagi. Mina olen ka kirjutatud ja ei taha, et minu kaitseks tuuakse piiblist üksikud kohad ette. Seda ei ole Eesti kirjanikud ära teeninud. (V a h e l h ü ü d e d.) Peske oma seltsimehe pead ja mõnda muud kohta, mis tal valutab. (L. Johanson, stp: Peske oma suud!) Kui Teie esitajad siia tulevad ja otsivad need kohad piiblist välja, siis läheme meie selle muljega koju, et teie muud ei teegi, kui loete piiblist neid kohti. (J. Vain, stp: Vassimistel piiri ei ole.) Tööliste hulgas on neid, kes aukartusega pühakirjale suud annavad, neile ei meeldi teie piiblitugemine.

M. Martna (stp): Väga lugupeetud Riigikogu liikmed! Lugesin oma stenogrammis minu kõnele öeldud vahelhüüet, mina olla Riist saadud juhtlausetega opereerinud ja sealt juhtnööre saanud. Need vahelhüüdjad eksivad väga. Ma ei kuulu nende Riigikogu liikmete hulka, kes endale ette kirjutada lasevad ja etteütlemiste järgi talitavad. Kuid sellepärast ei võtnud ma sõna.

Sõna võtsin selleks, et mina vaheajal „Vaba Maa“ peatoimetajalt härra Anderkopp'ilt kuulsin andmete suhtes sotsialistlikkude noorsoo organisatsioonide ja karskusliidu asjus. Andmed olevat saadud ühest ametikohast, tähendab, kuskilt valitsuse asutusest. Ma panen küsimise härra Riigivanemale ette, et tema nii lahke oleks ja oma ministritelt järele küsiks, kes on need kahtlustavad teated „Vaba Maale“ andnud. Kui Riigivanemal täna võimalik ei ole vastust anda, siis annan küsimise kirjalikult Riigikogu juhatusesele. (H. Rebane, põl: Ise vana inimene, kas siis tõesti teistsugust talitusviisi ei leidu?) Just et ma vana olen, tean mis teha!

J. Klesment (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Mina tahaksin haridusministeeriumi eelarve juures ühe hariduselusse puutuva küsimuse peale tähelepanu juhtida, mille kohta seltskonnas on mõtteid vahetatud, ja vähemalt selles riigi osas, kust minul au valitud on olla rahvasaadikuna Riigikogusse,

lastevanemate organisatsioonide poolt seisukohti avaldatud. Nimelt võõraste keelte õpetamise küsimus. Koolides nagu teada on meil venekeel õppekavast välja jäetud, selle asemele võetud Lääne-Euroopa keeled. Mina saan aru, selleks on omad kindlad põhjused ja kaalutlused olemas. Võib olla tähtsam neist, et meie tulevikus Lääne-Euroopa kultuuri suunas areneda tahame ja Ida-Euroopa mõjust lahti saada. Ma ei kuulu nende hulka, kes toetavad venekeele õpetamist koolides igal juhtumisel, eriti veel selles mõttes, et meie intelligentsile sellega võimaldada tulevikus Venemaal teenistust leida. See motiiv õige ei ole, sest meil ei ole võimalik niisugust „eksport-kaupa“ valmistada. Ma ei taha sugugi öelda, et Lääne-Euroopa kultuuri mõju meile tarvilik ei ole, see on tarvilik ja sellest osa- saamiseks peame omandama Lääne-Euroopa keeli. Mispärast ma aga praegusel korral venekeele poolt tahaksin olla ja tarvilikuks peaksin viimase õpetamist, — on puht praktilised kaalutlused. Praktiline elu igatahes näitab vähemalt piiriäärsetes maades, nagu Narvas ja mujal, et meil igapäevases elus venekeel tarvilik on. Võib olla, — sellejuures võib küll kahelda — et meie aastakümnete jooksul ükskord niikaugele jõuame, et meil venekeelt enam tarvis ei ole, kuid praegu ei saa meie muidu läbi, kui peame venekeelt mõistma. Meie asume selle suure riigi läheduses ja venekeelt kõneleva rahvaga läbi käies peame tundma nende keelt. Meie ei saa ju nõuda, et suured rahvad meie keele peaksid selgeks õppima, vaid seda peame ikkagi meie, kui väikerahvas tegema. Peale puht praktilise tähtsuse on venekeel vajalik veel edasiõppimisel. Mina kuulun nende inimeste hulka, kes Tartu ülikoolis õigusteadust õpivad ja ma pean ütleva, et ilma venekeelele selles teaduskonnas töötamine väga raske on. Tean paljuid oma kaasvõitlejaid, kes sellepärast väga hädas on, et nad venekeelt küllaldaselt ei oska ja ei ole nad ülikoolis ka edasi jõudnud, sest suurem osa professoreid peavad loenguid ja eksamineerivad venekeeles. Ma ei taha sellega öelda, et see olukord, kus professorid venekeeles loevad, jääma peab ja selleks meil tingimata venekeele õpetus tuleb sisse seada. Meie ülikool peaks ju leidma professoreid, kes Eesti või Saksa või teistes keeltes võiksid loenguid pidada. Asi seisab aga sügavamal. Kõik meie maksvad seadused on ju ometi venekeeles kirjutatud. Ja kuigi meil seadused vast kümnete aastate jooksul suudetakse Eesti keeles välja anda, on veel tingimata tarvilik tunda igal juristil Vene senati rikkalikke seletusi, ilma milleta ta omal alal õige jõuetu oleks. Ma ei julge siin vastavat sooviaval-

dust esitada Riigikogule vastuvõtmiseks. Peak-sin aga tungivalt tarvilikuks, et haridusminis-terium venekeele õpetamise sisseseadmise koolides kaalumisele võtaks, kui mitte sundus-liku õppeainena, siis vähemalt vaba õppe-ainena, nii nagu usuõpetus praegu koolide õppekavas on.

L. Raudkepp (krst): Mina kaua ei kõnele. Siin räägiti härra Tõnisson'i poolt, et mina olevat võtteid tarvitanud, mis kaht-lase väärtusega olla, et olen ette lugened raamatust tsitaate, ja et seda võida igauks teha. Minul ei ole selle vastu midagi. Kui käsitleda konkreetseid asju, mis sest siis on, kui ette lugeda paar rida. Seda võivad ka teised teha. (J. Tõnisson, rhv: Üksikuid sõnu tsiteerides teete Teie järeldusi, mis sihilikud on.) Ei ole niiviisi. Kui asja vaadelda päris tõsiselt, siis võtke käsile kas või iga filosoofiline propedentika, ja sealt leiata teie, kuidas sarnaseid asju käsitletakse. Võib ette tuua mingi asja ja vaadelda seda oluliselt, aga sealjuures ka näidata, kuidas hinnatakse asi näiteks esteetika ja usu seisukohalt. (J. Tõnisson, rhv: Teie ei too seda tervikuna ette, vaid kisute üksikud kohad välja — see ei ole tsitaat.) Mina tõin need kohad ette, kus kõige selgemini on näha, kuidas hinnatakse usutundeid ja esteetilisi aineid. Kui siin piib-list tsiteeriti, siis on ometi tähtis, kuidas hin-natakse seda uskliku inimese poolt, mida härra Piiskar ette luges, ja kuidas hinnatakse usk „Ameerika Kristuse“ autori seisukohalt.

Kui võtta mingisugune arstiteaduslik kir-jeldus, mis käib inimese anatoomia ja füsioloogia kohta, siis ei tule kellelgi meelde naerda selle üle.

Niisugused teosed, kus aastate kaupa püü-takse porri tallata rahva usutundeid, näitavad, kuidas hinnatakse sealt poolt, — mõnede või paljude kirjanikkude poolt, usuelu avaldusi. Meie oleme kaitseseisukorras ja ei kipu kal-lale neile kirjanikkudele, härra Piiskar, keda Teie kaitsete; vaid kallale kiputakse meile. Kui ammutatakse uut mahla ainult sellest, et mõnitatakse ja porri tallatakse usku, nagu see ka Visnapuu viimases teoses „Jehoova surm“ ilmsiks tuleb, siis ei saa vaikida. Mina ei ole mingid võtteid tarvitanud, mida ma kuskilt nurgast oleksin võtnud, vaid olen arvustanud nii, nagu seda asja käsitletakse teaduslikult. (J. Tõnisson, rhv: Mis nüüd teaduslikult!) Mina võtan hea-meelega kuulda teistelt õpetusi, aga siin sel juhtumisel, kus hinnatakse kirjandust tõsiselt, pean appi võtma teadusliku vaatlusviisi, mis vahet teeb olu- ja väärtusotsuste vahel.

Siis veel — mina nimetasin siin ka „Tõde ja õigust“. — Ei ole seega ühekülgne. See raamat on üle kuuesaja lehekülje suur, kuna teised kokku ei ole nii paks kogu, tähendab olen rohkem lehekülgi heaks kiitnud kui lait-nud. Mida siis veel tahetakse? Ütlen seda, mis minu arvamise ja veene järgi on tõde. Arvustage seda. Mina ei karda, mul on paks nahk! (J. Tõnisson, rhv: Noh — seda on näha!)

Juhataja **K. Einbund**: Avaldan ette-panekud:

Rkl. J. Klesment'ilt on ettepanek: „Haridusministeeriumi eelarves peat. III — tea-duse ja kunsti peavalitsus, A. Keskasutus. § 15. suurendada 1.200.000. — marga võrra, võttes vastu § 15. Mk. 25.934.000.— suuruses.

Suurenduseks määrata: „Draamastuudiole“ 300.000.—, „Töölisterile“ 400.000.—, kunsti-kool „Pallasele“ 500.000.—“

Rkl. M. Laarman'i poolt on järgmine ette-panek: „Haridusministeerium, kulude eelarves peat. II — riigi koolivalitsus. A. Keskasutus. Mk. 1.747.200.— vähendada 135.000 marga võrra.“

Rkl. Kurtschinsky'lt on ettepanek: „Peat. III lit. „A“, § 15-c — kultuuriline toetus — suurendada 500.000 marga võrra, sellega § 15-c võtta juurde „Vene rahvusliku liidule — teatri toetuseks Mk. 500.000 ja vastavalt suurendada eelarve III peatükk § 15.“

Rkl. E. Kingu poolt on ettepanek „Hari-dusministeeriumi korralliste kulude eelarves ptk. III — Teaduse ja kunsti peavalitsus — § 15 Kultuuriline toetus: c) kunsti ja teaduse alal vähendada toetussummasid: „Estonia“ teatrile Mk. 1.500.000.— võrra, makstes Mk. 6.500.000.—, „Vanemuise“ teatrile — Mk. 1.000.000.— võrra, makstes Mk. 3.000.000.— Kokku vähendada Mk. 2.500.000.— võrra, määrates § 15-c järgi Mk. 15.700.000.—“

Teine ettepanek rkl. Kingu poolt: „Ha-ridusministeeriumi korralliste kulude eel-arves peat. III teaduse ja kunsti peavalitsus § 15-c — kultuuriline toetus kunsti ja teaduse alal — suurendada toetust töölistele 700.000 marga võrra, võttes endisega kokku 1.000.000 marka.“

Rkl. Martna'lt on ettepanek: „Võtta haridusministeerium peat. II — § 34. p. 2 Eesti karskusliidule 2.500.000 marka.“

Rkl. Sprenk'ilt on ettepanek: „Draa-mastuudiole“ määrata veel lisa 500.000 marka, nii et endisega kokku tuleks 700.000 marka. Töölisterile, mis karskusselts „Valvaja“ juures asub, määrata 200.000 marka.“

Rkl. Piiskar'ilt on ettepanek:

„Panen ette: haridusministeerium, peatükk II, Riigi koolivalitsus, A. Keskasutus, § 34, Hariduslikud kulud Mk. 21.325.000.— alajaotusena võtta toetuseks Eesti karskusliidule Mk. 1.000.000.— (Mk. 1.500.000.— asemel), Õpetajate karskuskasvatusliidule Mk. 500.000.—“

Ma juhin Riigikogu liikmete tähelepanu sellele, et esitatud ettepanekutest on peale paragrahvide veel ära märgitud literad. Kuigi eelarve tekstis literad puuduvad ja viimased esinevad ainult seletuskirjas, sellest hoolimata panen nad ka hääletamisele, et neid võimalik on III lugemisel summade kokkuarvestamisel eelarve teksti vastavalt sisse kanda. Ühtlasi juhin Riigikogu liikmete tähelepanu sellele, et rkl. Sprenk'i ettepanek ei käsita mingisuguseid paragrahve ega peatükke ja sellepärast ei saa seda ettepanekut hääletamisele panna. (H. Rebane, põl: Dramaatiline ettepanek.)

Haridusminister **J. Lattik**: Valitsuse nimel on mul au teatada, et Vabariigi Valitsus nende ettepanekutega ühineda ei saa.

Juhataja **K. Einbund**: Lõpusõna on aruandjal.

Kaasaruandja **L. Raudkepp**: Need ettepanekud, mis ette kanti, tehti osaliselt ka eelarve-komisjonis, kuigi need ettepanekud, mis eelarve-komisjonis tehti, just summade suhtes samad ei olnud. Neid ettepanekuid arutati seal põhimõttelikult ja nii mõnegi ettepaneku vastu põhimõttelikult ei oldud. Pearaskus seisis selles, et ei olla vabu rahasummasid olemas ja mina, kui aruandja, võin ainult üht konstateerida, et eelarve-komisjoni nimel nende ettepanekutega nõus olla ei saa ja palun neid eraldi hääletada.

Mis puutub literatesse, mida mõnes ettepanekus tahetakse juurde lisada, siis kuigi see eelarveseadusega kokku ei käi, on Riigikogul ses suhtes otsustamise õigused.

Juhataja **K. Einbund**: Ma kavatsen hääletada ettepanekuid esitamise järjekorras. Hääletamisele tuleb rkl. Klesment'i ettepanek, suurendada peatükk III § 15. — 1.200.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

Hääletamisele tuleb rkl. Laarman'i ettepanek, peatükk II Riigi koolivalitsus. A. Keskasutus Mk. 1.747.200, vähendada 135.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

Hääletamisele tuleb rkl. Kurtschinsky ettepanek, peatükk III lit. „A“ § 15-c — kultuuriline toetus — suurendada 500.000 mk. võrra, seega § 15-c võtta juurde „Vene rahvusliku liidule — teatri toetuseks Mk. 500.000“ ja vastavalt suurendada eelarve III peatükk § 15. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 27, vastu 39 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud.

Hääletamisele tuleb rkl. Kingu ettepanek, vähendada toetussummasid „Estonia“ ja „Vanemuise“ teatritele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

Hääletamisele tuleb rkl. Kingu ettepanek, suurendada toetust töölisteatrile 700.000 marga võrra, võttes endisega kokku 1.000.000 mk. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

Hääletamisele tuleb rkl. Martna ettepanek, Eesti karskusliidule määrata 2.500.000 marka. (H. Rebane, põl: Kust seda raha võtta, kas ta allikad ka ära näitab?) (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

Rkl. Sprenk'i ettepanek ei tule hääletamisele.

Hääletamisele tuleb rkl. Piiskar'i ettepanek, võtta toetuseks Eesti karskusliidule Mk. 1.000.000, Mk. 1.500.000 asemel, ja õpetajate karskuskasvatusliidule — Mk. 500.000. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 34, vastu — 32 häält, seega on ettepanek vastu võetud. (Hüüded: Sedelitega.) Nõutakse sedelitega hääletamist. (Hääletatakse.)

Hääletamise tagajärjed on järgmised: ettepaneku poolt on 36 häält, vastu 34 häält, erapooleuid 4, — seega on ettepanek vastu võetud.

Panen hääletamisele haridusministeeriumi korralised kulud ühes vastuvõetud parandusega. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on haridusministeeriumi korralised kulud vastu võetud.

Kaasaruandja **A. Johanson**: Kohutuministeeriumi eelarve seisab koos 4 peatükist. Esimene peatükk käsitab keskasutuse eelarvet, teine peatükk Riigikohut, kolmas peatükk prokuratuuri ja neljas peatükk vangimajade peavalitsuse eelarvet. Nii on eelarve kokku seatud eelmiste aastate raamides. Asun üksikasjalisele lugemisele.

Kaasaruandja **A. Johanson** kannab ette kohtuministeeriumi korralised kulud (vaata lisa nr. 3, lhk. 12—14.)

(Sekretäri kohale asub abisekretär **J. Piiskar**.)

J. Klesment (stp): Võtsin sõna kohtuministeeriumi elarve puhul, et mõnd kohtuministeeriumi alasse puutuvat küsimust käsitada. Esiteks seaduste kodifikatsiooni ala. Meie põhiseadus ütleb, nagu kõigi teiste riikide põhiseadused, et iga kodanik peab seadust tundma. See nõue on üldiselt fiktsioon, meil aga seda rohkem. Meil on retsepteeritud Vene seadused, osa okupatsiooniaegseid seadusi, kõiki neid seadusi ei ole võimalik meie kodanikkudel kätte saada, neid lugeda, veel vähem neid tunda. Vene seadused on müügilts otsas, nad on võõras keeles ja harilikule kodanikule rasked käsitamiseks. Kohtuministeeriumi kodifikatsiooni osakond peaks ja oleks pidanud sel alal energilisemalt tegutsema, et seadused meie inimestele oleksid kättesaadavad, et meie inimestel võimalus oleks seadusi enam-vähem tundma õppida. Sel alal on meil aga liiga vähe tehtud. Ka meie seadusandliku kogu poolt vastuvõetud seadused on „Riigi Teatajas“ laiali pillatud ja, rääkimata harilikkudest kodanikkudest, on nad isegi raskelt käsitatavad meie õigusteadlastele ja ametasutustele. Meie ametasutused ja õigusteadlased on tihti hädas, nad ei tea, missugused seadused meil maksavad, missugused muudetud ja kuidas muudetud. Seda rohkem harilik kodanik. Samuti ei saa öelda, et meie kohtuministeeriumi kodifikatsiooni osakond oleks uute seaduste väljatöötamise alal nii tegutsenud, kui tarvis. On ju kodifikatsiooni osakond see, kes välja töötab seadusi ja teiste ametasutuste poolt väljatöötatud seadusi enne Riigikogule esitamist juriidilisest küljest läbi peab vaatama. Tihti esitatakse aga seadused sarnastena, mis kooskõlas ei ole teiste seadustega, ja nii tuleb Riigikogul vastu võtta seadusi, mida tema mõne aja pärast muutma peab. Sarnane seaduste muutmine on Riigikogus liiga igapäevaseks asjaks saanud. Sellest seisukorrast tuleb üle saada, kohtuministeerium ja Vabariigi Valitsus peaksid omale sihtjooneks võtma, et seaduste kodifitseerimine käsile võtta. Kui sarnaselt edasi läheme nagu seni, satume seisukorda, kust meil lõpuks absoluutselt võimatuks muutub seaduste käsitsemine mitte ainult kodanikkudele, vaid ka ametasutustele. Juba praegu on meie paljud ametasutused seaduste käsitamisega äärmiselt hädas. Ma mõtlen muuseas uuestitekkinud linnu, kel ei ole võimalust linnaseadustki tunda, veel vähem teisi seadusi, millega nad igapäev kokku puutuvad. Ma saan aru, et seaduste kodifitseerimine on ühenduses suurte kulu-

dega. Kuid küsimus on iseenesest niivõrd tähtis, et kulude peale ei saa vaadata, vaid kulu-dest oleks võimalik üle saada, kui selles suunas tahetakse tegutsema hakata. Teiseks meie kriminaalpoliitika. Elarve-alamkomisjonis vaieldi selle üle väga palju, näidati valitsuse esitajale, et meie kriminaalpoliitika on liiaks vali. Vangide arv on meil liiga suur, ulatub 3000 inimeseni. Ka on inimeste arv, kes eeluurimise all istuvad, liiga suureks paisunud. Eeluurimise all tuleb inimestel vahel aastate kaupa istuda ja kohtuotsusi oodata. Mõned inimesed istuvad aastate kaupa, siis tuleb kohtuotsus, mis neid õigeks mõistab, kuid ometi on inimene eeluurimise all pika aja istunud. Modern kriminaalteooria seab üles põhimõtte, et paljudel inimestel küllalt sellest on, et nad kohtu ette tuuakse, ja ei ole tarvis neid kauemat aega vangis pidada. Kriminaalteooria nõuab, et inimesed, kes pika aja peale vangi mõistetud, ja kui nad ennast selle aja sees parandanud on, nii et vangimajaülemad arvamisele tulevad, et ta kurjategijaks sündinud ei ole, siis on tarvis teda vabastada. Ei ole mingit mõtet kinni pidada inimesi, kes kardetavad ei ole. Kohtuministri abi ütles komisjonis, et ta tunnistab seda põhimõtet. Meie näeme, et tegelikult on aga vangide arv kasvamas ja tegelikult seda teed mööda käidud ei ole. Enne tähtaega vangide vabastamises puudub kohtuministeeriumil kindel süsteem. On vangimajadeülemaid, kes esitavad rohkem inimesi enne tähtaega vabastamiseks, teised ei esita üldse. Kindlat süsteemi ei ole. Niisama süsteemitu on meil armuandmine. Armuandmine on valitsuse diskretsioon-võim, ja mina ei taha seda lähemalt arvustada. Arvan aga, et armuandmine peaks käima selles suunas, et vangide arvu vähendada, ja et need inimesed, kellest uusi kuritegusid karta ei ole, vangimajadest vabastatakse ja loovale tööle lastakse. Meie vangistusüsteem on ajast maha jäänud, sest mujal on üle mindud teistsugusele vangistusüsteemile — ja nimelt, et vangid teatava aja pärast üle kantakse kergematesse tingimustesse ja mõne aja pärast vabastatakse. Meil seda süsteemi ei ole. Meie vangimajad on väga halvad, veneaegsed vangimajad, nad ei vasta nõuetele, mis ruumide kohta, kus inimesed peavad hulgana ühes koos elama, üles seatakse. Needki vangimajad on täis tuubitud, inimesed on määratud seal kõdunemisele. Kõigele sellele tuleb veel juurde see, et kohtuministeerium on püüdnud võimalikult raskeks teha vangide ja vahialuste elu. Ma mõtlen neid ringkirju, mis kohtuministeerium 1926. a. lõpul välja saatis, millega ära keelati vahialustele ajalehtede lugemine — ühe ringkirjaga, ja teise ring-

kirjaga piirati nendel kirjade kirjutamist. Eelarve-komisjonis juhiti tähelepanu selle peale, et sarnane vangide õiguste piiramine õigustatud ei ole. Näidati, et ajaleht on meil sarnaseks asjaks, mida iga inimene lugema peab. See on meil pea ainukene hariduse ja enesearendamise allikas, kuna meil raamatute lugemine inimestele sisse juurdunud ei ole. Vangidelt on see võimalus ära võetud, nad ei saa ajalehti enam lugeda, peale üksikute kuukirjade, mis on vahialustele lugemiseks lubatud. Eelarve-komisjonis seletati kohtuministeeriumi esitajate poolt, et see samm olevat tingitud sellest, et eeluurimisealused istuvad üheskoos ajaistujatega ja et eeluurimisealused ei saaks informatsiooni ajalehtedest, ega andmeid jälgedele kaotamiseks. See väide on vast teatud määral õigustatud. Nii on see ka väljamaal läbi viidud, et eeluurimisealustele ei saa ajalehtede suhtes niipalju vastu tulla kui teistele. On aga võimalik eeluurimisealuseid ajaistujatest lahutada. Vähemalt Tallinna vangimajades on seda võimalik läbi viia. Kui loetakse tarvilikuks eeluurimisealustele ajalehti mitte lugeda anda, siis ei või sellega ühekorraga ka ajaistujate vangide saatust otsustada. Kellel jälgi kaotada ei ole, kelle kohta kohtuotsus tehtud, neile pole mõtet ajalehtede lugemist piirata. See oleks neile igatahes võrdlemisi suureks kasvatusabinõuks. Muidu rulevad nad vangimajast veel rohkem metsikutena välja, kui nad sinna läksid. Meie võisime ajalehtedest lugeda, et uus kohtuminister härra Tief on seda ringkirja teataval viisil pehmenanud. Uus kohtuminister on uue ringkirja saatnud, millega lubatakse vangidele 2 kuu vanuseid ajalehti lugeda. Kohtuminister on seda teinud nähtavasti opositsiooni pealekäimisel. On see nii, siis on see tõenduseks, et opositsiooni tööl ka mõnesugused tagajärjed on olnud. See määrus tuleb ellu viia, kuigi ka seegi ringkiri, kus ainult 2 kuu vanuseid ajalehti lubatakse lugeda, seda küsimust kaugeltki täiel määral lahendada ei suuda, sest enne anti, minu teada, vangidele värskeid ajalehti lugeda. Seda peaksid vangid ka edasi saama. Selleks tuleksid eeluurimise all olijad vangid lahutada vangiaegaistuvatest vangidest.

Mis puutub vangimajade raamatukogudesse, siis on need väga väikesed ja seisavad koos, näiteks keskvangimajas, kus tuhat vangis-olijat, vaevalt 2000-st köitest. Need raamatud on inimestel, kes seal juba pikemat aega, ammu läbi loetud, ja neil ei ole enam midagi lugeda. Raamatukogude täiendamiseks on eelarve-korras tingimata vaja suuremaid summasid. Eelarve-komisjonis läks korda seda summat suurendada, jääb soovida, et valitsus ja kohtu-

ministeerium vangimajade raamatukogude täiendamise tegelikult läbi viiksid ja sellega vangide elamist kergendaksid.

Samuti on kirjavahetuse keeld, mille järgi vangid tohivad kirjutada 1 kuni 2 kirja kuus. Loomulikult on see väga kitsendav ja mõjub rusuvalt nende peale. Kui eelarve alamkomisjoni liikmed käisid kohapeal vangimaju vaatamas ja neis valitseva korraga tutvunemas, ning kui küsimusi ette pandi vangidele, mille üle neil kaevata on, siis ei kuulnud meie muud, kui ajalehtede ja kirjavahetuse keelust. Peab aru saama, et vangidel õigus on, et see mõjub raskelt nende meeleolule.

Samuti on meil siamaani hoolekanne nende vangide eest, keda vangist vabastatakse ja harilikku ellu saavad astuma, olnud õige halvast seisukorras. Inimesed, kes teatud aja vangis istunud ja seal lahkuvad, tunnevad esialgul endid abitudena. Temalt on õigused ära võetud, tema on hulk aega ära olnud ja selle aja kestel kontakti seltskonnaga kaotanud, ta ei oska enam liikudagi, veel vähem läheb tal korda teenistust leida. Väljamaal töötavad sel alal patronaadid, hoolekandeseltsid, kes vangist lahtisaanud vangide eest hoolitsevad. Ka meil on ellu kutsutud vangide hooldamise seltsid. Need seltsid ei ole, peasjalikult raha puudusel, palju korda suutnud saata. Toetused, mis riik hoolekandeseltsidele annab, on protsentuaalselt palju väiksemad, kui teistes riikides selleks antavad toetused.

Samuti on puudulik meil vangimajade üldine korraldus. Nii on õppetöökodad algastmel, mõnes kohas on need liiga suureks aetud, teises kohas ei ole neid olemaski.

Ühes kohas võistlevad vangide töökodad eratöökodadega, teises kohas ei ole inimestel selleks, et aega viita ja tööd õppida, midagi teha. Neid asju peaks kohtuministeerium minu arvates silmas pidama ja püüdma lahendada niivõrd, et elu vangis olles täiesti võimatuks ei muutuks, ja et vangikodad saaksid kasvatusasutusteks, millest välja tulles inimene parem oleks, milles kuritegevuse joon, mis ta hinges enne valitsenud, ära kaoks, ja et ta vangist välja tulles korralikuks kodanikuks saaks. Mulle näib, et meie vangimajad ei suuda ses suunas tegutseda ja kasvatusasutuse osa täita. Igatahes ma soovitaksin, et tulevikus selle peale suuremat rõhku pandaks ja vangimajad muudetaks kasvatusasutusteks. Samuti peaks ka hoolekanne lahtisaanud vangide eest parem olema, et inimene vangist lahti saades ei rõugataks uuele kuritegevusele, vaid et tal oleks võimalik ausa tööga eluülespidamist leida.

Juhataja **K. Einbund**: Kuulutan veerandtunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 22.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 22.15 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**.

Juhataja **R. Penno**: Riigikogu koosolek kestab edasi.

A. Luik (tp): Härrad Riigikogu liikmed! Siin on mitmel korral kõneldud kultuurriigist, kui aga vaadata selle kultuurriigi olukorda, siis näeme, et ta väga vilets on. Meil on mitmel puhul ette toodud Inglismaad kodanikkude ajalehtede kaudu, kus on kirjutatud, et seal vangid palju paremas olukorras on, kui meie töölised. Kui meie eelarvekomisjon käis vangimaju vaatamas, siis ütlesid eelarvekomisjoni liikmed, et vangide olukorda tuleb parandada. Nüüd aga tahavad sama komisjoni liikmed peatükk IV 1.782.900 marka eelarvest maha tõmmata, mis vangide jaoks määratud. Teie oleksite pidanud ütlema, et meie riigi seisukord ei luba seda olukorda parandada, kuid meil ei ole midagi sarnast ette toodud, vaid meie oleme vangimajade poolest veel hullemas seisukorras, kui tsaariajal. Nähtavasti ei ole eelarvekomisjon tahtnudki hakata seda olukorda parandama. (M. Laarman, põl: Eelarvekomisjon ei käinud üheski vangimajas.) Käis küll. (Vahelhüüe: Alamkomisjon käis.) Siin öeldakse, et eelarve alamkomisjon käis, kuid see komisjon oli ju eelarvekomisjoni liikmetest valitud. (M. Laarman, põl: Kui Teie seal vahet ei tee — siis küll.) Igatahes on see lubadus antud. Kud selle parandamise asemel on veel eelarves maha tõmmatud, näiteks kütte alal 282.900 mk. ja toitmise alal 1.500.000 marka. Meil on teada, missugune olukord vangimajades valitseb, kus on mindud näljastreigini, ja ometi tahame demokraatlik riik olla, kuna aga tsaariajal see kord parem oli. Meil on alati demokraatlikkust toonitatud, kuid nüüd tahetakse tagurlikumat poliitikat ajada, kui tsaariajal. On ju õigem tulla ja öelda, et meil on fashistlik valitsus. Et aga meie vangimajade olukord hädasti parandamist nõuab, siis teen järgmise ettepaneku: „Kohtuministeeriumi peatükk IV vangimaja kulusid suurendada: § 8 kantseleikulud — Mk. 200.000 võrra, § 9 majapidamine — Mk. 282.000 võrra, § 42 vangide ülevalpidamine — Mk. 2.000.000 võrra.“ Mina arvan, et eelarvekomisjoni

liikmed seda olukorda teades, minu ettepanekut toetavad. Kokku teeks see välja suurendamise 2.482.000 marga võrra.

Kohtuminister **O. Tief**: Mina ei kavatse pikemalt peatuda nende kõnede juures, mida on siin esile toodud, vaid tahtsin ainult tähendada, et leian, mis on ette toodud rkl. Klesment'i poolt, on põhimõttelikult minule vastuvõetav, sest see sisaldab osalt ka seda, mis üldtunnustatud on teoorias, ja mille vastu meie kohtuministril, ühel või teisel, põhjust ei ole vaiada.

Ma tahtsin ainult tähendada, mispärast see, mida soovitakse, ei ole kõik ellu viidud. Peaasi on raha puudus. Kui meil seda ei ole tehtud vangimajades, mida soovitati, siis ainult sellepärast, et ei saa suuri summasid vangimajade olukorra parandamise peale assigneerida.

Kui räägitakse kodifikatsiooni korraldamisest, et meie seadused on halvasti redigeeritud jne., siis on see arusaadav, sest meie riik on veel noor. Teatavasti on kodifikatsiooni osakonnas kaks nõunikku kohta vabad, sest ei leidu sinna inimesi. Minul isiklikult on hea tahtmine katsuda kodifikatsiooni kiirendada. Kas see läheb korda või mitte, seda ei tea, aga vastavad katsed saavad tehtud.

Kuid see väide, et meie vangimajade reshiim on liiga karm, ei ole õige. Eesti vangimajade reshiim on inimlik ja humaanne. Kui öeldakse, et reshiim on raskem kui välisriikides, siis on see ekslik. Välisriikide vangimajades on reshiim palju raskem, kui meie vangimajades. Välisriikide vangimajades ei tohi näiteks vangid töö juures üksteisega rääkida. Meil istuvad aga vangid koduselt koos. Ma ei ütle, et see hea on. Parandussüsteemi läbiviimise juures on see kahjulik, sest meil istuvad arestiallolijad kinni ühes sunnitöölistega. Aga ajajooksul saame sellest üle. Igatahes tahan tähendada, et reshiim meil kergem on, kui välisriikides.

Kui siin nüüd tähendatakse, et vangidele ei lubata kirje vahetada, ei lubata ajalehti lugeda, siis ütlen mina, et juba eelmise kohtuministri ajal arvati sellest ringkirjast, mis maksa oli pandud eeluurimise huvides, et selles tuleks korrektiive ette võtta. Need korrektiivid on läbi viidud. Ajalehtede kinnipidamise üldine norm on kaks nädalat karistusalustel ja üks päev arestialustel, aga eeluurimisealolijatele ja neile karistusalustele, kes on ühes eeluurimisevangidega, neile ei ole võimalik anda värskemaid kui 2 kuu vanuseid lehti.

Niisamuti tuli kirjade kirjutamist piirata, sest et see muutus lihtsalt ajaviiteks, ja prokuratuur, kes pidi kirjad läbi lugema, oli

sellega liiga üle koormatud, nii et kirjade edasisaatmine pikaldaseks muutus. Sellepärast leiti, et lubada tuleb kirje kirjutada sunnitoolistel 1 kord kuus, vangiroodus — 3 nädala tagant, türmialustele — 2 nädala tagant ja arestialustele — üks kord nädalas. Need normid on enam-vähem loomulikud ja vastuvõetavad. Kui on kellelgi erakordselt tarvis kirjutada, siis on see igal ajal võimalik. Need on normid, mis tulevad harilikkuudele vajadustele vastu, aga ei lase kirjavahetust vangidele lihtsalt ajaviiteks muutuda, kusjuures lihtsalt kirjutatakse igale tuttavale ja otsitakse tutvusi ajalehtede läbi.

Igatahes — kitsendused peavad olema, sest vangid on ikkagi vaenuline element meie ühiskonnale, ja kuigi peame neid katsuma ühiskonnaga lepitada, neid parandada, siis ei või meie ometi neile niisugust olukorda lubada, mis neile unustada võimaldaks, et nad vangid on.

Juhataja **R. Penno**: Ettepanek on tehtud rkl. Luige poolt, kohtuministeeriumi eelarve peatükk IV. Vangimajade peavalitsus. § 8-dat 200.000 marga võrra suurendada ajakirjade ja kirjanduse muretsemiseks; § 9. majapidamine — suurendada 282.000 marga võrra, mis läheks küttekuludeks ja § 42. suurendada 2 miljoni marga võrra toitmiskuludeks.

Rahaminister **L. Sepp**: Vabariigi Valitsuse nimel on mul au teatada, et valitsus ettepanekuga ei ühine.

Juhataja **R. Penno**: Panen rkl. Luige ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek tagasi lükatud. Panen hääletamisele kohtuministeeriumi korrallised kulud. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on kohtuministeeriumi korrallised kulud vastu võetud.

Kaasaruandja **J. Sikkar** kannab ette siseministeeriumi korrallised kulud (vaata lisa nr. 3, lhk. 15.)

Juhataja **R. Penno**: Rahaministri poolt on varem ette pandud, täiendada siseministeeriumi eelarvet peatükk III. Piirivalve valitsus.

§ 1. Teenistustasu:	
a) määraliste palk	Mk. 48.318.000.—
d) mitmesugused tasud	11.263.100.—
	<u>Mk. 59.581.100.—</u>

§ 2. Ametsõidud:	
a) sõidud siseriigis	Mk. 700.000.—
c) ümberpaigutused	„ 60.000.—
	<u>Mk. 760.000.—</u>

§ 3. Ametnikkude ja teenijate toetus:	
a) lasteabiraha	Mk. 1.884.000.—
b) arstiabi ja toetus	1.500.000.—
	<u>Mk. 3.384.000.—</u>

§ 8. Kantsleikukulud:	
a) kirjutus ja joonis-	
tusmaterjal	Mk. 300.000.—
b) post, telegrahv	
ja telefon	„ 2.390.500.—
c) ajakirjad ja kirjandus	„ 60.000.—
d) mitmesugused kulud	„ 25.000.—
	<u>Mk. 2.775.500.—</u>

§ 9. Majapidamine:	
a) üür	Mk. 1.049.000.—
b) küte	„ 1.100.000.—
c) valgustus	„ 70.000.—
d) vesi	„ 10.000.—
e) puhastus ja korrashoid	„ 30.000.—
g) maksud kinnisvaralt	„ 30.000.—
h) mitmesugused kulud	„ 333.700.—
	<u>Mk. 2.622.700.—</u>

§ 10. Sõidukulud:	
a) sõiduabinõude muretsemine ja korrashoid	Mk. 585.000.—
b) ülevalpidamine	„ 100.000.—
	<u>Mk. 685.000.—</u>

§ 11. Veokulud:	
c) mittemehaaniliste abinõude muretsemine ja korrashoid	Mk. 80.000.—
b) hobuseriistade muretsemine ja korrashoid	„ 75.000.—
g) tasu veo eest	„ 150.000.—
h) mitmesugused kulud	„ 227.000.—
	<u>Mk. 532.000.—</u>

§ 2. Vallasvara:

a) soetus	Mk.	300.000.—
b) korrashoid	„	100.000.—
	Mk.	400.000.—

§ 14. Hoonete remont:

a) kapitaalremont	Mk.	400.000.—
b) jooksevremont	„	350.000.—
	Mk.	750.000.—

§ 34. Hariduslikud kulud:

a) üldised kursused ja eksamid	Mk.	50.000.—
d) mitmesugused hariduslikud kulud	„	50.000.—
	Mk.	100.000.—

§ 35. Õppetarbed ja vahendid . . . . .

	Mk.	50.000.—
	Mk.	50.000.—

§ 41. Kohtuliku asjaajamise ja abiandmise kulud . . . . .

	Mk.	15.000.—
	Mk.	15.000.—

§ 42. Vangide ülevalpida-

a) toitmine	Mk.	10.000.—
	Mk.	10.000.—

§ 43. Kuritegevuse vastu võitlemine:

b) kriminaal alal	Mk.	400.000.—
c) politseikoerad	„	350.000.—
	Mk.	750.000.—

§ 54. Toitlusvarustus:

a) inimeste toit	Mk.	16.184.500.—
b) hobuste moon	„	3.318.000.—
	Mk.	19.502.500.—

§ 55. Kraamivarustus:

a) ihukate	Mk.	11.300.000.—
	Mk.	11.300.000.—

§ 56. Relvad ja nende varustus:

a) Käsirelvad ja nende abinõud	Mk.	51.500.—
c) laskemoon ja lõhkeained	„	600.000.—
	Mk.	651.500.—

§ 59. Hobuste tervishoid:

c) hobuste ravitsemine erateel	Mk.	50.000.—
	Mk.	50.000.—

§ 60. Sõjalaevade varustus ja korrashoid:

a) laevade remont ja korrashoid	Mk.	1.000.000.—
b) kütteained ja muu tarbematerjal laevadele ja merekindlustele	„	1.200.000.—
d) inventari muretsemine	„	75.000.—
f) tasu ujuvate abinõude tarvitamise eest	„	60.000.—
	Mk.	2.335.000.—

§ 61. Kindlustuse tööd:

a) piirikindlustus	Mk.	450.000.—
	Mk.	450.000.—

§ 90. Segakulud:

b) ettenägemata kulud	Mk.	50.000.—
	Mk.	50.000.—

Kokku Mk. 106.754.300.—

A. Usai (stp): Pean tarvilikuks mõned jooned tõmmata siseministeeriumi poliitikas Petserimaal. See maakond oma iseäraldusega, nimelt rahva vaesuse ja vaimupimedusega on esile kutsunud erilise Petserimaa probleemi. Kõige raskemaks asjaoluks on olnud nähtus, et omavalitsuse asutused ei ole suutnud seal kuigi viljakalt tegutseda. Vastupidi, seal on esile tulnud suured korralagedused ja kuritarvitused. Eriti selle poolest on silma paistnud Petseri maakonnaavalitsuse tegevus tol ajal, kus maakonnaavalitsuse esimeheks oli Beresin ja inimesed, kes teda ümbritsesid. Siis olid läbi viidud suured spekulatsioonid ja profiidilöömine. Nii hangeldati seal suurepäraselt transiitpunktiga, mida Vabariigi Valitsus oli võimaldanud maakonnaavalitsusele, et maavalitsuse rahalist seisukorda parandada. Nii oli lugu ka uute koolimajade ehitamisega, kus talitati seadusvastaselt. Anti oma meestele koolimajade ehitamised. Nii samuti oli lugu ka koolimaja remonteerimisega, haridusministeeriumi summade arvel. Kuid remont tehti päris puudulikult, võib öelda, kuritahtlikult, ja tasku pandi, võib

olla 50—60%, kuna väiksem osa läks ainult koolimajade parandamiseks. Selle üle saatsin omal ajal haridusministeeriumile vastava kaebekirja. Rääkisid sellest ka revidentidele, kes revideerisid siseministeeriumi poolt maakonnaavalitsust. Kuid küsimused jäeti lahtiseks. Edasi spekulereeriti nende toetustega, mida jällegi siseministeeriumi poolt või Vabariigi Valitsuse poolt määrati Petserimaa kaluritele. Beresin oli ise nende kalameeste ühingu esimees. Talitas summadega, kuidas heaks arvas, ja lõppude-lõpuks tuli avalikuks suur puudujääk üle 700.000 marga. Et sellest seisukohast välja pääseda, põgenes agent Voolin üle järve ja siis avaldati, et ta on rahakassaga ära põgenenud ning sellega oli küsimus likvideeritud. Mitte parem ei olnud lugu ühiskondlike töödega, mida korraldati puudustkannatavatele kaluritele. (K. Einbund, põl: See on töö-hoolekandeministeeriumi kohta!) Neid nähtusi võiks veel palju ette tuua. Tekib küsimus, kuidas oli võimalik maakonna omavalitsusel niiviisi tegutseda, ilma et siseministeerium vahele seganud oleks. (Vahelhüüe M. Laarman'i, põl poolt.) Teie tegite etteheiteid haridusministeeriumi alal, et seal ei tohi midagi ette tulla, aga siin võib kõik ette tulla. Siin ei ole mingisugust loogikat, vaja on olla järjekindel kõigis nähtustes. Arvan, et siin võis siseministeerium palju ära teha.

Kõigepealt pean alla kriipsutama asjaolu, et siin ei olnud mingisugust järevalvet omavalitsuse asutuste kohta. Niipalju kui ma mäletan, kuni 1925. aastani ei revideeritud Petseri maakonnaavalitsust, rääkimata vallaavalitsustest. (Riigivanem J. Teemant: See on juba samm edasi, et Teie järevalvet tunnistate.) Ma ei ole kunagi selle vastu olnud ja öelnud, et järevalvet ei ole tarvis. Kui oli maaülemaks härra Reinthal, siis ei olnud mingisugust järevalvet, olid väljasõidud, Itaalia ööd... (J. Lehtman, as: Mis see siia nüüd puutub?) Ma tahan näidata, missugune suun on olnud Petserimaa asjus olgu siseministeeriumi või Vabariigi Valitsuse poolt. Nii siis oli võimalik maakonna omavalitsuste tegelastel vabalt spekulereida ja vabalt profiiti lüüa, sellega muidugi umbusaldust äratades üldse Eesti vabariigi korra vastu. Kodanikud vaatlesid imestusega neid nähtusi, kuidas võimalik on seadusevastaselt tegutseda, kuna keskvoim ei pea tarvilikuks vahele segada. Põhjused, mis pärast nii tegutseti, on täiesti arusaadavad. Siseministeeriumil oli suurem ülesanne — ajada rahvuslikku poliitikat Petserimaal. Kõik tegelased, kes oskasid ennast siseministeeriumis tembeldada suurteks patriootideks, leidsid usaldust ja tähelepanu. Sel-

lega on seletatav asjaolu, et sarnane tegelane, nagu D. Beresin võis mitu aastat karistamata oma äri ajada, elades nädalate kaupa Tallinnas, oli heas vahekorras siseministeeriumi ametnikkudega, kaitsepolitsei ülemaga ja selle tõttu võis omale muretseda väljasõiduload ja igat viisi soodustada seadusevastaseid nähtusi. (K. Einbund, põl: See ei ole õigus!) Härra Beresin oli Tallinnas. (K. Einbund, põl: See ei ole õigus, härra Beresin'i ei usaldanud keegi. Riigivanem J. Teemant: Mis aastalsee oli?) See oli 1925. aastal. (Riigivanem J. Teemant: Kas räägite Petseri ajalugu, või on praegu arutamisel riigi eelarve.) See ei ole ajalugu, sellest ei ole kolme aastatki tagasi.

Kõiki neid tegelasi aga, kes julgesid teistviisi mõelda, kui mõtles D. Beresin, nimetati kommunistideks. Nii asuti Beresini algatusel tagakiusamisele, taga kiusati usaldusväärilisi kodanikke. Nende hulgast võiks nimetada Irboska algkooli juhatajat A. Makarovskit, keda kavatseti ümber paigutada ühelt kohalt teisele ilma mõjuva põhjusega. (H. Kiiver, as: Kas seda joodik Makarovskit?) See ei ole joodik, vaid täiesti karske inimene. Selle ümberpaigutamise põhjuseks oli mingisugune kõne, mis oli peetud rahvuslikul pühäl Irboskas. Korraga tehakse ettepanek haridusministeeriumi kaudu, ilma et ühtki alust ette oleks toodud, see isik omalt kohalt ümber paigutada. (Riigivanem J. Teemant: See oli 1925. aastal?) Jah, see oli 1925. aastal. (Riigivanem J. Teemant: Siis kui sotsid valitsesid.) Sotsialistid ei ole valitsenud. (Riigivanem J. Teemant: Kuidas ei ole? Kaks ministrit oli nende hulgast!) Igatahes siseministrit nende hulgast ei olnud. Niisama saadeti maalt välja maakonnaavalitsuse tegelane Svaner, kes julges tõkkeid teha maakonnaavalitsuse esimehe Beresin'i apetiidile, kes ei lubanud maakonnaavalitsuse kassast vabalt raha võtta. Eriti oli pikantne lugu metsamüümisega teedeministeeriumi summade arvel D. Beresin'i poolt. (Riigivanem J. Teemant: Mis puutub see praegu eelarvesse?) See puutub väga asjasse, härra Riigivanem, sest niisugune poliitika kestab edasi. (Riigivanem J. Teemant: No jah, rääkige sellest, mis edasi kestab, rääkige sellest, mis nüüd on.) Nii et lõppude-lõpuks oli maalt välja saadetud maakonnaavalitsuse liige Svaner jällegi Beresin'i ja nende patriootide toetamisel, kes seal edukalt profiiti löid. (Vahelhüüe keskelt: Kes nimelt?) Seal on küllalt neid, keda võiks nimetada, näiteks maakonnaarst, kes chitas koolimaju, kes võttis kaks koolimaja remonteerida 110.000 marga eest, aga hankis välja need-

samad koolimajad 38.000 marga eest. Kuidas teie vaatate sarnase nähtuse peale? Arvatakse, et see on õigustatud protsent, mida võib võtta. Kuidas need koolimajad aga remonteeritud, selle kohta ütlen, et 110.000 eest oleks palju rohkem võinud korda saata, kui tegelikult tehtud. Ja sarnane tegevus kestab edasi. Härra Riigivanem küsib, mis on lähemas minevikus sündinud sellel alal. Siin on lugu selle väljamaalase Bulatov'iga, jälle esinesid needsamad patrioodid valekaebusega, et Bulatov välja saata, ja niipalju kui teada, oli üks kaebajatest jälle Beresin tol ajal, kui ta oli kohtu all. Endine siseminister härra Laretei oli küsinud Bulatov'ilt: „Kas Teie ei nimetaks üht neist kaebajatest?“ Bulatov vastanud — näiteks D. Beresin. Vastus selle peale olnud — jah, tõesti, see on üks neist. Tähendab, et Beresin esines ka viimasel momendil, kui ta oli kohtualune, kaebajana siseministeeriumi ees.

Ma võiksin veel väga palju nähtusi esile tuua, mida kuidagi ei saa lugeda normaalseteks. Arvan, et paljud neist nähtustest oleksid võinud ära jääda, kui siseministeerium oleks korralikult revideerinud omavalitsuse asutusi, sellel oleksid ilmtingimata head tagajärjed olnud. Oleks tulnud pöörata tähelepanu maakonnavalitsuse administratiivosakonna tegevuse peale, kuidas ta vallavalitsusi revideerib. Näiteks vallavalitsused on seal revideerimata. (Vahelühüe keskelt: Koolid ka revideerimata!) Koolid on revideeritud. Kui kõik alad oleksid nii korras, kui haridusala Petserimaal, siis ei oleks midagi viga, objektiivsed asjatundjad on selle kohta küllalt hea otsuse andnud. (H. Kiiver, as: Härra Usai, siis Teie arvates seal ilma kindralkubernerita läbi ei saa.) Ma arvan, et kindralkuberner ei või siin olulist parandust tuua. Seal oli omal ajal kindralkuberner, kes oskas diskrediteerida valitsuse võimu, ja sellest kindralkubernerist on jäänud kõige kurvemad mälestused. (J. Soots, põl: Mis kindralkuberner seal oli?) Seal oli omal ajal maaülem, kellele olid needsamad õigused antud, nagu kavatsetavale maaülemalegi tahtakse anda. (A. Anderkopp, rōer: Kindral Soots on haavatud! Võtke tagasi! K. Einbund, põl: Härra Usai, minul on küll pisut teine mulje. Ma ei taha Teie tegevust Petserimaal puudutada, aga kui hariduseasjad Petserimaal nii korras oleksid, kui mujal, siis võiks rahul olla.) Minu arvates maaülem seal midagi ei suuda korda saata. Siin tuleks kõigepealt korda seada omavalitsused, kes siis korralikult funktsioneeriksid. (K. Einbund, põl: Härra rkl. Usai, kui Petserimaal hari-

duseasjad nii korras oleksid, kui muud asjad, siis võib rahul olla, kuid just hariduseasjas on see maakond maha jäänud.) Keskvalitsus peaks järjekindlamalt omavalitsuse asutuste tegevust kontroleerima. Niipea kui siseministeeriumi poolt oli korralik revideerimine maavalitsuses toime pandud, võis jälgida korralikumat tööd. (Siseminister J. Hünerson: Revideerimiseks pole ju seadusi!) Seadused on olemas, mille järgi võib revideerida. (Siseminister J. Hünerson: Seadus on väga kokkukohalik selles asjas.) Mingisugused alused pidid ju maakonna- ja vallavalitsuste revideerimiseks olema, tähendab niisugused võimalused on olemas. Arvan, et kui tulevikus endine poliitika edasi kestab, siis igatahes ei ole loota paranemist Petseri oludes. (J. Soots, põl: Siis tähendab, olete Teie uue poliitikaga, maavalitseja ametiseseadmisega nõus.) Kõnelen, et keskvalitsus omavalitsuse asutusi järjekindlamalt revideeriks, mitte aga erilise võimu seal maksuma paneks.

Juhataja **R. Penno**: Sõna on rkl. Johanson'il.

L. Johanson (stp), kohalt: Ei tarvita sõna!

Juhataja **R. Penno**: Sõna on rkl. Raudkepil.

L. Raudkepp (krst): (L. Johanson, stp: Visnapuu tuleb! Kassid söövad ööpikud ära!) Austatud Riigikogu liikmed! Ma räägiksin ühest nähtusest, mis iseenesest väike, kuid ometi suure tähtsusega, ja see on nimelt Kadrioru pargist, mis kuulub siseministeeriumile. Seal on kutsumata käed hakanud lõhkuma graniidirahne, mis on selle tee sihis ja ääres, mis läheb ülemisest pargiosast läbi. Seal on 5—6 rahn. Siia maani on Tallinna publiku tähelepanu kaunis peen olnud pargi suhtes, kui seal ilmsiks on tulnud üks või teine väärnähtus. Sellepärast oli ka nüüd nii suur usaldus publiku vastu, omavoli tuli vist ootamata, nii et siseministeerium ei saanud kohe vahele astuda; ta tegi seda alles siis, kui juba oli asutud rahnude lõhkumisele. See koht pargis on ilus tükk maad, liiategi võib seda kasutada õpilastele näitamiseks, kuidas välja näeb, muidugi miniatüüris, Soome maastik. (L. Johanson, stp: Härra Raudkepp, lõpetame koosoleku ja läheme kõik ühiselt sinna!) Loodevastasti võtab siseministeerium kõik tarvitusele, et see enam ei korduks, ja et see koht ei kaotaks oma looduseilu ja teatud muinsuse muljet.

Juhataja **R. Penno**: Hääletamisele tuleb härra rahaministri ettepanek, võtta peat. III. Piirivalve valitsus sel kujul ja nende summadega, kuivõrd vähendati rahaministeeriumi eelarvet. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Hääletamisele tulevad siseministeeriumi korrallised kulud, kogusummas 429.424.200.—(Hääletatakse.) Nähtava enamusega on siseministeeriumi korrallised kulud vastu võetud.

Kaasaruandja **R. Vreeman** kannab ette ja nähtava enamusega võetakse vastu sõjaministeeriumi korrallised kulud. (vaata lisa nr. 3, lhk. 16.)

Kaasaruandja **K. Soonberg** kannab ette ja nähtava enamusega võetakse vastu põllutööministeeriumi korrallised kulud. (vaata lisa nr. 3, lhk. 16—19.)

Kaasaruandja **K. Tonkman** kannab ette ja nähtava enamusega võetakse vastu teedeministeeriumi korrallised kulud. (vaata lisa nr. 3, lhk. 19—22.)

Kaasaruandja **H. Rebane** kannab ette välisministeeriumi korrallised kulud. (vaata lisa nr. 3, lhk. 22—23.)

Juhataja **R. Penno**: Sõna on rkl. Rebasel.

H. Rebane (põl): Austatud Riigikogu liikmed! (K. Virma, stp: Miks Teie stiili rikute?!) Hilise aja pärast ei saa ma ette tuua kõiki mõtteid, mida oleks välisministeeriumi eelarve puhul kõneleda. Kuid siiski lubatagu minule vähemalt puudutada üksikuid välisministeeriumi alasisid, mis on seni korda saadetud välispoliitikas ja vast sellega piirduda. Ei ole olnud traditsiooniks välisministeeriumi eelarve puhul sõna võtta ja tema tööd hinnata, võib olla sellepärast, et sisemine töö kogu rahvasaadikute tähelepanu oma peale tõmbab ja välisest elust rahvasaadikud otsekohe huvitatud ei ole. Mina tahaksin nimelt väikese ülevaate anda välisministeeriumi tööst lepingute alal, mis konkreetse pildi annaks, kus on töötatud nii kui tarvis ja kus puudused valitsevad. Välisministeeriumi tööst annavad selge pildi väljaanded, mis on välisministeeriumi poolt välja antud 1923. a. peale pealkirja all „Eesti lepingud välisriikidega“. Selle järgi saab otsustada, missuguste riikidega lepingud tehtud ja mis sihis sellel alal tegutsetud. Iga riik on kohustatud kõiki lepinguid registreerima, ja sarnast tööd on algatanud rahvasteliit, nagu selle artikkel 18, seda nõuab.

Kui oma lepinguid vaatleme, siis näeme, et neid on tehtud saja ümber, see tähendab, nagu need on registreeritud välisministeeriumi väljaannetes 1919. a.—1926. a. (Välisminister F. Akel: Rohkem, 118 on!) Praegu on neid rohkem. Kuid mis väljaannetes avaldatud on, neid on 100 ümber. Kõige tähtsam neist on muidugi Tartu rahupeping Venemaaga, mis ühtlasi Eesti riigi nii öelda rahvusvaheliseks subjektiks muutis ja mis ajast peale rahvusvahelise lepingu sõlmimine meile võimalikuks sai. Meil on seni sõlmitud 128 lepingut ja teoksil on veel 24 lepingut. Rahvasteliidu põhikiri ise, kuhu liikmeks Eesti aastate eest astus, on kahjuks siia maani avaldamata olnud, nüüd on aga alles sel aastal avaldatud „Riigi Teatajas“ nr. 8. See oleks võinud kaugel enne sündida ja selles mõttes on väike möödaminek olnud sellest, mida oleks pidanud tegema, sest rahvasteliidu põhikirja mitteavaldamise tagajärg oli, et rahvasteliidu pakt meie õiguskorrale võõras oli. Nüüd on aga ta avaldatud.

Rõõmustavaks nähtuseks tuleb pidada, et välisministeerium on viimasel ajal enese juures asutanud rahvasteliidu büroo. Meil ei ole alalist esitust rahvasteliidus ja seda esitust oleks meil raske pidada, ja ei saa ka sarnast kompromissi lubada, et keegi lähematest saadikutest oleks ka rahvasteliidu juures esitatud. Meie oleme ühenduses olnud rahvasteliiduga ainult oma delegatsioonide kaudu. Rahvasteliidu delegatsioon on aga meil mõnigi kord ülekaal olnud parlamendi esitusel. Oli ka juhtumine, kus ainult Riigikogu liikmed Riigikogu esimehega eesotsas delegatsioonid olid, mida loomulikuks pidada ei saa. Ühe naaberriigi delegatsiooni kuulusid hiljuti ainult välis-saadikud, mis oli ka ühekülgne, kuid ta oli veel otstarbetum, kui delegatsioon koosneks parlamendi liikmetest. Meie rahvasteliidu delegatsioonidel on võimalus tutvuda kohal mitte ükski poliitiliste isikute vaid ka poliitiliste meetoditega ja järelikult tuleks rõhku panna rahvasteliidu delegatsioonide koosseisude määramisel, et seal välispoliitika tegeliku juhi juhtimisel oleks vääriline koht antud nende kõrval, kes koduste asjadega kursis, ka kutsetele diplomaatidele.

Ma tahaksin siin tervitada otsust, mis on väliskomisjoni esimehe algatusel tehtud, et Eesti ajakirjandusel nüüd võimalus avaneb Genfi konverentsist osa võtta. Seni küsiti Genfis meie delegatsiooni käest: Vaadake, kõikidest riikidest on ajakirjandus esitatud, isegi teie naaberriikidest, aga Eesti ajakirjanikke ei ole siin näha. Nüüd oleme nii kaugele saanud väliskomisjonis algatusel, et kultuurkapitali vastutulekul võimalikuks saab käes-

oleval sügisel saata Genfi ka Eesti ajakirjan-
duse esitajat. Niipalju rahvasteliidust.

Kui lepingute juurde tagasi tulla, mis meie iseseisvuse ajal tehtud, ja kui vaadata neid aastate järgi, siis oli 1923. aasta lepingute kulminatsioonipunkt, mil Eesti-Läti liidu kõrval rida tähtsaid lepinguid sõlmiti. Kui vaadata neid lepinguid, siis on rahvusvahelisi lepinguid sõlmitud 27, peaausjalikult rahvasteliidu kaudu üksikute riikidega. Kõigerohkem on sõlmitud lepinguid Lätiga, umbes $\frac{1}{4}$ sõlmitud lepinguist.

Mis puutub lepingute iseloomusse, siis on esimesel kohal lepingud ja konventsioonid, mis liikumist ja läbikäimist teiste riikide vahel korraldavad. Hiljuti ilmus asjalik arvustus ühe asjatundja sulest meie välislepingute kohta ja seal öeldi, et sel alal on meie diplomaatia viljakalt töötanud. Nende liikumist korraldavate konventsioonide all on mõistetud raudtee, posti, ajalehtede aboneerimist ja igasugu liikumist korraldavad konventsioonid. (Vahelhüüe K. Virma, stp poolt.) Muidugi, poliitiliste lepingute arv on väike, sinna ei saa midagi parata, sest väike riik ei saa seal suurt initsiatiivi avaldada.

Eriti tähtsad on kaubanduslepingud. Nendest lepingutest on kõige rohkem majanduslikud ringkonnad huvitatud olnud ja siin on kõige rohkem arvustusi kuuldavale tulnud. Ja seda vahest mitte ilma põhjusega. (K. Virma, stp: Need lepingud on juba huvitavamad.) On seletatud, et meie väliskaubanduse lepingute sõlmimisel mitte küllalt plaanikindlalt toimitud ei ole, vaid rohkem juhuslikult, sellejuures mitte silmas pidades meie majandusliku elu levinemist välisriikides, ja et mitte küllalt silmas ei olla peetud rahva praktilisi tarvidusi. On ka selle peale tähelepanu juhitud, et meil konsulaarvõrk küllalt tarvilikult ei ole välja arendatud ja et meil väga vähe on konsulaarkonventsioone sõlmitud. Neid on tehtud peaausjalikult Balti riikidega, kuid teistega vähe. Edasi kaevatakse majanduslikkudes ringkondades, et majanduslik informatsioon meil välismailt puudulik olla. Siin peaks aga siiski tähendada, et ega meie kodus ka sellejuures süüta ei olda, kui informatsioon väljaspoolt sarnane ei ole, mis võiks rahuldav olla. Kodumaal kaubandus-tööstusministeeriumi kaudu ei olla väljaspoole antud tarvilikku informatsiooni, kuidas välismailt informatsioone anda, ja mille kohta informatsioone anda. Ei saa ometi välissaadik kõiki andmeid kokku võtta ja siia saata. Mis meie selle materjaliga siin peale hakkame. Informatsiooni halb korraldamine on puuduseks ka kodumaal, ja nagu kuulda, ei ole ka praegu antud väljas-

poole tarvilikke juhtnööre, mida välissaadikud majanduselu suhtes kodumaale teatama peaksid.

Muidugi ei saa salata, et etteheited, nagu ei oleks meie kaubanduslepingud sõlmitud küllalt mitte majanduslikku arenemist silmas pidades, mitte küllalt tarviliku sihikindlusega, et need etteheited täiesti alusetu oleksid. Meil on majanduslepinguid vähe ja needki on peaausjalikult sõlmitud nootide vahetamise alusel, nagu Skandinaavia riikidega, kuna osalt on lepingud ajutised, on mõned meile koguni kahjulikuks osutunud ja mõned neist on juba muudetud. Kestvaid kaubalepinguid on meil seni ainult Soomega. Poolaga on alles hiljuti leping alla kirjutatud, kuid see on alles Riigikogule esitamata ja väljaspool on Britiga kestev kaubaleping, peale selle ainult riikidega, kellel meil majandusläbikäimist vähe on. Samuti ei või öelda, et põhjendamata oleks etteheide, et meie konsulaarvõrk mitte küllalt arendatud ei ole, ja selle põhjus on ka see, et meie konsulaarsetused pidid kuni viimase ajani varju jääma puhtdiplomaatilise esituse kõrval, kuigi juba keskajal suuremad riigid oma majanduslikkude esituste peale rõhku panid. Need etteheited ei käi ühe teatava ajajärgu kohta meie välisdiplomaatia lühikeses ajaloos ja ei saa öelda, et nad otsekoheses ühenduses oleksid käesoleva eelarvega, kuid siin ei saa ütlemata jätta, et just viimasel ajal siin paranemist on näha. See siht, mida mööda meie kaubalepingute sõlmimine peab minema, on viimasel ajal kindlaks kujunenud, sest meie väliskaubanduse bilanss on stabiilseks kujunenud, ja see ise juba näitab, mis sihis meie väliskaubanduse lepinguid sõlmima peaksime.

Välispoliitikas on esimene sõna välispoliitika aparaatidel, välisministeeriumil ja välisesitustel.

Meil tuli see aparaat luua samuti mitte-millestki, kui teised valitsusasutused, ja välisministeeriumi alal tuli eriti raskustega kokku puutuda, sest et see ala kvalifitseeritud jõude tarvitab. Pearõhk tuleb siin panna sellele, et keskasutus tugev oleks, et seal kvalifitseeritud jõud oleksid, kuna välisesitajate võrk meil jõukohane oleks, kusjuures eriti kaubandusliku esituse ja konsulaarvõrgu peale tuleb rõhku panna. Esimestel aastatel pidi siin loomulikult juhuslikkude jõududega arvestama, kuid välisaparaadi loomine on siiski edasi läinud ja vahest rohkem kui teistes valitsusasutustes. Aastate eest korraldati välisministeeriumi keskasutus ümber, peaausjalikult vähemate Põhja riikide eeskujul, ja möödunud aastal hakati ka seda tardumust, mis sinna oli kogunud, natukene tuulutama, hakati inimesi kodust välja saatma teatud vilumuse omandamiseks, ja ümberpöörduvalt,

teist korda looma keskasutustes, et inimesed ei istuks seal aastate kaupa, kuhu nad alguses olid pandud.

Mis puutub välisesitustesse, kõigepealt koosseisudesse, siis on seal praeguse valitsuse ajal kindlad normid maksma pandud. Siin oli enne nii, et üks välisesitus oli suurem kui teine, üks oli juhuslikult suuremaks tehtud, teine aga nagu kahe silma vahele jäetud. Normaalne koosseis välisesituses on kolm — saadik, sekretär-konsul ja ametnik. Selle headus on see, et meie konsul väljas on teatava kindla õigusliku aluse saanud, tema on sekretär-konsul, nii et konsul ei ole enam ülearune meie saatkonnas.

Mis puutub välisesitajate isiklikku koosseisu, siis on sellel alal ammugi mõnesuguseid muudatusi ennustatud. Need ennustused näitasid, et oli ja on olemas soov mingisuguseid muudatusi ja ümberpaigutamisi seal näha, kuid kogu aeg on tunne olnud, et seal mingisugune vastolu valitseb avalikkuse ja vast Riigikogu ringkondade vahel ühelt poolt ja nõndanimetatud ametliku diplomaatia vahel teiselt poolt. Need ennustused, mis on aastate kaupa tehtud, ei ole täide läinud. Siin on raske kedagi süüdistada ja kahtlemata olid ka siin mõõduandvad mõnesugused veealused kaljud, mis ei ole lasknud neid soove teostada, mis siin olid ilmsiks tulnud.

On mõõduandvad olnud ka mitmesugused sisemised erakondlikud ja vahest ka isiklikud vahekorrad, mille mõju on ulatunud keskohta ja ka väljaspoole. Kuid viimasel ajal on siiski näha liikumist, on näha, et meil tahetakse teatud põhimõtteid ja traditsioone teostama hakata, mis suuremates riikides välisesituse alal on ammu maksmas. Ja nagu viimaste päevade teated näitavad, on näha, et seal algust tehakse ja üksikuid muudatusi ette võetakse, nii et igatüüpi see tunne on, et tardumus, mis seal valitsema on hakanud, laheneb hakkab. Meie välispoliitiline aparaat ei ole just populaarne, ja võimalik, et üksikud nähtused, mille peale lühidalt tähendasin, sellejuures süütud ei ole, ja mõnikord on välispoliitilisel tegutsemisel tahetud üle jõu minna. Nii mõnelgi konverentsil on meie väikse riigi kohta natukene palju esitajaid olnud, ja kui vaatame eelseisvat majanduskonverentsi, mis kokku astub maikuul, siis peab tähendama, et kas tarvis on Genfi saata nii rohket delegatsiooni. Ei saa ka salata, et teatud mõtteavaldused selle kohta, et selle koosseisu juures erakondlikud kaalutlemised mõõduandvad olnud, alusega ei ole. Olgu kuidas on, aga sarnased asjaolud just väljaspool Toompead head muljet avaldanud ei ole.

Mis puutub sellesse, et meie välispoliitiline aparaat kallis olla, siis ei saa öelda, et meie sel alal ei tea kui palju välja annaksime. Teie nägite praegu, et meie välispoliitiline aparaat maksab 100 miljonit marka ja sellest keskasutus ainult 17.000.000.—

Eelarve aruandja töi üksikuid arvused ette, võrdles protsentuaalselt meie välispoliitika aparaadi kallidust teiste riikidega. Kui seda arvesse võtta, siis paistab, et meie välisministeerium oli natukene kallim, kui naaberriikides. Kuid see paistab aga nii, sest sarnaseid võrdlusi on raske võtta puhta rahana. Võtame näiteks võrdluse Lätiga. Läti on meist maa-ala ja rahva poolest $\frac{1}{3}$ suurem ja Läti eelarve teeb välja 11 miljardit. Ometi on Läti ministeeriumis üle poole rohkem ametnikke ja koosseis üle poole suurem kui Eestis, kuid ei saa öelda, et Lätis oleksid välispoliitilised ülesanded suuremad kui meil. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Lätis on üle 60 ametniku välisministeeriumis, meil aga 31. Nii näeme meie, et meie siin oma aparaadiga liiale ei ole läinud. Seal on teatud kulud, millest mööda ei pääse. Ma tooksin näitena meie Moskva esituse. See on kõige kallim esitus. Moskva esituse peale läheb meil ära 11 miljonit. See on ligi viiendik sellest, mis meil kogu välisesituse peale ära kulub. Kuid meie kulutame seal üüri peale üksi üle $4\frac{1}{2}$ miljoni. Meie omalt poolt neid üürisid vähendada ega kärpida ei saa, neid väljaminekuid tuleb teha.

Peab tähendama välispoliitika aparaadi vaatlemist lõpetades, et meil on püütud välispoliitika aparaadi juures kokku hoida, kuid seal on niisugused kulud, mida tegema peab ja millest mööda minna ei saa. (A. Voiman, stp: Kuidas Moskva auto lugu on?) Seal on teatud eriline olukord, mis natukene teisiti sunnib liikuma, kui mujal.

L. Johanson (stp): Komisjoni aruandja tähendas, et meil välissaatkonde seatakse kokku tihti ka erakondlikkudel kaalumistel ja sellepärast kasvavat nad väga suureks. Siin meie peame jagama täiesti härra aruandja arvamisi. Kui meie praegu neid saatkondi välja maal vaatame, siis pea kõik on nad kokku seatud enam-vähem erakondlikkudel kaalumistel juba algusest peale, ja raske on nimetada ühte saatkonda, kus üks või teine erakond seljataga ei seisa. Meie võiksime ju lähemast minevikust näiteid tuua, võtame selle, kuidas nimetati härra Laretei, kui Eesti riigis kuulsaks saanud karukütt, Venemaale saadikuks sellele kohale, kuhu oli jällegi erakondlikkudel kaalumistel seatud Ado Birk, kes nii väga kuulsat välispoliitikat Eesti suhtes ajanud.

Ehk võtame konsulite määramisi välismaale, võtame mõlemad konsolid Ameerikas, või teisteski saatkondades, siis on niisugune tunne, et on asetatud kivi paigale teatud mõjude tagajärjel. Ja sarnaseid kuuldusi, kuigi välisministeerium on harilikult kinnine asutus, oleme kuulnud ajakirjanduses ka väiksemate vendade, väiksemate ametnikkude kohta. On kuuldusi, kuidas ajalehemehed olla soovitanud ühte või teist oma meest siia või sinna ja kuidas kohtade pärast on käimas sisemine võitlus. Ühes keskerakonna ajalehes ilmus teade, et olla kuskilt toimetusest üks noormees soovitatud diplomaadi kohale. Ta olla aga kõrgemat kohta soovinud. Selle tagajärjel olla ta endisele kohale edasi jäänud. Arvamine, et erakondlikud kaalumised saatkondade kokkuseadmisel teatud osa mängivad, on täiesti põhjendatud, ja vist tuleb selle arvele kirjutada ka seda, et meil välispoliitika alal teatud saamatus, sihtjoonte selgusetus valitseb. (J. Tõnisson, rhv: Kus need siis hiilgavad?) Noh, kus need hiilgavad?! Moskva saadik on üle ilma hiilganud. Oleks ju väga soovitav, kui täna, kus välisministeeriumi eelarve arutusel, ka Moskva saadiku lugu valgustataks. Ajakirjandus on juba selle peale tähelepanu juhtinud, et see lugu ei puuduta üksi mitte ainult Birk'i, vaid need niidid ulatuvad kaugeemale, teiste ministriteni jne., nii et ka need peaksid küsimuse selgitamisest huvitatud olema. (K. Einbund, põl: Härra Johanson, mis siis saab, kui meie täna õige selgitama hakkaksime?) Meie Eesti seltskonnal ei ole igatahes teada, mis selle taga on. Birk on süüdistanud kindralstaapi. Kindralstaap neid süüdistusi ümber lükanud ei ole. Ka välisministeeriumi juures ollakse selles asjas õige tagasihoidlik, millepärast seltskonnas kõiksugu kuuldusi olemas. Need ei ole mitte meie valitsusele ega välisministeeriumile kasulikud. Sellepärast oleks vististi aeg Birk'i küsimust valgustada. (K. Einbund, põl: Härra Johanson, istume hommikuni välja! — J. Tõnisson, rhv: Teeme õige katse!) Arvan, et välisministeeriumil see lugu selge peaks olema.

Edasi on palju etteheiteid just meie konsulaatide kohta tehtud. Meie näeme, et saatkonnad ja esitajad välismaal midagi toime ei saada. Kui tarvis on mõnda välislaenu või lepingut sõlmida, siis määratakse kõiksugu delegatsioone küll Inglismaale jne. Viimasel on muidugi suurte kuludega ühenduses. Tekib küsimus, mis need saatkonnad teevad, nende tegevusest ei kuuldu mitte midagi. Isegi aruandja on sunnitud, kuigi ta kuulub valitsuse erakonda, teatama, et isegi tarvilikku majanduslikku informatsiooni ei anta, see on

esiteks. Teiseks, mis otse skandaalne, on see, et instruksioone ei ole antud selleks, et tarvilikku informatsiooni saaks, mis majandusele ülesehitamiseks tarvilik. Ometi on meil kaks esitajat Ameerikas, üks Washingtonis ja teine —, raske on teda üles leida, temast ei ole ialgi palju kuulda, ainult üks kord aastas on näha eelarve raamatus. Ka Londonis on meil esitaja juba hulk aega. Ka Londonis on Eestil välisesitus, seal oleme kuulnud kirjanikku, tema on eriliselt suures lugupidamises, sest ta tutvustab Eesti kirjandust ja sellega ühtlasi ka Eestit väljamaal. Aga et saadikud Eesti tutvustamise heaks oleksid midagi teinud, seda ei ole kuulnud. Ja siis need vahekorrad ja need ülesanded, mis härra Laretei'l täita on? Ja need suhted, mida tema seal lahendama peab? Peale selle asutatakse veel juurde Konstantinoopolisse uus saatkond. (J. Tõnisson, rhv: Kas tuleb ka Konstantinoopoli? Seal on Kuldsarv ja sinna sarve lähevad esitajad.) Vististi on juba eelarves, kui ma ei eksin. (Kaasaruandja H. Rebane: Ei ole!) Asekonsul tuleb sinna. Öeldakse, et see tarvilik olla. Mina eelarve-komisjonis ei olnud, sellepärast ei tea, missugune koht just taheti sinna asutada. Välisesituse asutamist sinna peetakse sellepärast tarvilikuks, et meil on loota edaspidi suuremaid suhteid Türgimaaga. On olemas kaks põhjust: Esiteks on loota sealtpoolt edaspidi tellimisi ja rohkete apelsini sissevedu ja teiseks olla meil ka üks inimene, kes Türgi keelt mõistab ja see ei ole veel välisministeeriumi nimekirja üles võetud. (Vahelhüüe.) Ega asekonsul siis üksi ei lähe. Nii on mitmed sarnased uued kohad loodud. Samuti õige vähe on kuulda Eesti esitaja tegevusest Skandinaavias. Teda on näha paar korda aastas siin, aga missugused ülesanded seal on, missugune kord, — mingit ülevaadet ei ole. Arvan, et seltskond on nendest küsimustest huvitatud. Ja temal on teatud määral õigus seda teada, vähemalt peajoonetes. Seda rohkem, nagu meie kuulsime aruandja seletusest, siis ka aruandja arvustas õige teravalt meie välispoliitikat. Kõike seda arvesse võttes peab ütleva, Ado Birk'i tegevus on meid rohkem viinud Euroopasse, kui teiste saadikute tegevus kokku.

Välisminister **F. Akel**: Lugupeetud eelkõnelejad on katsunud näidata üksikute puuduste peale, mis silma on paistnud praeguse välisministeeriumi ametkonna eelarve arutamise puhul. Iseenesest on loomulik, et riigi eelarve arutamise puhul kõne alla võetakse üksikute ametkondade tegevus, seisukoht ja siht. Hea meelega tarvitaksin juhust,

et praegusel korral pikemat seletust anda välisministeeriumi tegevusest, kuid arvan, et hiline aeg kohustab piirduma ainult sellega, mis eelkõnelejad puudutanud on. (J. Tõnisson, rhv: Õige!) Et vähem aega viita, selleks lubatagu väiksemaid täiendusi teha selle ettekande juurde, mida välisministeeriumi aruandja pidas tarvilikuks ette tuua. Selleks oleks küllalt materjale olemas. Kui siin kõne alla võeti esimeses joones meie lepingute sõlmimine ja arvati sellest kõige paremini välja lugeda võivat ametkonna tegevust ja selle tegevuse puudusi nimelt, et ei olla küllalt süstemaatiliselt lepinguid sõlmitud, ei olla küllalt konsulaar- ja kaubanduslepinguid sõlmitud. Selle kohta võin öelda, et mitte välisministeeriumi ametkonnast äraolevatel põhjustel ei ole suudetud sõlmida üht või teist lepingut, mida oleks tarvilikuks peetud sõlmida. Ma tähendasin juba, et riigi kestvuse päevil on kogu arvus 118 rahvusvahelist lepingut sõlmitud, ja nende jagunemine üksikutesse osadesse ei ole praegu siin huvitav. Praegusel ajal on teoksil arvu poolest 24 lepingut. Edasi on meil nimekiri olemas, mille järgi meie mõtleme käia oma lepingute sõlmimisel tulevikus. (Vahelhüüe paremalt poolt: Kas Saksamaaga ka?) Jah, Saksamaa on esikohal. Kuid pean tähendama, et kaubalepingu sõlmimine Saksamaaga saab meile raskusi sünnitama. Meie tahame sõlmida kaubalepingu Austriaga, ja vastavad materjalid on juba üle antud Austria saadikule. Peale selle on kavatsusel sõlmida konsulaarleping Belgia, kaubalepingud Itaalia ja Leeduga, Prantsusmaaga konsulaarleping, Rumeeniaga kaubaleping. Tšehhoslovakkia on kaubaleping juba parafeeritud; lepingu allakirjutamine järgneb siis, kui Tšehhoslovakkia akrediteerib oma saadiku meie juurde. See võiks sündida maikuul. Edasi on kaubalepingute sõlmimise jaoks kontakti astunud Bulgaariaga, Türgimaaga ja Lõuna-Slaaviaga, Kreekamaaga on vahepeal leping sõlmitud.

Siitpoolt hüüti vahel, kas Saksamaa ka nimekirjas on. Tulen selle juurde tagasi. Meie oleme tahtnud seda, et ajutise kaubalepingu asemele saaksime lõpuliku kaubalepingu Saksamaaga. Kuid Saksamaa poolt on siiski teatavad nõudmised mõisate tasuasjus, mis meile ei saa olla vastuvõetavad, ja veel on üksikuid teisi asju pinnale kerkinud, mis siamaani, nagu mulle paistab, Saksa valitsuse enam-vähem äraootavale seisukohale on asetanud. Oma sõidul Genfist septembrikuul oli mul põhjust Berliinis peatuda ja välisministeeriumi vastavate ametnikkudega isiklikult läbirääkimisi pidada kaubalepingu sõlmimise asjus Saksamaaga. Üheskoos fik-

seeriti lühikeses jutuajamises põhilased, et leping tuleks sõlmida enamsoodustuse alusel. Kuid seal oli meie ettepanek, nõutada tariifi soodustusi mõnede artiklite suhtes, kogusummas 4—5 artiklit, nimelt need, mis väljaveo alal Saksamaale meil domineerivat osa mängivad. Selles asjas ei ole nähtavasti kergesti nõusolekut saada, sest et kaubitsemine Saksamaaga on niisugune, et kui meil ligi 30% kogu väljaveost Saksamaale läheb, siis tuleb Saksamaa väljaveost meile 1½% ja paistab, et niisuguse väikese protsendi juures, nagu seda 1½% on, suurriik väga huvitatud ei ole. Lugu on siiski teistsiti. Kui jutt selle peale läks, et meie kavatseme maksta panna minimaal ja maksimaal tariifid, paistis, nagu võiks see küsimus kaubalepingu sõlmimisele hoogu anda. Ei ole mul võimalik nende üksikasjade juures pikemalt peatuda, sest olen omale ära märkinud terve rea teisi küsimusi, mida ma vastuseks lugupeetud eelkõnelejaile puudutada tahan. Ma olen mõned märkused teinud lugupeetud Riigikogu liikme härra Johanson'i kõnest ja olen suurte tähtedega üles kirjutanud „saamatus ja selgusetus“, mis meie välispoliitilisel alal valitsevat. Mina ei tea mitte, kuidas härra Johanson oma ütelsi mõtleb põhjendada. (L. Johanson, stp: Aruandja ütles!) Soo, siis on minul teisel aadressil kõnelema. (L. Johanson, stp: Isegi kaubanduslikku informatsiooni ei saa!) See tuleb ju kõik veel, mis Teie siis nüüd nii kannatamatuks lähete, ma tahan seletust anda ja ma teen seda väga lahket.

Mis puutub meie välispoliitilisesse suunasse, siis on Vabariigi Valitsus oma deklaratsioonis, mis hiljuti ette kanti, öige lühikeses põhilasuses ära tähendanud, missugune meie välispoliitiline suun on, ja mina isiklikult, kes ma teistkordselt olen välisministeeriumis ametis, pean küll ütleva, et selle mõneaastase vaheaja järele, mis ma ära olen olnud, ei märka küll mingit muudatust välispoliitika suunas. Seda ei määra ju ära mitte välispoliitika juht, ei ka välisministeerium, see tähendab, vastav organ riigis, vaid välispoliitiline suun nii meil kui ka mujal demokraatlikus riigis määratakse ära rahva tahtmisega. Sellepärast nii meil kui ka mujal on rahvaesituse organ, nimelt väliskomisjon see, kus välispoliitilised sihtjooned heaks kiidetakse ja aluse saavad. Loomulik, et välisminister, kes lülilis on Vabariigi Valitsuse ja selle väliskomisjoni, see tähendab teiste sõnadega — rahvaesituse vahel, on nüüd see, kes selle ühtlase seisukoha fikseerib ja seda ka teostab. Ei ole vist praegu siinkohal mitte võimalik meie välispoliitika küsimuste üksikasjadesse, detailidesse minna. On loodud, nagu ütlesin, vastav organ, kellega iga välis-

minister, nii ka mina, kõigeligemat kontakti peab ja kellele kõige üksikasjalisemalt ja tagasihoidmatult informatsiooni annab. Mina pean ütleva, selle aja sees, kus mina oma ametikohuseid täidan, ei ole väliskomisjoni ja välisministeeriumi esitaja vahel kõigevähemat lahkeli või lahkuminekut olnud meie välispoliitika alal. Tähendab, ei saaks juba sel põhjusel rääkida, et meie välispoliitikas võiks mingisugune selgusetus valitseda. Vabariigi Valitsus on seda fikseerinud lühidalt. Ta on öelnud; praegune valitsus jätkab rahupoliitikat. Minu härrad, ma arvan, siin ei oleks koht ega tarvidus selle järgi, seletama hakata, milles rahupoliitika seisab. Edasi on Vabariigi Valitsuse deklaratsioonis öeldud, et valitsus jätkab oma poliitikat Balti riikide suunas. Selles on ka ära tähendatud meie nõndanimetatud poliitiliste huvide lähem sfäär. On öeldud, et Vabariigi Valitsuse poliitika Balti riikide suhtes on rajatud ühiste huvide äratundmisele ja nende arendamisele. Et mitte pikale minna, katsusin sellele vaatele alust muretseda minevikust. Ei saa vabariigi poliitikat hinnata selle lühikese aja jooksul, mil minu isik valitsuses tegev on olnud, vaid ma arvan, et igal välispoliitilisel suunal ja selle teostamisel on oma kontinuiteet. Kui vaadata tagasi, mis Balti riikide ühistöö suhtes Balti riigid, nende seas ka Eesti, teinud on, siis mäletavad need, kes poliitilistest küsimustest huvitatud on, et Balti riigid kohe pärast vabadussõdade lõppu kokku astusid ühisele nõupidamisele, nimelt Bulduri 6. augustil 1920. aastal. 6. augustil 1920. a. tulid Balti riigid ja nimelt Eesti, Läti, Leedu, Soome ja Poola Bulduri kokku selleks, et oma ühiseid asju korraldada ja õiendada. Sellel konverentsil, mis väga pikalt kestis, tervelt kuu aega, siit koosolijatest võttis sellest osa ka dr. Möttus, seati lõpmata pikk pävakord üles ja arutati ühiseid küsimusi. Esimeseks punktiks oli konverentsi korra küsimus. Järgmine suur pävakorrapunkt oli kaitsekonventsioon viie Balti riigi vahel, nimelt Eesti, Läti, Leedu, Soome ja Poola vahel: edasi majanduslik konventsioon: järgmise punktina olid arutamisel finants, tööstuse, kaubanduse, ühenduse, põllutöö küsimused; edasi välispoliitilised küsimused, vahekorrad teiste riikidega; edasi kultuurküsimused, tervishoid, sotsiaalne hoolekanne, — tervelt üheksa pikka pävakorrapunkti. (J. Tõnisson, rhv: Juba Helsingis 1920. a.) See oli pärast. Mina tahtsin tähendatud konverentsi, kus viis Balti riiki koos oli, esile tõsta selleks, et näidata, et Balti riikide ühistöö ei ole viimase aja väljamõeldus ega ühe inimese vaade või poliitiline joon, vaid et viis Balti riiki juba pärast seda, kui nad rahu olid teinud, — meie 2. veebruaril 1920. a. ja

Läti 1920. aasta suvel — et need riigid kokku astusid, et oma ühise koostöö aluseid välja töötada. Ühenduses sellega on pärast seda aasta-aastalt konverentse peetud. (K. Virma, stp: Aga tänapäev on need head asjad palju lahjemaks jäänud!) Mina räägin sellest, et vaielda vastu väitele, nagu oleks Eesti välispoliitika selgusetu ja segane, ka Balti riikide suhtes. Ütlen, et rahupoliitika küsimus on selge ja sirge. Mis puutub Balti riikide ühistöösse, siis on ka see selge ja põhjendatud. Edasi tahab Vabariigi Valitsus võimalust mööda laiendada ja süvendada sõbralikku koostööd rahvasteliidu põhikirja ja üldise rahu vaimus oma vennasrahvaga teisel pool Soome lahte, kui ka meie kaugemate naabritega Baltimere rannikul. Ma arvan et kõike seda arvesse võttes, mis mul võimalik on olnud korduvalt ette kanda väliskomisjoni koosolekul, kus seda tehakse kinnisel koosolekul, ei ole seal kuulda olnud ega esile toodud lahkumisevaid arvamisi. Et meie rahvasteliidu liikmed oleme, seda mõistame me kõrgelt hinnata ja see rahvusvaheline organisatsioon on üks neist, kel mitte ainult moraalne mõju ei ole, vaid kes ikka rohkem ja rohkem teid leiab, kuidas rahuaadet levitada ja kuidas sõjapuhkemist ära hoida. Püüd on ühine, et üksikud liikmed omakorda püüavad ja katsuvad konflikte sumbutada. Viimane juhtumine, mis kõigile ajalehtede kaudu teada, konflikt, mis ähvardas tulla Lõuna-Slaavi ja Albaania vahel, on ka rahvasteliidu kaudu, kuidagi mitte tema otsekoheselt kaasabil, likvideerumas.

Edasi olgu nimetatud veel järgmist. Meie tahame non agressiooni lepingu läbirääkimisi Nõukogude Venega viia edukale lõpule. Meie oleme esimesed olnud, kes pärast pikka, pärast 20 kuud kestvat sõda, suure Vene riigiga rahu tegime. Meie tegime rahulepingu hea ja korraliku vahekorra loomiseks, mida meie õiglaselt ja ausalt tahame pidada Nõukogude Venega. Kui siin küsimus tekkis, kas seda rahulepingut mitte täiendada ei tuleks uue lepinguga, siis ei saadud olla selle vastu. Selle mõtte ülesvõtjad on siiski samad Balti riikide esitajad, kes 1922. a. detsembrikuul Moskvas väevähendamise konverentsile kokku tulid, sest seal tõsteti Poola algatusel küsimus üles omavahel mittekallaletungi lepingu tegemiseks. Eriline tähtsus sellel lepingul on see, et sel puhul võimalus leitakse sõlmida teist lepingut, nimelt leida rahulikku teed, kuidas ka hea naabrite vahel tekkivaid konflikte rahulikult teel lahendada, see on vahekohtu protseduur-arbitraash. See on minu arusaamise järgi kõige tähtsam külg sõlmitavas lepingus. Eesti ühes Soome ja Lätiga on juba läinud kevadel neid läbirääkimisi tegelikult alanud. Nende

lepingute aluseks võeti 5. mail läinud aastal Soome-Eesti-Läti vahel kokkulepitud memorandum, kus ära tähendatud piirid, mille alusel neid lepinguid sõlmida. Pärastpoole võeti teatavad punktid juurde ja seati kokku uus memorandum 25. juulil l. a. Nende alusel on läbirääkimised kestnud ja nad ei ole veel lõpule jõudnud. Ei ole lõpule jõudnud mitte sellepärast, nagu ma siin kuulsin ühelt poolt deklaratsiooni arutamise puhul, nagu oleks Eesti tahtnud meeeldi läbirääkimisi venitada — ma tahan seisukorda nii fikseerida, nagu ta on — läbirääkimised on sellepärast rasked, et meie oleme rahvasteliidu liikmed, peame tunnistama kohustusi ja õigusi, mis see meile peale paneb, kuid Vene Nõukogude riik ei ole rahvasteliidu liige ja ei pruugi neid õigusi ja kohustusi mitte omaks võtta. Selle ümber on keerlenud läbirääkimised, kuid ei ole seni suudetud leida mõlemale poolele vastuvõetavat redaktsiooni selles küsimuses, nimelt kuidas ühest küljest ära määrata selgelt ja täpselt õigused ja kohustused, mis Eesti rahvasteliidu vastu kannab, ja ta peab kandma neid ka siis, kui ta sealt ära läheb, veel 2 aastat pärast väljaastumist. Muidugi, meie ei mõtle ega taha sealt ära jääda, vaid tahame suure hoolega ja kogu oma jõuga selles rahvusvahelises organisatsioonis kaasa töötada.

Teisest küljest ütleb Vene esitaja, et ta muidugi tunnistab meie kuuluvust rahvasteliitu kui fakti. Meil võivad seal omad õigused ja kohustused olla, kuid Vene ei pruugi neid teada, sest see on neile tundmatu maa. Selle küsimuse ümber on pikka aega keerlenud vaidlused.

Edasi oli raske kokkuleppekomisjoni ja vahekohtu moodust leida või vahekohtu sundlikuks teha kahe lepinguosalise vahel. Vene esitaja on seletanud, et meie kaks riiki, kes oma sisemise struktsiooni poolest lahku lähevad, ei suudaks kokkulepet saavutada erapooletu esimehe suhtes. Ka selle ümber on mõtteid vahetatud. Ka selle lepingu sõlmimise juures ei ole midagi segast ega selgusetut juhtunud, ning sellepärast ei saa mina oma ametkonna nimel heaks võtta oma peremehe ees, nagu seda on Riigikogu, põhjendamatu süüdistust, et, vaadake, teie ajate selgusetu poliitikat.

Mis nüüd edasi puutub Birk'i küsimusse, siis on iseenesest selge, ka Teil, härra Johanson, et välisminister ja välisministeerium ei saa end asjadesse segada, mis kuuluvad kohtu võimkonda. Mul oli au kord varem Riigikogule Birk'i asjus esineda. Vahepeal ei ole minul, peale selle loo, kuidas Birk Moskvas teele asus ja Tallinna tuli, asjast midagi uut teada. Asi on kohtuvõimude käes ja sinnapoole pöö-

rata uudishimu pärast või muudel põhjustel mina ei saa, ja ma ei pea ka tarvilikuks sellesse asjasse tungida. (L. Johanson, stp; Milles seisid need suured lahkuminekid välisministeeriumi ja Birk'i vahel?) Mina ei ole neid suuri lahkuminekuid uurinud ega hinnanud ja ei ole neid lähemalt kuulnudki, sest Birk'i lugu ei kuulu välisministeeriumi asjaajamise hulka. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Minul ei ole Birk'iga konflikte olnud, ja mina ei saa kohtuvõimu tegutsemise hulka segada. Ma arvan, et kui inimene on kuriteo teinud, tema asi on kohtuvõimude käes, siis ei saa ometi mina seletada, milles seisab seal süü. Mina võin ainult niipalju öelda, kui ma tean. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Ma tean, härra Johanson, mida Teie tahate küsida, kuid mina tean ainult seda, kuidas Birk Venemaalt lahkus ning kuidas ta Eestisse tuli. Kas on aga siinkohal tarvis juurde lisada seda, mis juba ajalehtedest teada. Birk on Eestis kohtuvõimude korralduses, ja kui asja uurimisel leitakse temal mingisugune süü olema, siis karistatakse teda maksvates seadustes ettenähtud valjusega. Nii et mina ei saa Teile, härra Johanson, kahjuks midagi paremat vastata, sest asi selgub omal ajal suurema selgusega, kui mina seda praegu anda võin.

Edasi ütles veel härra Johanson, mitte härra Rebane, et meie konsulaadid ei saa oma tegevusega toime. Selle kohta pean tähendama, et ka sellel alal oldi alguses kogenemata, nagu mitmelgi muudel aladel. Vististi kõik teised alad on enam-vähem niisugused olnud, et nendega on siin või seal varem kokkupuutumist olnud tegelikult. Kuid inimeste kohta, kes meie poolt ametisse on pandud, peab õiglane olema. Ma pean ütlema, et konsuleid, kes meil ametis on, ka aukonsuleid, kes omast heast meelest meie konsulaartööd teevad, on mitukümmend, ja kas nad oma ülesandeid täidavad hästi või halvasti, seda ei saa ma iga üksiku kohta paigapeal öelda. Kui kaebusi on aukonsuli tegevuse vastu, siis loomulikult tagandatakse see aukonsul ametist, samuti ametkonsulid. Vaatame nüüd, missugune on meie praegune tööjaotus saatkondades. Saatkondades on ära kaotatud erilised sekretäri kohad ja ühendatud konsuli kohtadega: konsul on ühtlasi sekretär, ta ei ole mitte üks konsulaartööde jaoks, vaid samuti sekretäriks ja kannab sekretär-konsuli nime. Mul oli läinud sügisel võimalik näha ühte ankeeti, mis oli kokku seatud meie uue kaubandus-tööstusministri poolt. See sisaldas aruandeid, mis tema ametkonnas meie konsulaaresituste poolt kokku olid tulnud. Ankeet oli tehtud läinud aasta 1. aprillist kuni 1. oktoobrini. Seal olid märkused

juurde pandud, mis ei olnud jalustrabavad. Minu ametkonnas on püütud alal hoida kontakti teiste ametkondadega, kust võivad tulla kaebused. Jalustrabavat otsust ei saa teha, et meie konsulid millegagi toime ei saa. Ma arvan, see on öeldud kaalumisetä. (Vahelhüüe L. Johanson'i, stp poolt.) Võib olla, ma kuulen teist, kui ma üles märkinud olen. Ma ei taha vaielda ja kui ma olen eksinud, siis vabandan. Ma olen aga üles märkinud, et meie konsulid ei saa, „millegagi toime“. Öeldakse veel, et skandaalne on, et konsulitele ei anta instruksioone. Mis sellega tahetakse öelda, ei tea. On olemas tihe side konsulitega, ja ei saa öelda, et ei ole mingisuguseid eeskirju, instruksioone antud. Ma tunnistan, et vahekord konsulitega, iseäranis aukonsulitega veel välja kujunenud ei ole nii tihe, nagu see olema peaks.

Kuid instruksiooni puudusest ei või siin juttu olla. Mina arvan, et oleks soovitatav, keda see huvitab, meie välisministeeriumi tööd koha peal näha, siis selguks mõni asi teisiti, sest need inimesed, kes seal ametis on, teevad, mis võivad ja ei või ju neist oletada, et nad oma kohuseid täita ei taha.

Härra Johanson puudutas veel meie esitust Konstantinoopolis. See ei ole mitte päris uus küsimus, sest omal ajal, kui koosseisude komisjon katsus neid koosseise kärpida, oli sellest jutt — võib ehk olla, et ma eksin — olla Teie ühelt minu seltsiliselt, härra Johanson, küsinud, kas selle koha peale mees valmis on, ja kui vastati, et ei ole, siis tähendas see: kui meest ei ole, miks siis kohta teete? Loomulik, et teistsuguse vastuse peale Teie poolt teine märkus oleks tehtud.

Lugu on aga nii, et mitte mina isiklikult ega ka minu ametkond ei vali konsuleid ega määra konsuli kohti, vaid need nõudmised tulevad nende poolt, kes seda vajadust tunnevad. Nad tulevad meie ärieringkondadest. Ja nii oli lugu ka selle kohaga.

Nagu ma ütlesin, just meie ärieringkonnad on need, kelle poolt need nõudmised tulevad. Ja missugused ringkonnad nimelt? Siin just tekstiiltööstuse alalt, eriti Narva vabrikust on käidud minu pool ja kaubandus-tööstusministeeriumis, ja otsekohe tähelepanu sellele juhitud, et võimalus oleks tekstiilsaadusi Türgi maale, Jugo-Slaaviasse müüa, et oleks soovitatav, kui inimene koha peal oleks. Muidugi sarnasel puhul tuleks sõlmida kaubanduslik leping ja oleks sellepärast soovitatav, et koha peal selleks teed rajataks, ja inimene väljas oleks, kes asja ajaks. Just viimasel ajal on elavalt kuuldavale tulnud mõtteavaldused, korraldada tekstiili müüki Jugo-Slaavias, ja olen mõelnud, kas sinna mitte eriti inimest välja saata, kes seda asja koha peal korraldaks. Ikkagi ärieringkon-

dade tungival soovil on välisministeerium ettepaneku teinud valitsusele, sinna määrata ase-konsuli koht.

Lõpuks puudutati veel meie esitust Skandi-naavias, — ma kahjuks ei kuulnud, tuli jutt naabriga vahele, mis seal siis öieti katki on. Üldiselt pean ütleva, et minu isikliku arusaamise ja kogemuste järele, mis mul on, arvan, et see aparaat, mis praegu kujundatud välisministeeriumi keskasutuses ja välisesitustes, tahaksin öelda katsete aja järele palju paranenud on. On jõutud miinimumini, millest minu arvates mitte enam tuntavalt alla minna ei saa, võib olla ühe inimese võrra, see võib võimalik olla. Õige lühidalt üks küsimus, mis minul veel selge ei ole. Härra Jürman oma pikka, huvitavat kõnet ette kandes tõi arvud ette, võrreldes meie välisesituste kulusid teiste riikidega. Kulude kohta kuulsin härra Jürman'i ütlevat, et Eesti välisministeeriumi kulud teevad 2% eelarvest välja. Minu arvamise järgi, kui võtta eelarve nii nagu ta on, siis meie summaks saaks 1,27% olema. Kuid siin ei ole mitte ära näidatud tulusid. Neid ei leia meie eelarvest eriliselt üldse. (A. Jürman, põl: Härra välisminister, ma võtsin netto eelarve.) Välisministeeriumil on ka omad sissetulekud, nii nagu teistes riikideski kuni 20 miljonit aastas viisumitest jne.

Ma toon mõne võrdluse. Ma räägin ainult käesolevast, see tähendab, öieti sellest aastast, mis möödunud, sest andmed teiste riikide kohta on ainult möödunud aastast. Meil oli läinud aastal keskasutuses 32 ametnikku, minister juurde — 33 ja 4 käskjalga, kokku 37. Sel ajal oli Lätis 78 inimest ja Soomes 82. Eelarve oli meil läinud aastal 101.000.000. — Eesti markades ümber arvatud, Lätis 162.000.000. — ja Soomes 303.000.000. —

Kui vaadata, kuidas meie riigi eelarve liikunud on, siis oli see 1924. a. — 119.000.000. —, 1925. a. — 115.000.000. —, 1926. a. — 102.000.000. — ja nüüd on korralline eelarve 100.000.000. — Samuti ka on inimeste arv vähenenud. Kokku keskasutused ja välisesitused oli 1924. a. 127, 1925. a. — 99, 1926. a. — 96 ja praegu 87 ametnikku.

Need oleksid lühikesel kujul need vastused, mis mul üksikute märkuste peale anda oli. Kui mõnelt poolt uusi asjaolusid ette tuuakse, siis vastan ka neile. (K. Virma, stp: Kas kuuldused muudatuste kohta koosseisudes on õiged?) On tarvilik ikka vahetevahel inimesi liigutada, et nii nagu öeldakse üle pääseks tardunud olekust. Ma ütlen, et see seisukoht tingimata õige on, selle vastu ei saa põhimõttelikult vaielda. Kui Teie võtate teisest küljest arvesse meie väikseid olusid, ja otsite inimesi, kes valmis on healmeel välis-

ministeeriumi ametisse tulema... (J. Tõnisson, rhv: Ja kes ka sünnivad!) veel enam, kes selle kutsele ka kaasa toovad, mida neilt õiglaselt oodata tuleb. (L. Johanson, stp: Sünnivad nagu Ado Birk!) Ma arvan, et meie sellest saame kõige kergemini üle, kui meie tema ära unustame. (J. Tõnisson, rhv: Mis Teie tahate teha selle Birk'iga? — Teie võtke luubi alla nii mitmed oma seast. — L. Johanson, rhv: Kartau oli ja seegi läks Brasiilia!) Sõna on nüüd minul praegu, kui mind härra juhataja toetab, siis ma räägin edasi.

Juhataja R. Penno: Ma palun kõnelejat mitte segada.

Välisminister F. Akel: Ma tahan öelda seda, et kui ühest küljest õige on, et tuleb inimesi ümber paigutada, siis teisest küljest on lõpmata raske ja üks suurematest muredest see, kui kuskil üks koht peaks vabanema, siis sinna vastavat inimest küllalt raske leida, kes oleks mees omal kohal. Siin ei ole teatava pealis-kaudsusega tegemist, vaid siin on õige suurel määral tähtsad mitmed teised asjad, nii et kaunis raske on selle töö peale vastavaid inimesi leida. Kui öeldakse, et seal üks või teine päris mõõtu välja ei anna, mis pärast sa teda ära ei too ja teist asemele ei pane. Niisugust juttu on nii mõneltki poolt kuulda olnud. Kui öeldakse, et äratoomine olevat kerge, siis ei ole see sugugi nii, samuti ei ole kergesti võimalik leida inimest välisesitaja koha peale. Kas selles asjas kellelgi tulevikus õnnelikum käsi on, kas leidub inimesi, kes selle karjääri peale healmeel el välja lähevad, see on tuleviku küsimus.

Ma ütlen ühte, kui välisministeerium kui keskasutus ise kõva on, kui tal juba vilunud ja töökad inimesed töötavad, siis mõni nõrgavõitu inimene täidab oma koha niivõrd ära... (Vahelhüüe pahemalt poolt: Küll ta koha täidab, aga ega ta seal midagi ei tee.) Olge heaks, meie võiksime edaspidi lubada omale erajuttu. Kuid ma paluksin teid, nimetage siin kedagi, keda ma ära kutsuma pean ja nimetage teine, kelle asemele panna võin. Ma ütlen kindlasti, ma olen selles asjas natuke prohveti pilguga, et teie vastuse võlgu jääte. Ümberasetamine ei ole nii kerge, kui ta paistab, aga seda tuleb siiski teha ja tehakse ka teataval määral. Aparaat ei saa purustada, vaid tuleb talitada nii, nagu olud lubavad. See on see protsess, mis alatasa välisametis

peab käima. (K. Virma, stp: On kinni külmanud.) See on piltlikult öeldud. No jah, selle soojakstegemiseks vististi väga palju auru vaja ei lähe, ja kui kõrvalt palju hoogu antakse, siis ei tähenda see kindikülmamaine kuigi palju. Ma sellega lõpetan.

Juhataja R. Penno: Rkl. Johanson'ilt on ettepanek, lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 28 häält, vastu 28 häält. (Hüüded: Sedelitega.) Nõutakse sedelitega hääletamist. (Hääletatakse.) (J. Tõnisson, rhv: Las istuvad! L. Johanson, stp: Mis Teie töölisteatriga 3 koosoleku jooksul tegite. J. Tõnisson, rhv: Teie töölisteater läheb vett vedama. L. Johanson, stp: Teie Birk läheb vett vedama.) Hääletamise tagajärjed on järgmised: ettepaneku poolt on 28 häält, vastu 31 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud.

Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja H. Rebane: (J. Tõnisson, rhv: Kas ta peab nüüd veel pika kõne.) Kolm lauset. (J. Tõnisson, rhv: Aga õnnelikumad.) Härra välisminister puudutas oma kõnes välispoliitilisi sihtjooni, tähendades, et ta on alati töötanud väliskomisjoniga käsikäes. (J. Tõnisson, rhv: See on sissejuhatus alles!) Ma peaksin omalt poolt tähendama, et kontakt väliskomisjoni ja välisministri vahel täielik on ja mingisuguseid lahkarvamisi väliskomisjoni ja välisministri vahel välispoliitika üldsihtides ei ole olnud.

Juhataja R. Penno: Hääletamisele tulevad välisministeeriumi korrallised kulud. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on välisministeeriumi korrallised kulud vastu võetud. (Hüüded: Lõpetada.) Ettepanek on tehtud, koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

9. Koosoleku lõpetamine **L. Johanson** (stp),
kohlalt: Palun kvoorum
kvoorum kindlaks teha. (Helista-
puudumisel. takse kõrvalruumi-
desse.)

Juhataja R. Penno: Koos on 42 Riigikogu liiget, seega puudub kvoorum.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 0.50 min.

Algkirjale alla kirjutatud:

Riigikogu esimees **K. Einbund.**

Abiesimees **R. Penno.**

Abisekretär **O. Liigand.**

Abisekretär **J. Piiskar.**